

**BİRİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE’NİN IRAK’TAKİ
ETNİK, DİNİ VE SİYASİ GRUPLARLA İLİŞKİLERİ**

RECEP KAYA

Yüksek Lisans Tezi

Danışman: Prof. Dr. Mustafa FİŞNE

Mayıs, 2018

Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

BİRİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI
TÜRKİYE’NİN IRAK’TAKİ ETNİK, DİNİ VE
SİYASİ GRUPLARLA İLİŞKİLERİ

Hazırlayan

Recep KAYA

Danışman

Prof. Dr. Mustafa FİŞNE

AFYONKARAHİSAR 2018

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum "*Birinci Körfez Savaşı Sonrası Türkiye'nin Irak'taki Etnik, Dini ve Siyasi Gruplarla İlişkileri*" adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça 'da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

07/05/2018

Recep KAYA

TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mustafa FİŞNE
Jüri Üyeleri : Doç. Dr. Hasan DURAN
: Dr. Öğr. Üyesi Zekî POLAT

İmza

Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans öğrencisi Recep KAYA' nın **“Birinci Körfez Savaşı Sonrası Türkiye’nin Irak’taki Etnik, Dini ve Siyasi Gruplarla İlişkileri”** başlıklı tezi, 07.05.2018 günü saat 09.30’da Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği’nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Celal DEMİR
MÜDÜR

ÖZET

BİRİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI SONRASI TÜRKİYE’NİN IRAK’TAKİ ETNİK, DİNİ VE SİYASİ GRUPLARLA İLİŞKİLERİ

Recep KAYA

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
Mayıs 2018

Danışman: Prof. Dr. Mustafa FİŞNE

Küreselleşme olgusu ve uluslararası düzende gerçekleşen değişimler sayesinde, günümüzde artık ülkelerarası ilişkilerin sadece merkezi hükümetler nezdinde yürütülmekte olan ilişkilerle sınırlı kalmaktan çıkıp, ülkeler içerisindeki federe devletler veya bölgesel yönetimleri de içeren bir hal aldığı gözlenmektedir. Bu genel çerçeve içerisinde, merkezi otoritenin zayıfladığı, hatta bazen meşruiyet sorunu yaşamaya başladığı, Irak, Afganistan, Suriye ve Libya gibi “çökmüş” devletlerde bulunan etnik, dini ve siyasi grupların etkinliklerini artırarak dış ilişkilerde “alt aktörler” haline geldikleri görülmektedir.

Bu gelişmeden hareketle, çalışmada Türkiye’nin Irak’taki etnik, dini ve siyasi gruplarla olan ilişkileri ve bu ilişkilerin iki ülke arasındaki hükümetler düzeyindeki ilişkilere yansımaları ele alınmıştır. Araştırma dönemi ise, 1991 yılındaki Birinci Körfez Savaşı’ndan günümüze kadar geçen süreyi kapsamakta olup, bu dönemdeki bahse konu ilişkiler 2002 öncesi ve sonrası şeklinde incelenmiştir. Araştırma konusuna Irak’ta etkili konumda bulunan Kürtler, Şii ve Sünni Araplar, Türkmenler ile Hristiyanlar ve Yezidiler dâhil edilmiştir.

Çalışma Türkiye’nin sadece Irak merkezi hükümeti üzerinde değil, birçok etnik, dini ve siyasi grup üzerinde etkili olduğunu, bu sayede Irak iç politikasında dengelerin kurulmasına ve böylece Irak’ın istikrara kavuşmasına katkı sunan bir konuma geldiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Yeni Türk Dış Politikası, Kuzey Irak, Türkiye-Irak İlişkileri.

ABSTRACT

**TURKEY’S RELATIONSHIPS WITH THE ETHNIC, RELIGIOUS
AND POLITICAL GROUPS in IRAQ AFTER THE FİRST GULF WAR**

Recep KAYA

AFYON KOCATEPE UNIVERSITY

THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

DEPARTMENT of PUBLIC ADMINISTRATION

May 2018

Supervisor : Prof. Mustafa FİŞNE

It is observed that international relations has no longer been limited with just those among the central political authorities, but has started to include also those among federal or regional authorities owing to globalisation and the changes in the current international order. In this context, the ethnic, religious and political groups in the so-called “failed states”, where the central authority has weakened, even sometimes faced with the question of leagcy, such as Iraq, Afghanistan, Syria, and Libya, have inceased their influence and become “sub-actors” of foreign affairs.

In the light of the fact mentioned above, this study invesigates Turkey’s relations with the ethnic, religious, and political groups in Iraq together with the effects of them on the relationship between Turkey and Iraq on the governmental level. The research period is chosen as the decades after the First Gulf War and diveded into two sub-periods as before and after the year 2002. Kurds, Shia and Sunni Arabs, Turkmen as well as Christians, and Yezidis are included in the research subjects since they have been in an influential status in Iraq during the given period.

The study demonstrates that Turkey has gained an effective position not only on the Iraq government but also the ethnic, religious, and political groups in this country, contrubuting the balance and stability of this political system.

Key words: New Turkish Foreign Policy, North Iraq, Turkey - Iraq Relations.

ÖNSÖZ

Irak Türkiye'nin Ortadoğu'ya açılan kapısı durumunda olması ve orada yaşayan halklarla dini, kültürel, sosyal ve ekonomik ilişkiler içerisinde olması hasebiyle son derece önem arz etmektedir. XI. yüzyıl ortalarından başlayıp XX. yüzyıl başlarına kadar aralıksız olarak Irak ve Suriye'yi yöneterek bu bölgelerin şekillenmesinde en büyük paya sahip olan Türklerin, burada yaşayan başta Araplar, Kürtler olmak üzere her bir etnik ve dini grupla olan ilişkilerini I. Dünya Savaşı sonunda çizilen yapay sınırlar engelleyememiştir.

Nitekim Türkiye'de yönetime gelen siyasi aktörler her zaman bu devletle ilişki içerisinde olmaya çalışmışlardır. Özellikle de 2002 yılının sonunda iktidara gelen Ak Parti Hükümetleri bu ilişkileri sadece merkezi hükümetler bazında bırakmayıp, bölgesel olarak o ülke içerisinde etkin konumda olan ve özellikle Türkiye'yi etkileyecek alt aktörlerle yakın temasta bulunmaya çalışmıştır. Bunun en güzel örneklerini de Türkiye'nin Irak'ta Bölgesel Kürt Yönetimi ile olan ilişkilerinde görmekteyiz.

Bu tezin amacı, dış politikada alt aktörler (sub-actors) olarak adlandırılan Irak'taki etnik, dini ve siyasi grupların Türkiye ile olan ilişkileri ve bu ilişkilerin ilgili devletin hükümetler düzeyinde yürüttüğü ilişkilere etkilerinin incelenmesidir.

Çalışmanın her aşamasında yakın ilgi ve desteklerini gördüğüm, kendileriyle çalışmaktan büyük onur duyduğum çok değerli tez danışmanım Prof. Dr. Mustafa FİŞNE' ye ve Öğr. Grv. Mehmet Ali TELLİ' ye en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca çalışmanın yükünü benimle birlikte paylaşan ve her zaman yanımda olan sevgili eşim Sümeyye Kübra KAYA' ya minnettarlığımı sunar ve bu çalışmayı kendisine armağan etmekten büyük mutluluk duyduğumu ifade ederim.

Recep Kaya

İÇİNDEKİLER

YEMİN METNİ	iii
TEZ JÜRİSİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvi
KISALTMALAR DİZİNİ	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

IRAK'IN GENEL TANITIMI

1. IRAK'IN GENEL YAPISI.....	4
1.1. IRAK'IN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ.....	4
1.2. IRAK'IN NÜFUS VE ETNİK YAPISI.....	6
1.2.1. Araplar.....	8
1.2.2. Kürtler.....	9
1.2.3. Türkmenler.....	10
1.2.4. Asurîler, Keldaniler ve Diğerleri.....	13
1.3. IRAK'IN DİNİ VE MEZHEBİ YAPISI.....	14
1.3.1. Şiiler.....	14

1.3.2. Sünniler.....	15
1.3.3. Hristiyanlar.....	16
1.3.4. Yezidiler.....	16
2. IRAK'TA ETKİLİ GRUPLAR.....	17
2.1. ARAP GRUPLAR.....	18
2.1.1. Şii Gruplar.....	19
2.1.1.1. Şii Parti veya Cemaatler.....	19
2.1.1.1.1. Bedir Partisi.....	19
2.1.1.1.2. Irak Yüksek İslam Konseyi.....	20
2.1.1.1.3. Irak Ulusal Uzlaşma Hareketi.....	21
2.1.1.1.4. Milli İslah Hareketi.....	22
2.1.1.1.5. İslami Davet Partisi Veya Dava Partisi.....	22
2.1.1.1.6. İslami Fazilet Partisi.....	24
2.1.1.1.7. Hürler Grubu veya Sadr Grubu.....	24
2.1.1.1.8. Irak'ın Birliği İttifakı.....	25
2.1.1.2. Şii Silahlı Gruplar.....	25
2.1.1.2.1. Bedir Tugayları.....	25
2.1.1.2.2. Mehdi Ordusu.....	26
2.1.1.2.3. Ehli Hak Grubu.....	27
2.1.1.2.4. Muhtar Ordusu (Irak Hizbullahı).....	27
2.1.1.2.5. Sarallah Tugayları.....	28

2.1.1.2.6. Haşdi Şabi (Gönüllü Halk Güçleri).....	28
2.1.2. Sünni Gruplar.....	29
2.1.2.1. Sünni Parti veya Cemaatler.....	29
2.1.2.1.1. Irak İslam Partisi.....	30
2.1.2.1.2. Irak Ulusal Diyalog Cephesi.....	30
2.1.2.1.3. Irak Ulusal Kurtuluş Cephesi.....	31
2.1.2.1.4. Yenilik Listesi.....	32
2.1.2.1.5. Gelecek Grubu.....	32
2.1.2.1.6. Ulusal Reform ve Kalkınma Hareketi.....	32
2.1.2.1.7. El Hadba Listesi.....	32
2.1.2.2. Sünni Silahlı Gruplar.....	33
2.1.2.2.1. Irak Aşiret Devrimcileri Askeri Konseyi.....	33
2.1.2.2.2. Ensar El-İslam.....	34
2.1.2.2.3. Ceyşul İslam.....	35
2.1.2.2.4. Nakşibendî Ordusu.....	35
2.1.2.2.5. Ceyşul Mücahidin.....	36
2.1.2.2.6. 1920 Devrimi Tugayları.....	36
2.1.2.2.7. Irak ve Şam İslam Devleti.....	36
2.2. KÜRT GRUPLAR.....	39
2.2.1. Sünni Gruplar.....	39
2.2.1.1. Parti veya Cemaatler.....	39
2.2.1.1.1. Kürdistan Demokrat Partisi.....	39

2.2.1.1.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği.....	41
2.2.1.1.3. Goran (Değişim) Hareketi.....	42
2.2.1.1.4. Kürdistan İslami Cemaati.....	43
2.2.1.1.5. Kürdistan İslami Hareketi.....	43
2.2.1.1.6. Kesnizani Tarikatı-Cemaati.....	44
2.2.1.1.7. Diğer Kürt Partileri.....	45
2.2.1.2. Silahlı Gruplar.....	45
2.2.1.2.1. Peşmergeler.....	45
2.2.1.2.2. Asayiş- Parastin –Zaniyari.....	46
2.2.2. Şii Gruplar.....	47
2.2.2.1. Parti veya Cemaatler- Silahlı Gruplar.....	47
2.2.3. Yezidi Gruplar.....	48
2.2.3.1. Parti veya Cemaatler- Silahlı Gruplar.....	48
2.3. TÜRKMEN GRUPLAR.....	49
2.3.1. Sünni Gruplar.....	50
2.3.1.1. Parti veya Cemaatler.....	50
2.3.1.1.1. Irak Türkmen Cephesi.....	50
2.3.1.1.2. Irak Milli Türkmen Partisi.....	51
2.3.1.1.3. Türkmeneli Partisi.....	52
2.3.1.1.4. Milliyetçi Türkmenler Topluluğu.....	53
2.3.1.1.5. Irak Türkmenleri Adalet Partisi.....	53
2.3.1.1.6. Türkmen Milliyetçi Hareketi.....	53

2.3.1.1.7. Diğer Türkmen Partileri.....	53
2.3.2. Şii Gruplar.....	54
2.3.2.1. Parti veya Cemaatler.....	54
2.3.2.1.1. Irak Türkmen İslam Birliği.....	54
2.3.2.1.2. Türkmen Vefa Hareketi.....	54
2.3.2.1.3. Türkmen Karar Partisi.....	55
2.3.3. Türkmen Silahlı Gruplar.....	55
2.4. ASURÎ, KELDANÎ VE DİĞERLERİ.....	55
2.4.1. Parti veya Cemaatler.....	56
2.4.1.1. Asuri Demokratik Hareketi.....	56
2.4.1.2. Keldani Süryani Asuri Halk Meclisi.....	56
2.4.2. Silahlı Gruplar.....	56
3. IRAK'TA 2003 SONRASI SİYASÎ TABLO.....	57

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN IRAK'A YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI

1. 2002 ÖNCESİ TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ GENEL ÖZELLİKLERİ.....	61
1.1. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI	61
1.2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI.....	64

1.3. İKİ DARBE ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU	
POLİTİKASI.....	65
1.4. ÖZAL DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU	
POLİTİKASI.....	66
1.5. KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN	
ORTADOĞU POLİTİKASI.....	67
1.6. 2002 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU	
POLİTİKASI.....	69
2. 2002 SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASININ GENEL	
ÖZELLİKLERİ.....	71
2.1. KOMŞULARLA SIFIR SORUN POLİTİKASI.....	72
2.2. BÖLGESEL VE KÜRESEL İŞBİRLİĞİ.....	75
2.3. BARIŞ ALANINDA ÖN PLANDA YER ALMA.....	75
2.4. YENİ COĞRAFYALARA AÇILMA.....	76
2.5. BİLİŞİM VE ORGANİZASYON ALANINDA GÜÇLENDİRİLMİŞ	
TEMSİLCİLİKLER.....	77
3. TÜRKİYE - IRAK İLİŞKİLERİ ÜZERİNE GENEL BİR BAKIŞ.....	78
3.1. TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	78
3.1.1. 1920’li Yıllardan II. Dünya Savaşına Türkiye-Irak	
İlişkileri.....	78
3.1.2. II. Dünya Savaşından Saddam Hüseyin Dönemine Türkiye–Irak	
İlişkileri.....	81

3.1.3. Saddam Hüseyin Döneminden I. Körfez Savaşı'na Kadar Türkiye- Irak İlişkileri.....	82
3.1.4. 2003 Sonrası Dönemde Türkiye – Irak İlişkileri.....	83
3.2. TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNDE TEMEL PARAMETRELER.....	89
3.2.1. Musul ve Kerkük Meselesi.....	89
3.2.2. Türkmenlerin Durumu.....	96
3.2.3. Su Sorunu.....	100
3.2.3.1. Dicle, Fırat Ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü...	102
3.2.3.2. Ekonomik Ve Teknik İşbirliği Anlaşması.....	102
3.2.3.3. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP).....	102
3.2.4. PKK Terör Örgütünün Irak'ın Kuzeyindeki Faaliyetleri.....	103
3.2.5. Irak'ın Bölünmesi ve Bağımsız Bir Kürt Devleti'nin Ortaya Çıkması İhtimali.....	108
3.2.6. Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı	110

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE' NİN IRAK'TAKİ ETNİK, DİNİ VE SİYASİ GRUPLARLA İLİŞKİLERİ

1. TÜRKİYE'NİN IRAK'TAKİ ARAP GRUPLAR LA İLİŞKİLERİ

1.1. SÜNNİ ARAPLARLA İLİŞKİLERİ.....113

1.2. Şİİ ARAPLARLA İLİŞKİLERİ.....116

2. TÜRKİYE'NİN IRAK'TAKİ KÜRT GRUPLARLA İLİŞKİLERİ.....119

2.1. SÜNNİ KÜRTLERLE İLİŞKİLERİ.....120

2.2. Şİİ KÜRTLERLE İLİŞKİLERİ.....	130
2.3. YEZİDİLERLE İLİŞKİLERİ.....	131
3. TÜRKİYE’NİN IRAK’TAKİ TÜRKMEN GRUPLARLA	
İLİŞKİLERİ.....	131
3.1.SÜNNİ TÜRKMENLERLE İLİŞKİLERİ.....	132
3.2.Şİİ TÜRKMENLERLE İLİŞKİLERİ.....	139
4. TÜRKİYE’NİN IRAK’TAKİ ASURÎ, KELDANİ VE DİĞER	
GRUPLARLA İLİŞKİLERİ.....	140
SONUÇ.....	142
KAYNAKÇA.....	146

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1. Irak'ın petrol bölgelerini gösterir harita.....	6
Şekil 2. Irak'ın Etnik Yapısı.....	7
Şekil 3. Üçe Bölünmüş Irak Modeli.....	9
Şekil 4. Irak'taki Türkmeneli bölgesi (mavi alan).....	12
Şekil 5. Şii Hilali.....	15

KISALTMALAR DİZİNİ

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AET	: Avrupa Ekonomi Topluluğu
Ak Parti	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	: Anavatan Partisi
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Kurulu
CENTO	: Merkezi Antlaşma Örgütü
CIA	: Merkezi İstihbarat Teşkilatı
DEAŞ	: Devlet'ül İslamiyye fi'l Irak ve's Şam
DP	: Demokrat Parti
GAP	: Güneydoğu Anadolu Projesi
HEP	: Halkın Emek Partisi
IKBY	: Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi
IMTP	: Irak Milli Türkmen Partisi
İŞİD	: Irak ve Şam İslam Devleti
ITAP	: Irak Türkmenleri Adalet Partisi
ITBP	: Irak Türkmen Birlik Partisi
ITC	: Irak Türkmen Cephesi
İTİB	: Irak Türk İslam Birliği
ITKP	: Irak Türkmen Kardeşlik Partisi

IYİK	: Irak Yüksek İslam Konseyi
İDP	: İslami Dava Partisi
KADEK	: Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi
KDP	: Kürdistan Demokrat Partisi
KONGRA-GEL	: Kürdistan Halk Kongresi
KSAHM	: Keldani Süryani Asurî Halk Meclisi
KYB	: Kürdistan Yurtseverler Birliği
MTT	: Milliyetçi Türkmenler Topluluğu
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
MC	: Milletler Cemiyeti
NATO	:North Atlantic Treaty Organization-Uluslararası Askeri İttifak
OECD	: Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü
PKK	: Partiya Karkeren Kürdistan-Kürdistan İşçi Partisi
PYD	: Yekineyen Parastina Gel-Halkçı Koruma Birlikleri
PJAK	: Kürdistan Özgür Yaşam Partisi
PÇDK	: Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
ŞİÖ	: Şanghay İşbirliği Örgütü
TBH	: Türkmen Bağımsızlar Hareketi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİH	: Türkmen İslami Hareketi
YPG	: Halkçı Koruma Birlikleri

YPJ : Kadın Koruma Birlikleri
YBJŞ : Şengal Kadın Direniş Birlikleri
YBŞ : Şengal Direniş Birlikleri
UK : Birleşik Krallık (United Kingdom)

GİRİŞ

Irak Ortadoğu’da yer alan bir Arap ülkesi olmakla beraber hem etnik hem de dini ve mezhebi açıdan farklı ulusları barındırmaktadır. Irak Türkiye’nin güney komşularından olması sebebiyle Ortadoğu ile ilişkilerimizde önemli bir yer tutmakta olup, ayrıca bu ülkede yaşayan Arap, Kürt, Türkmen ve diğer halklarla Türkiye’de yaşayanların dini, kültürel ve soy bağı gibi unsurlarla bağlı olması ilişkileri önemli hale getirmektedir. Irak’ta özellikle I. Körfez Savaşı ve sonrası ile DEAŞ’ ın ortaya çıkması gibi durumlar göstermiştir ki Irak’ta meydana gelen olaylar doğrudan ya da dolaylı olarak Türkiye’yi olumsuz bir şekilde etkilemektedir. Bu gelişmeler sadece siyasi bir sorun ve sonuç olarak ortaya çıkmamakta aynı zamanda askeri, ekonomik, kültürel ve benzeri sorunları da beraberinde getirmektedir.

Türkiye’nin Irak ile olan ilişkilerinde Musul-Kerkük meselesi, Türkmenlerin durumu, su sorunu, PKK terör örgütünün Irak’ın kuzeyindeki faaliyetleri, Irak’ın bölünmesi ve bağımsız bir Kürt Devleti’nin ortaya çıkması ihtimali, Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattı vs. gibi temel parametreler en önemli konuları oluşturmaktadır. Bu sebeplerin her biri farklı boyutta olup, aktörleri de farklıdır. Irak’ta bu konular ile ilgili ortaya çıkacak gelişmelerde Türkiye’nin sadece Irak Merkezi Hükümeti ile politika yürütmesi halinde sonuç yetersiz kalacaktır. Türkiye, kurulmasından itibaren Irak ile merkezi yönetim bazında ilişkilere öncelik vererek yerel aktörler, bölgesel yapılar, önemli kişi ve partiler ile yeterli düzeyde ilişkiler geliştirememiştir.

Irak ile yürütülen politikalarda çok boyutlu olunmadığı takdirde başarılı olunamayacağını gören Türkiye, 2002 yılından itibaren Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi başta olmak üzere, Irak Türkmen Cephesi, Sünni Aşiret Liderleri ve Partileri ile kısmen de olsa Şii gruplarla ilişkiler kurmanın yollarını aramış ve özellikle Kürtler ve Türkmenler konusunda olumlu neticeler elde etmiştir.

Irak Merkezi Hükümeti’nin yanı sıra alt aktör adı verilen yerel gruplarla kurulan ilişkiler sayesinde Türkiye, Irak üzerinde belirli konularda başat bir rol üstlenme durumunu elde etmiştir. Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile kurulan askeri

ve ekonomik ilişkiler başta olmak üzere birçok alanda geliştirilen birliktelik sayesinde Türkiye'nin ekonomik olarak elde ettiği gelirlerde önemli bir artış olmuş ve ticaret hacmi genişlemiştir. Ayrıca Irak'ın kuzeyinde yer alan PKK terör örgütünün faaliyetleri kısmen baskılanmaya ve lojistiği kesilmeye çalışılmıştır.

Irak'ta Türkmenleri tek bir çatı altında toplayarak Türkmenlerin karşılaşacağı olumsuzluklara karşı birlikte hareket etme yönünde de 1994 yılında kurulan fakat yeteri kadar aktif olmayan Irak Türkmen Cephesi özellikle 2000'li yılların başından itibaren etkinleştirilmiş ve daha fazla desteklenmiştir. Türkmenlerin hamisi rolünde olan Türkiye bu politika ile özellikle Şii Türkmenlerin İran'ın etkisi altına girmesini önlemek istemiş ve Türkmenler de bu politika karşısında genel anlamda olumlu tepki vermişlerdir.

Sünni Araplar 2003 yılında ABD'nin işgali ve Saddam Hüseyin'in iktidardan indirilmesi sonrası yönetimden uzaklaştırılmıştır. Türkiye daha önce ilişkide bulunduğu Sünni Arapların yönetimde bulunmaları ve temsil edilmeleri gerektiğini belirtmiştir. Sünni Araplar kendilerine yakın gördükleri ülkelerden biri olan Türkiye ile ilişkilerini sürdürmüşler ve belirli konularda Türkiye'nin desteğini almaya çalışmışlardır. Özellikle yönetimde yer alan ve mezhebi ideolojiyi ön planda tutan (Maliki Hükümeti gibi) idarelerle yaşanan çekişme ve ayrışmalarda Sünni liderlerden bazıları (Tarık Haşimi gibi) Türkiye'ye sığınmış ve uzun bir süre ikamet etmiştir.

Şii Araplar Irak'ta yönetim alanında uzun yıllar temsil imkânını elde edememiş olmasına rağmen 2003 yılından itibaren nüfus çoğunluğu sayesinde en etkin güç konumunu elde etmişlerdir. Yönetime gelen Şiiler genelde politikalarında İran'ın etkisi altında faaliyet yürütmekte olup, Sünni dünya ile yeterince entegre olamadıkları görülmektedir. Mezhep yaklaşımından dolayı Sünni bir ülke olan Türkiye ile de ilişkileri yok denecek kadar azdır. Temelde Irak Merkezi Hükümeti'nin yönetiminde Şiiler etkin oldukları ve politikalarının belirlenmesinde Şii Dini otoriteler ile İran'ın etkisi var olduğu için Türkiye'nin etki kurması zor görünmektedir.

Türkiye Irak'ta yaşayan ve etkin olan hemen her grupta ilişkilerini geliştirme çabasında olup, bölgedeki etkinliğini artırmak istemektedir. Bu amaçla da Irak'ta faaliyet gösteren etnik, dini-mezhebi, siyasi gruplar ile parti, cemaat, bölgesel yönetimler ve etkili olan siyasi ve dini liderler ile yeri ve zamanı geldiğinde ilgili

konularda fikir alışverişinde bulunmakta, işbirliğine gitmekte ve sorunların çözümünde birlikte hareket etmektedir.

Irak ile ilgili çok sayıda tez, makale vb. yazılmış olmasına rağmen bu ülkede etkin konumda olan etnik, dini ve siyasi grupların komşu ülke bakımından önemi, etkililiği ve etkinliğine dair fazla bir çalışma bulunmamaktadır. Bu tezin amacı, dış politikada alt aktörler (sub-actors) olarak isimlendirilen Irak'taki etnik, dini ve siyasi grupların Türkiye ile ilişkileri ve bu ilişkilerin ilgili devletin hükümetler düzeyinde yürüttüğü ilişkilere etkilerinin incelenmesidir. Araştırmanın temel sınırlılığı Irak'tır. Ayrıca Türk Dış Politikası bakımından önem taşıyan Irak'taki Arap, Kürt, Türkmen, Asurî gibi etnik gruplar ile Şii, Sünni, Asurî, Keldani, Yezidi gibi dini gruplar ele alınmıştır.

Tez üç bölümden oluşmaktadır; birinci bölümde Irak'ın genel tanıtımı yapılmakta ve Irak'ta etkili olan etnik, dini ve siyasi gruplar partisel ve silahlı unsurları ile açıklanmaktadır. İkinci bölümde; Türkiye'nin dış politikası genel hatlarıyla dönemselsel olarak ifade edilmekte ve geçmişten günümüze Türkiye-Irak ilişkileri ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise; Türkiye'nin Irak'ta mevcut etnik, dini ve siyasi gruplarla ilişkileri ele alınmaktadır.

Türkiye'nin Irak'ta aktif olarak yürüttüğü dış politika ve terör örgütleri dışında etkili olan grupları muhatap alması sayesinde politika bağlamında etkinliği söz konusudur. Irak'ta Türkmenlerin hakları ve durumları ile ilgili yaşanan ve yaşanabilecek olaylarda Türkiye'nin fikirleri büyük önem taşımakta olup, aynı şekilde kuzeydeki IKBY ile Irak Merkezi Hükümeti arasında ya da Sünni ve Şii gruplar arasında meydana gelen olumsuzluklarda arabulucu olarak devreye girdiğini ve dikkate alındığını söylemek mümkün olacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

IRAK'IN GENEL TANITIMI

1. IRAK'IN GENEL YAPISI

1.1. IRAK'IN JEOPOLİTİK VE JEOSTRATEJİK ÖNEMİ

Irak kuzeyde Türkiye, doğuda İran, güneydoğuda Basra Körfezi ve Kuveyt, güneyde Suudi Arabistan, batıda ise Ürdün ve Suriye ile çevrili olan bir Ortadoğu ülkesidir. 438.317 km² yüzölçümüne sahip olan Irak, doğu batı yönünde 250 km kuzey güney yönünde 1390 km mesafeye sahiptir. Irak Basra Körfezi ile olan 60 km'lik sınırı dışında 3500 km'lik bir kara sınırına sahip olup, bu kara sınırının 350 km'sini Türkiye ile olan sınır oluşturmaktadır (Deliceoğlu, 2006: 102).

Irak bulunduğu konum itibariyle jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli bir yere sahiptir. İlkçağlardan itibaren Sümerler, Babiller, Asurlar gibi birçok medeniyete ev sahipliği yapan Irak; verimli topraklara sahip oluşu, su kaynaklarının bulunması ve özellikle de 1900'lü yılların başlarında keşfedilen ve günümüzde en önemli enerji kaynaklarından olan doğalgaz ve petrol sebebiyle de önemini bir kat daha arttırmıştır. Bu nedenle Irak dünyada söz sahibi olan küresel güçlerin kontrol etmek istedikleri bir ülke olmuştur (Gözen, 2006a: 797).

Ülkenin Hindistan, Pakistan ve Uzakdoğu'yu Akdeniz Bölgesi'ne bağlayan bir bölgede bulunması coğrafi konum açısından önemini arttırmaktadır (Deliceoğlu, 2006: 14). Irak, Suudi Arabistan ve Kanada'dan sonra en büyük petrol rezervine sahip ülkedir ve bu konuda yatırım yapabilecek ve işleyebilecek olanaklara sahip olması durumunda dünya ekonomisinde yerinin önemli bir konuma çıkacağı bilinmektedir (Köksal, 2014, <http://www.bilgesam.org>).

Irak birçok farklı etnik yapıyı içinde barındırması nedeniyle Ortadoğu'nun adeta bir fotoğrafı gibidir. Bu ülkede yaşayan Türkmenler Türkiye ile; Kürtler İran, Suriye ve Türkiye'deki Kürtler ile; Şii Araplar İran, Kuveyt, Bahreyn ve Suudi Arabistan'daki Şiiler ile; Sünni Araplar ise Ürdün, Suudi Arabistan, Suriye'deki Sünni Araplar ile

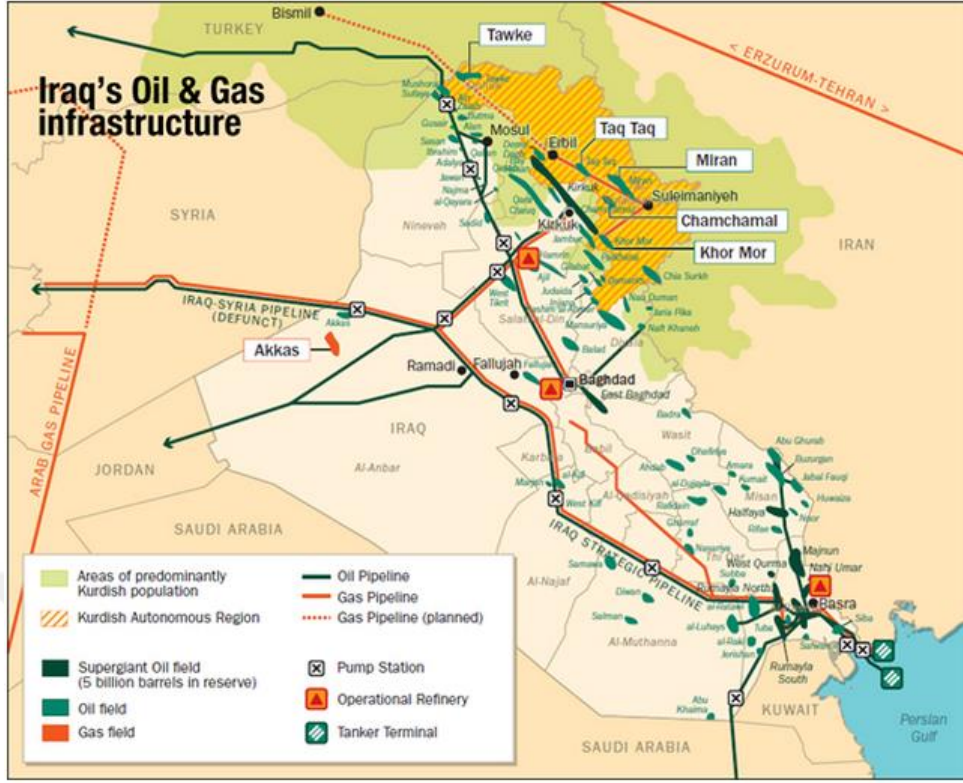
yakın ilişki içerisinde bulunmaktadır (Aydın, M., Özcan N. A., Kaptanoğlu, N., 2007, <http://www.tepav.org.tr>).

Irak; 2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nin (ABD) işgaline uğramış ve sonrasında bu mozaik yapı ülkenin yönetiminde söz sahibi olabilmek için birbirleriyle çatışma ortamına girişmiştir. Sonuçta ülkenin birlik ve beraberliğini sahip oldukları topraklarda hâkim duruma geçmeye çalışarak bozucu etkide bulunmuşlardır.

Yukarıda değinilen etnik ve mezhebi farklılıkların oluşturduğu çatışma durumuna; devlet düzeninin işlevliğini yitirmesi, doğal kaynakların paylaşımındaki anlaşmazlıklar, bölgesel yönetimler arasındaki sınır anlaşmazlıkları ve birbirlerine üstünlük çabaları gibi birçok faktör etkide bulunmuştur. Bu durumun sonucunda bazı ülkelerin etnik ya da mezhebi grupların hamisi olarak Irak'ın geleceğinde söz sahibi olmak istemeleri ülkenin birlik ve beraberliğinin bozulmasına ve belirsizliklerin artarak devam etmesine neden olmaktadır.

Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması bölge ülkeleri olan Türkiye, Suriye ve İran açısından ortak payda noktasında buluşmalarını sağlayan bir faktördür. Çünkü bu ülkede yaşanabilecek bir bölünme ya da bir etnik gruba dayalı bağımsız devlet kurma durumu her üç ülkenin toprak bütünlüğünü de olumsuz etkileyebilir. Küresel ülkeler açısından baktığımızda ise özellikle ABD'nin, Irak'ın enerji kaynaklarını (Şekil 1) tamamıyla kendi kontrolüne alma çabaları, rakibi olan Rusya'nın ve son zamanlarda yaptığı hamlelerle küresel bir güç olma yolunda ilerleyen ve enerji ihtiyacı artan Çin'in Irak ile yakından ilgilenmesine ve Irak'ta ABD'nin tek başına söz sahibi olmasını istememelerine neden olmuştur. Ayrıca Avrupa Birliği'nin (AB) de Irak'ta söz sahibi olan etnik ve dini gruplarla yakın ilişkilerde bulunması onları desteklemek adı altında Irak'ın geleceğinde kendileri için bir yer edinme arzusu taşımaktadır.

Şekil 1: Irak'ın Petrol Doğalgaz Haritası

Kaynak: Gözler, 2015 (<http://www.21yyte.org/tr>).

1.2. IRAK'IN NÜFUS VE ETNİK YAPISI

Irak'ın önümüzdeki süreçte nasıl yapılacağı ile ilgili bir varsayımda bulunabilmek için nüfus yapısının doğru bir şekilde bilinmesi gerekmektedir. Irak'ın nüfus yapısı ile ilgili özelliklerine baktığımızda Batılı kaynaklarda özellikle Kürtlerin nüfusunun ön plana çıkarıldığı ve az da olsa abartıldığı, Türkmen nüfusunun ise olduğundan daha az gösterilmeye çalışıldığı gözlenmektedir.

Ülkede genel olarak Araplar yaşamaktadır. Etnik açıdan çoğunluğu oluşturan Araplar, İslam dünyasındaki en büyük mezhepsel ayrım olan Şii'lik ve Sünnilik yönünden birbirlerinden ayrılmaktadır. Irak nüfusuna dini açıdan bakıldığında (Şekil 2) % 60-65'i Şii, % 32-37'si Sünni, % 3'ü Hristiyan ve diğer dinlere mensuptur.

Şii Araplar genellikle Bağdat ve ülkenin güneyinde yer alan Basra, Necef, Kerbela, Kut-El Amara, Nasiriye gibi şehirlerde yoğun bir şekilde yaşamaktadırlar. Sünni Araplar ise El- Anbar, Musul, Selahaddin, Diyala'da yoğun bir şekilde yaşamaktadırlar.

Ülkede Araplardan sonra en fazla nüfusa sahip etnik unsur Kürtlerdir. Kürtler ülkenin özellikle kuzey ve kuzeydoğusunda yer alan Erbil, Dohuk ve Süleymaniye’de yaşamaktadırlar. Türkmenler, ise ülkenin kuzeybatı – güneydoğu istikametinde yer alan Telafer, Mendeli, Musul, Erbil, Kerkük, Tuzhurmatu, Kifri, Karatepe, Hanekin, Bedre gibi şehirlerinde yaşamaktadırlar.

Etnik açıdan ülke nüfusuna bakıldığında % 70’ini Araplar, % 15-20 civarını Kürtler, % 8-10’unu Türkmenler ve geri kalan nüfusu ise Asurî, Keldani, Yezidi, Şebekler, Ermeniler ve Yahudiler oluşturmaktadır (Deliceoğlu, 2006: 19).

Şekil 2: Irak’ın Etnik Yapısı

Kaynak: Aydın ve diğerleri, 2007 (<http://www.tepav.org.tr>)

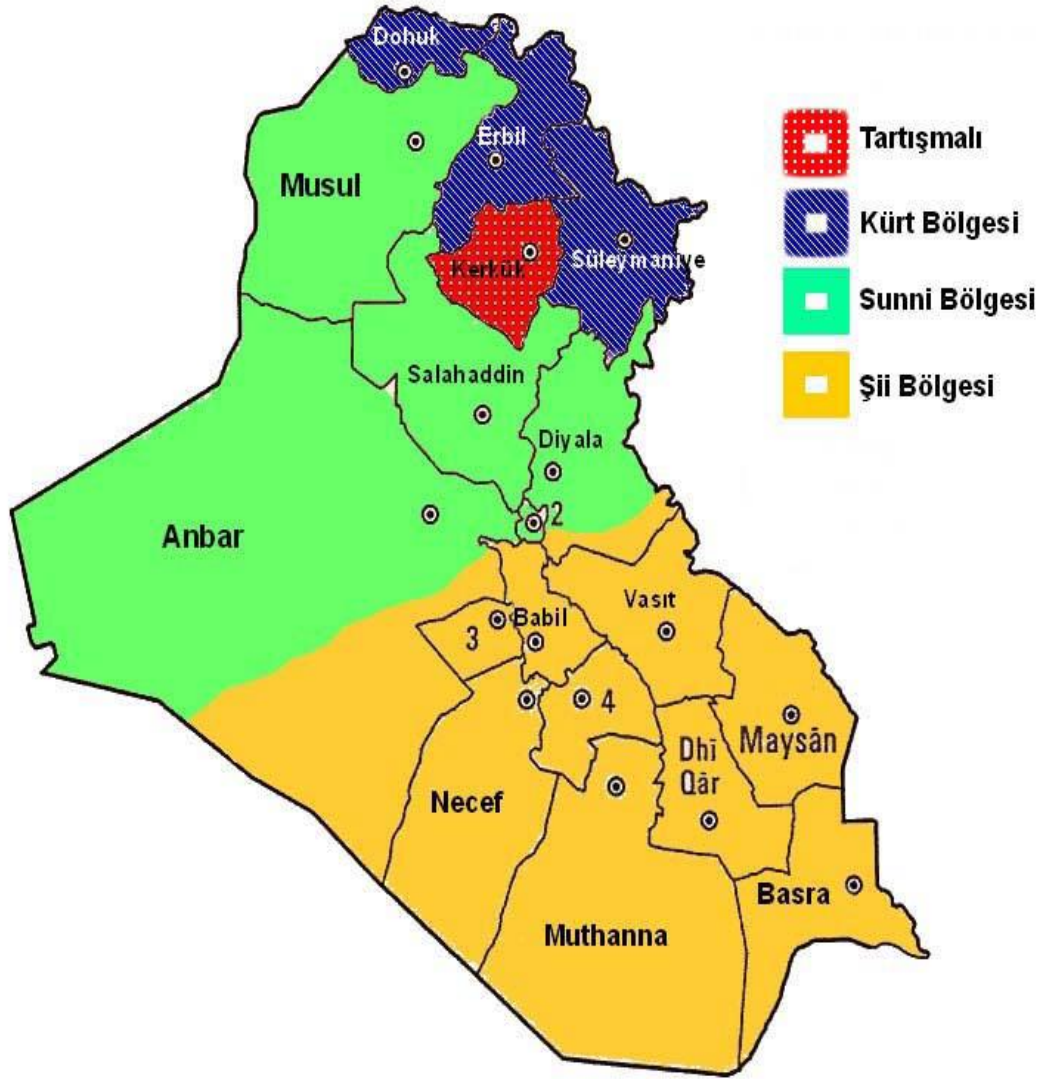
1.2.1. Araplar

Irak'ta yaşıyan her dört kişiden üçü Arap etnisitesine mensup olmakla beraber Araplar arasında özellikle Şii-Sünni mezhep ayrımının ortaya çıkardığı ayrışma (Şekil 3) ve halen etkin olan aşiret yapısı ortak ulusal bir kimlik inşasını bozmuştur (Kaymaz, 2005: 10).

Bazı yazarlar Şii-Sünni karşıtlığının kökenini Osmanlı Devleti dönemine dayandırmak isteseler de bu karşıtlığı I. Dünya Savaşı sonrası dönemde İngilizlerin Irak'ta etkinlik kurdukları zaman dilimine dayandırmak daha doğru olacaktır. Çünkü Osmanlı Devleti bu topraklara hâkim olduğu yıllarda milliyetçilik ve mezhepçilik politikasından uzak durmuş ve Müslümanlığı ortak payda olarak seçmiştir.

Ülkenin kuzey ve kuzeydoğu kesimleri hariç her yerinde yaygın bir şekilde dağılım gösteren Arap nüfus ülkedeki nüfusun yaklaşık % 60-65'ini kapsamaktadır. Başkent Bağdat başta olmak üzere Basra, Necef, Kerbela, El-Anbar, Musul, Selahattin, Diyala, Kut-El Amara gibi şehirlerde yoğun bir şekilde yaşamaktadırlar.

Şekil 3. Üç Bölünmüş Irak Modeli Irak'ın Etnik Yapısı

Kaynak: Aydın vd., 2007 (<http://www.tepav.org.tr>).

1.2.2. Kürtler

Osmanlı Devleti döneminde Musul Vilayeti bugün ise Kuzey Irak olarak adlandırılan bölgenin kuzey ve doğusundaki dağlık bölgelerde yaygın olarak yaşayan, Araplardan sonra en büyük nüfus oranına sahip etnik gruptur. Kürtlerin kökeninin Turanî, Sami, Farisi olduğu yönünde iddialar vardır. Kürtler bölgesel farklılıklarını dillerine yansıtıp bu konuda ortak bir anlayış geliştirememişlerdir. En fazla konuşulan Kırmançi diyalektidir.

Kürtler Irak nüfusu içerisinde % 15-20 oranına sahiptir ve bunun da yaklaşık 5-6 milyon kişiye tekabül ettiği bilinmektedir. Aşiretler halinde yaşayan Kürtler zaman zaman kendi aralarında hâkimiyet mücadelesine girişmektedirler (Kaymaz, 2003: 29).

Kürtler genel olarak Irak'ın kuzeyinde ve kuzeydoğusunda yaşamakla birlikte başkent Bağdat'ta da varlıklarını sürdürmektedirler. Kürtlerin yaşadığı Kuzey Irak bölgesinde iki güçlü Kürt partisi; Kürdistan Demokrat Parti (KDP) ve Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) olmakla birlikte son zamanlarda GORAN hareketi de adından sıkça söz ettirmektedir ve hatta Süleymaniye'de KYB'den daha fazla oy alarak ikinci parti konumuna yükselmiştir. Mesut Barzani'nin liderliğini üstlendiği KDP'nin hâkim olduğu Behdinan bölgesi daha çok aşiret yapısının egemen olduğu ve feodal ilişkilerin hüküm sürdüğü kırsal kesimdir. KDP Soran Kürtleri'nin etkin olduğu ve parlamentonun bulunduğu Erbil kenti dışında Selahaddin, Zaho, Dohuk kentlerinde etkindir ve KDP'nin etkili olduğu yerlerde Nakşibendî tarikatı etkilidir.

Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) Irak'ın kuzeydoğusunda yer alan Süleymaniye ve Revandiz kentlerinde etkili olup, bulunduğu bölgelerde Kürtçenin Sorani lehçesi konuşulmaktadır. Süleymaniye ve Revandiz kentleri İran sınırındadır ve bu bölgede yaşayan Kürtler arasında Kadiri tarikatı yaygın bir şekilde faaliyet göstermektedir.

Kuzey Irak'ta KDP ve KYB dışında GORAN, Kürdistan İslami Cemaati, Kürdistan Sosyalist Partisi gibi Kürt partiler de faaliyetlerini sürdürmektedirler. Çok sayıda Kürt partisi olmasına rağmen zamanla KDP ve KYB, son zamanlarda da GORAN bölgenin güçlü partileri konumuna gelmişlerdir. Ancak bu partiler arasında farklılıklar olduğu için zamanla çatışmalar ve silahlı mücadeleler gerçekleşmektedir.

1.2.3. Türkmenler

Türkmenler Orta Asya'dan göç eden Oğuz Türklerindendir. Türkmenlerin Irak'a girişleri Emeviler özellikle de Abbasiler döneminde ticari ve askeri başta olmak üzere birçok farklı nedenlerle gerçekleşmiştir. Türkmenlerin savaşçı özellikleri Emevi ve Abbasi ordularında görev almalarında etkin rol oynamıştır. Iraklı tarihçi Abdurrazzak el- Hasani, Türkmen boylarının çeşitli zamanlarda Irak'a göçleri ile ilgili olarak çalışmalarında bugünkü Kürt ve Arap bölgeleri arasındaki yerlere

yerleştiklerine değinmiş ve burada yaşayanlara Türk ya da Türkmen adı verildiğini yazmıştır (Yılmaz, 2006: 127-142).

İkinci ve en önemli dönem Selçuklu dönemindeki yaygın glerle olmuştur. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in 25 Ocak 1055 tarihinde Bağdat'a girişi ve 15 Aralık 1055 tarihinde Bağdat'ta hutbenin onun adına okunması sonrasında halife El- Kaim'in saltanatı kendisine bırakmasıyla, ülkede 1918 sonuna kadar devam edecek 900 yıla varan Türk hâkimiyeti başlamıştır (ztuna, 1977: 387-388).

Selçukluların 1055 yılında Bağdat'a girişinden sonra Irak topraklarında devlet kurdukları, ayrıca Musul Zengi Atabeyliği, Erbil Atabeyliği gibi büyük beylikler kurdukları bilinmektedir. Sonraki dönemlerde ise Irak'ın kuzeyindeki Musul, Kerkük gibi önemli şehirlerin Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinin hâkimiyeti altına girdiği görülmektedir.

Osmanlı devletinin Kanuni Sultan Süleyman ve Sultan IV. Murat zamanında Bağdat seferleri neticesinde tam olarak otorite sağlanması ile bu bölgeye yeni Türkmen topluluklarının yoğun bir şekilde giriş yaptıkları gözlenmiştir (Hürmüzlü, 2003: 14).

Irak'ta kurulan beylik ve devletlere baktığımızda Kerkük bölgesini içine alan hiçbir Kürt beyliğinin ya da devletinin olmadığını görmekteyiz. Bu bölgeye Türkmenlerin girişiyle birlikte;

1. Irak Selçuklu Devleti (1118-1194)
2. Musul Atabeyliği (1127-1233)
3. Erbil Atabeyliği (1144-1233)
4. İlhanlılar Devleti (1258-1339)
5. Celayirliler (1339-1410)
6. Karakoyunlu Devleti(1411-1468)
7. Akkoyunlu Devleti(1468-1508)
8. Osmanlı İmparatorluğu (1534-1918) gibi Türklerin kurduğu devletler egemen olmuştur (Saatçi, 2004: 60-80).

Türkmen nüfusun Irak'ta yerleşim yerlerine bakıldığında Telafer, Musul, Erbil, Altunkpr, Kerkük, Tuzhurmatu, Kifri, Hanekin, Mendeli ve Bedre'ye kadar olan ve

Türkmeneli (Şekil 4) olarak adlandırılan bölgede yaşadıkları görülmektedir (Kazancı, 2004: 38-44).

Irak'ta Türkmen nüfusu ile ilgili verilerin hiçbir zaman net olmadığı söylenebilir. Bunda Türkmenlere yönelik asimilasyon ve yok sayma politikalarının etkili olduğu görülmektedir.

1990 yılı tahminlerine göre 2.130.000 kişi olarak ifade edilen Türkmen nüfusu oransal olarak % 12 civarında olup, Arap ve Kürtlerden sonra en büyük etnik grubu oluşturmaktadır. 2007 yılında ABD Merkezi İstihbarat Teşkilatı CIA'in ileri sürdüğü rakamlara göre ise Türkmenler oransal olarak % 5 civarında gösterilmektedir (Çakır, 2009: 10).

Şekil 4. Irak'taki Türkmeneli Bölgesi

Kaynak: Nazım, 2017, (<https://medium.com>).

1.2.4. Asurîler, Keldaniler ve Diğerleri

Asurîler Irak'ın kuzeyinde yaşayan Hristiyan azınlıktır. Asuri terimi 16. yy' da bir grup Nasturi'nin Katolik inancını benimsemesi ve kendilerini Keldaniler olarak tanımlamasıyla batılı misyonerlerin inancını değiştirmeyen Nasturilere 19. yy'da verdiği addır. (Erol, 2011: 129-138).

Keldanilerin çoğu Erbil'in Ainkawa bölgesinde yaşamaktadırlar (Barut, 2013: 26). Keldaniler Katolikliği kabul etmelerinden itibaren Roma'ya bağlılıklarını ilan etmişlerdir. Etnik kökenleri ile ilgili kesin bir bilgi olmayıp, Asurî ve Babiller gibi topluluklarla ilişkilendirilebilecekleri düşünülmektedir (Albayrak, 1997: 33).

Kakailer Irak'ın kuzeyinde yaşayan muhafazakâr yapıya sahip, etnik olarak Kürt oldukları ifade edilen ancak inanç sistemleri yönüyle Kürtlerden ayrılıp Şii ve Alevi inanç sistemiyle benzerlik gösteren gruptur. Kakailerde Seyyidlik ve Alevilerdekine benzer dedelik müessesesi işlevseldir. Bu inanç sistemine göre iki tür dünya vardır; Âlem-i Bâtını ve Âlem-i Zahirîdir. Kakai inancının en önemli özelliği yaşantılarının gizemli olması ve dini inançlarını toplumdan uzakta kendilerini izole ederek yaşamalarıdır (Mir-Hosseini, 1994: 267-285). Kakailer Irak'ın kuzeyindeki Süleymaniye, Kerkük, Musul ve Hanekin bölgelerinde yaşamaktadırlar (Deliceoğlu, 2006: 90).

Bir diğer grup olan Şebekler Irak'ın kuzeyinde yaşamlarını sürdüren ve Anadolu'daki Alevilik inancına benzer bir inanç sistemine sahip olup, etnik olarak hem Kürt hem de Türkmen aşiretleri içerisinde barındıran bir topluluktur (Van Bruinessen, 2009: 131-133). Şebekler Musul dolaylarında ve Alireş, Yengice, Hezne ve Tellare köylerinde ikamet etmektedirler (Deliceoğlu, 2006: 91). Ayrıca Süleymaniye ve Duhok civarlarında da Şebek inancına mensup aşiretler bulunmaktadır (Barut, 2013: 27).

1.3. IRAK'IN DİNİ VE MEZHEBİ YAPISI

1.3.1. Şiiler

Şii Arapça kökenli bir sözcüktür. Yandaş, taraftar, tabi, yardımcı, fırka, bölük, gibi anlamlara gelen Şia kelimesi Şiiliğe inanan kişiler için kullanılan bir terimdir (Benli, 2003: 92-127).

Şiilerin dünya genelinde en fazla yaşadıkları ülke İran olup, daha sonra % 60'ın üzerindeki nüfus oranıyla Irak gelmektedir. Ayrıca Körfez ülkeleri, Suriye, Lübnan, Afganistan, Hindistan gibi birçok ülkede de önemli miktarda Şii nüfus bulunmaktadır (Dağı, 2002: 45).

Irak'ta yaşayan Şiilere etnik olarak bakıldığında çok önemli bir kısmının Arap kökenli olduğu, bunu sırasıyla Türkmenler ve Kürtlerin izlediği görülmektedir. Şii Araplar daha çok ülkenin güneyinde yer alan Basra, Necef, Kerbelâ, Kut-El Amara ve başkent Bağdat gibi şehirlerde yoğun bir şekilde yaşarlarken; Şii Türkmenler Irak'taki Türkmen nüfusun yaklaşık yarısını oluşturmakta ve Telafer, Kerkük, Tuzhurmatu, Mendeli, Bedre ve diğer yerlerde yaşamlarını sürdürmektedir. Şii Kürtler ise bu ülkede yaşayan Kürt nüfus içerisinde çok az bir kısmı oluşturmakta ve farklı yerlerde yaşamlarını sürdürmektedirler.

2003 yılındaki II. Körfez Savaşı'na kadar ülkede yönetimi elinde bulunduran Sünni Araplar özellikle kendilerine yönetsel anlamda rakip gördükleri Şiiler ve Kürtlere yönelik baskı ve sindirme politikaları uygulamışlardır. Nüfus olarak çoğunluğu oluşturan Şiiler (Köylü, 2005, <http://www.dw.com/tr>) 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgaliyle birlikte yönetimde söz sahibi olmaya başlamışlardır. Özellikle kendilerine yakın olarak gördükleri İran ile ilişkilerini üst seviyelere taşımışlardır. İran da bu sayede Irak'ın iç işlerine karışarak Şii Hilali (Şekil 5) adını verdikleri kuşağı oluşturmak için çok önemli bir fırsat elde etmiştir.

Şekil 5. Şii Hilali

Kaynak: Sandıklı, A., Salihi, E. (2011)

1.3.2. Sünniler

Sünnilik üç büyük etnik grup olan Araplar, Türkmenler ve Kürtler arasında yayılmıştır. Arap nüfusunun yüzde 30'a yakını, Türkmenlerin yaklaşık yarısı, Kürtlerin ise yüzde 90'ından fazlası Sünni'dir (Erkmen, 2010: 107-145).

Irak'ın en önemli aktörlerinden biri Sünni Araplardır. Sünni Araplar içerisinde aşiretler, milliyetçi Araplar, Baasçılar ve eski rejime yakın gruplar yer almaktadır. 1920'lerin başından bu yana Irak'ta Şii-Sünni iktidar mücadelesi yaşanmaktadır. 2003 yılındaki ABD işgaline kadar Irak'ta iktidarı elinde tutan Sünni Araplar özellikle Şiileri ve Kürtleri baskı altında tutmuşlardır.

İktidarda olmanın avantajlarından faydalanan Sünni Araplar bürokrasi ve ekonomik alanlarda etkin olmanın yanı sıra ve eğitim imkânlarından da diğer gruplardan daha çok faydalanmışlardır (Marr ve Al Marashi, 2017: 103).

1.3.3. Hristiyanlar

Irak'ın Erbil, Duhok, Kerkük, Basra ve Musul kentleri başta olmak üzere birçok farklı bölgesinde yaşayan Hristiyanların nüfusu 2003 öncesi 1,5-2 milyon civarındayken 2003 senesindeki ABD'nin işgali ile 600 bin civarına düştüğü varsayılmaktadır (Duman, 2003: 45-70). Irak'taki Hristiyanlar Süryani, Keldani ve Nasturi olmak üzere üç gruptan oluşmaktadır. Aralarındaki fark Hz. İsa ile Hz. Meryem'e bakış açılarıdır. Süryani ve Keldaniler Irak'ın kuzeyinde yaşamaktadırlar (Erkmen ve Oytun, 2011: 6-10).

Keldanilerin etnik olarak hangi gruba dâhil oldukları tam olarak bilinmemekle birlikte şehir hayatına daha fazla uyum sağladıkları bilinmektedir. Hristiyanlığın Katolik inancını benimseyen Keldaniler, Irak'taki Hristiyan nüfus içerisinde en büyük orana sahip gruptur (Kavak, 2011: 435-444).

Süryaniler Irak'ta yaşayan Hristiyan azınlıklar içerisinde bir topluluk olup, Ortadoğu'da yaşayan halklar arasında yer almaktadır. Süryaniler Irak'ın kuzeyindeki Erbil, Duhok ve Süleymaniye olmak üzere farklı yerlerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Süryaniler Süryanice adı verilen bir dil konuşmakta olup, bu dil IKBY içerisindeki okullarda seçmeli ders olarak okutulmaktadır (Kurdistan Regional Government UK Representation, 2009, <http://cabinet.gov.krd>).

1.3.4. Yezidiler

Irak'ta yaşayan azınlık gruplardan biri de Yezidilerdir. Yezidilerin etnik kökeniyle ilgili tartışmalar olsa da bazı araştırmalar sonucunda Kürt olduğu kabul edilmekle birlikte etno-dini bir kimlikle özdeşleştirmek daha doğrudur (Blaga, 1997: 50-80). Yezidilerin Arap kökenli olduğu, Kürtlerin Yezidilerin bulundukları yerlerin hâkimiyetini ele geçirmek için Kürt oluklarına ikna etme çabalarının olduğu ve bunun da sonuç verdiği düşünülmektedir (Orhan, 2010, <http://www.orsam.org.tr>).

Yezidiliğin merkezi Musul yakınlarındaki Laleş olup, buranın kutsal bir merkez olarak kabul edilmesinin nedeni Şeyh Adı B. Müsafir'in 12. Yüzyılda buraya yerleşmiş olmasına dayanmaktadır (Deliceoğlu, 2006: 6)

Yezidiler Irak'ın kuzeyinde yer alan Duhok ve Süleymaniye kentlerinde yaşamakta olup, son yapılan nüfus tahminlerine göre sayıları 15-20 bin civarındadır (Deliceoğlu, 2006: 76-78).

2. IRAKTA ETKİLİ GRUPLAR

Irak sınırları içerisinde Arap, Kürt, Türkmen, Asurî, Yezidi ve benzeri birçok farklı ulusu barındırmakta olan bir ülkedir. Bu etnik temelli ayrışma yanında mezhepsel ve dini ayrışma da söz konusudur. Bu etnik ve mezhebi-dini gruplar içerisinde en etkin gruplar Şii Araplar, Sünni Araplar, Kürtler, Türkmenler olup, bu grupların yanında Yezidiler ve Asurîler gibi etkinliği olmayan gruplar da vardır.

2003 ABD işgalinin ardından başlayan Irak'taki direniş, başlarda Sünniler arasında yaygınlaşmış ve El Kaide, Suriye ve İran gibi bazı dış güçler tarafından desteklenmiştir. ABD'nin Kürt odaklı politikalar izlemesi Iraklı Şiiler arasında hayal kırıklığı yaratmış ve demokratik yollardan beklentilerini karşılayamayacaklarını düşünen Şiiler tarafından, Mukteda el Sadr öncülüğünde gerçekleştirilen operasyonlarda direnişçiler büyük kayıplar vermişlerdir. Bu direnişlerden en büyük etkiyi Türkiye görmüştür, çünkü bölgede ABD'nin kontrolü kaybetmesi bağımsız bir Kürt Devleti kurulma olasılığını gündeme getirmektedir (Erkmen, 2011, s. 292).

Mevcut durumda Irak'ta belirleyici rol oynayan üç temel unsurdan söz etmek mümkündür. Bunlar Şiiler, Kürtler ve Sünnilerdir. Bu grupların geleceğe ilişkin beklentilerine bakacak olursak Kürtlerin nihai hedefinin bağımsız bir Kürt Devleti kurulması olduğu bilinmektedir. Sünnilere bakıldığında, hedeflerinin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve dolayısıyla işgalden önceki durumun devam etmesi olduğu görülmektedir. Sünnilerin resmi politikaları üniter bir Irak'tan yana olmasına rağmen, geline nokta federatif bir yapıya sahip olacak yeni Irak'ta da hiç olmazsa etkin bir rol oynamak istemektedirler. Şii gruplar ise, gündeme getirdikleri güneyde bir federe devlet kurulması talepleri ile işgalden hemen sonraki tutumlarıyla

çelişmişler, siyasi beklentileri konusunda soru işaretlerinin oluşmasına yol açmışlardır (Kahraman, 2008, s. 56).

Saddam Hüseyin yönetimi, Irak içinde baskı politikası uygulayarak Şii-Sünni, Türkmen-Kürt, Arap-Kürt mücadelesinin çıkmasına engel olmuştur. ABD'nin 2003 yılında Irak'a yönelik harekâtı ile bu baskıdan kurtulan etnik gruplarda, mevcut potansiyel çatışmalar başlamış ve artarak devam etmiştir.

1970'li yıllardan itibaren Irak'ın kuzeyinde özerklik talep eden Kürtlerin siyasi beklentileri 1990'larda federasyon beklentisine dönüşmüştür. 1990'lı yıllarda ABD ile işbirliği yapan Kuzey Iraklı Kürtler Irak'ın kuzeyinde en önemli güç haline gelmişlerdir. Böylece 2003 yılındaki ABD işgalinden sonra Irak'ın tekrar dizayn edilmesi için kurulan hükümetlerde önemli konumlar elde etmişler ve Irak'ın iç ve dış politikasında etkili olmuşlardır. Kürtlerin ABD ve Şiiler ile işbirliği Sünnilerin mevcut politikalarına ters düşmektedir (Mazin, 2007, s. 35).

2006 yılında Erbil ve Süleymaniye bölgesinde iki güç halinde olan Kuzey Iraklı Kürtler ABD tarafından birleştirilmiştir. Kürtlerin birleşmesi, Kerkük ile ilgili söylemleri ve attığı adımlar ile federasyon konusundaki düşünceleri Sünni Araplarla ilişkilerin gerginleşmesine yol açmıştır. 2006 yılından itibaren Kuzey Iraklı Kürtler Irak'ın kuzeyinde tek hâkim güç konumuna gelmişlerdir. Petrol başta olmak üzere birçok farklı alanda diğer devletler ve uluslararası şirketlerle anlaşmalar yapmaları Sünni Arapların, Türkmenlerin ve Şii Arapların tepkilerine neden olmuştur (Taşkiran, 2006).

Irak'taki etkili gruplar ve özellikleri aşağıda ele alınmıştır.

2.1. ARAP GRUPLAR

Irak'ta yaşayan halklar içerisinde Arapların nüfus bakımından çoğunluğu oluşturduğu bilinmektedir. Ancak Araplar etnik temelde çoğunluğu oluşturuyor olsalar da mezhepsel olarak bölünmüş durumdadırlar. Irak'ta Şii ve Sünni temelde ayrışan Arapların çoğunluğunu Şii Araplar oluşturmaktadır.

2.1.1. Şii Gruplar

Irak'ta çoğunluğu oluşturan Şii Araplar siyasi, sosyal, kültürel, dini ve diğer alanlardaki faaliyetlerini parti, cemaat ve benzeri gibi yapılarla sürdürmektedirler. Ayrıca bu parti, cemaat ve benzeri oluşumların silahlı grupları da bulunmaktadır.

2.1.1.1. Şii Parti veya Cemaatler

Irak'ta faaliyet yürütmekte olan çok sayıda Şii parti veya cemaat bulunmaktadır.

2.1.1.1.1. Bedir Partisi

1982 yılında Irak İslam Yüksek Konseyi'nin silahlı kanadı olarak kurulup faaliyet gösteren örgüt, Irak'ın işgal edilmesinin akabinde silahlı faaliyetlerine son vermiş ve Necef'te düzenlenen kongre ile Ayetullah Muhammed Bakır El Hâkim liderliğinde silahlı kanadını lağvederek legal bir parti olarak faaliyetlerini sürdürmeye başlamıştır.

Kongre sonunda silahlı kanadın dağıtılması neticesinde Bedir Tugaylarına mensup milislerin bir kısmı siyasi olarak, önemli bir kısmı ise güvenlik kuvvetleri mensubu olarak faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Güvenlik gücüne katılan milisler bir süre sonra mezhepçilik taraflarının ağır baskısı sonucu özellikle 2004-2007 yılları arasında Sünni mezhebe mensup olanlara karşı işlenen suçlara iştirak etmişlerdir. Görevlerini mezhepçilik anlayışı neticesinde kötüye kullanan yine bir Şii mezhebine mensup İçişleri Bakanı olan Cevad El Bulani tarafından görevden uzaklaştırılmıştır. Siyasi çalışmalarını Bedir Partisi adı altında sürdüren partinin genel merkezi Necef'tedir. Partinin başında bulunan Hadi El Amiri bir süre Irak Yüksek İslam Konseyi ile hareket etmişse de daha sonra Nuri El Maliki ile yakınlaşmıştır. 2010 yılı seçimlerinde Irak Ulusal İttifakı ile hareket eden parti, bu seçimden sonra Nuri El Maliki'nin Dava Partisi ile hareket etmeye başlamıştır. Bedir Partisi Irak Ulusal İttifakı'nın bir parçasıdır. Hadi El Amiri; Savunma Komisyonu Başkanlığı ile Ulaştırma Bakanlığı yapmıştır (Ramzi, 2009, www.niqash.org).

2.1.1.1.2. Irak Yüksek İslam Konseyi

Örgüt 1982 yılında İran'da sürgünde olan Ayetullah Muhammed Bakır El Hâkim tarafından kurulmuştur. Amacı Irak'taki Baas iktidarını devirip yerine Irak İslam Cumhuriyeti'ni kurmaktır. İlk zamanlar İslami Dava Partisi (İDP) ile birlikte hareket eden Irak Yüksek İslam Konseyi (İYİK), İran İslam Devrimi konusunda fikir ayrılıkları yaşamış ve ayrılmışlardır. Eski adı ile Irak İslam Devrim Yüksek Konseyi olan partinin liderliğini 2003 yılına kadar suikast sonucu öldürülen Ayetullah Muhammed Bakır El Hâkim yapmıştır. Bu tarihten itibaren ise parti liderliği görevini kardeşi Abdülaziz El Hâkim üstlenmiştir. Daha sonra ise Ammar El Hekim bu göreve getirilmiştir. İYİK 2010 yılındaki seçimlere kadar Irak'taki en etkili ve büyük siyasi grup olmuştur.

Irak Yüksek İslam Konseyi, İDP' nin aksine Amerika'nın Irak'ı işgalini desteklemiştir. Parti Ayetullah Humeyni'nin kaleme aldığı Velayet-i Fakih ya Hükümeti İslami adlı eserde savunulan Velayet-i Fakih adlı düsturu savunmaktadır. Buna göre toplum ve devlet şariat esaslarına göre yönetilmelidir (Al-Kifae, 2010: 42-43; ICG, 2002: 31; ICG, 2007: s.21).

Irak Yüksek İslam Konseyi; Genel Konsey, Merkezi Şura Konseyi, İcra Ofisi, Siyasi Ofis, Organizasyon Ofisi, Kültür ve Medya İşlerinden Sorumlu Ofis olmak üzere birkaç birimden oluşan bir yapıya sahiptir. Genel Konsey'in başkanlığını Ammar El Hekim yapmakta olup, 200 delegeden oluşan ve kurul halinde hareket eden Konsey tüm farklı gruplardan kişileri içinde barındırmaktadır. Genel Konsey İYİK tarafından verilen kararları uygulamak, Merkezi Şura Konseyi üyelerini seçmek ve her altı ayda bir toplantı yapmak gibi görevleri icra etmektedir. Merkezi Şura Konseyi ise 21 üyeden oluşmakta olup görevi, parti liderini seçmek, izlenecek yol haritasını belirlemek, Genel Konsey'in kararlarını onaylamak ve kararlara ilişkin esasları belirlemektir. Merkezi Şura konseyini başkan yönetmektedir (Baştürk vd., 2013: 22).

Ofisler partinin sahadaki çalışmalarını yürüten ve her biri konseyde yer alan üyeler tarafından yönetilen birimlerdir. İcra Ofisi; yardım toplayan, sosyal konularda çalışmalar yapan ve halkla birebir ilişkiler kuran birimdir. Siyasi Ofis; partinin siyasi çalışmalarını yürüten ve yurtdışı yapılanmalarını sağlayan birimdir. Kültür ve Medya Ofisi; partinin kültürel ilişkilerini yürüten, tanıtım ve reklam faaliyetlerini yürüten

birimdir. Organizasyon Ofisi ise partinin her türlü yurt içi ve yurtdışı faaliyetlerinin organize edilmesini yürüten birimdir (Baştürk vd., 2013: 22).

Irak İslam Devrimi Yüksek Konseyi dini otorite olarak Ali Husaini Sistani'yi kabul etmektedir. Partinin silahlı kanadını oluşturan Bedir Tugayları'nın bir kısmı Saddam Hüseyin'in devrilmesinin ardından güvenlik gücü içerisinde yer almaya başlamış diğer kısmı ise siyasete devam etmişlerdir.

2.1.1.1.3. Irak Ulusal Uzlaşma Hareketi

1990 yılında İyad Allavi liderliğinde kurulan parti, Irak dışında örgütlenmiştir. Çeşitli muhalif kesimlerden gelen kişilerce kurulan parti laik ve milliyetçi bir parti olarak faaliyetlerde bulunmaktadır. Saddam Hüseyin ve iktidarına yönelik olarak darbe hazırlıkları yapan 30 kadar parti mensubu idam edilmiştir (ICG, 2012: 15).

Saddam Hüseyin yönetimine yönelik muhalif bir yapıda olan partinin çeşitli ülkelerden desteklendiği iddiaları vardır. Irak Ulusal Uzlaşma Hareketi Irak'ın ulusal birliğinin korunması, yargı bağımsızlığının sağlanması, Saddam Hüseyin rejimi tarafından zorlanarak sürgün edilmiş kişilerin ülkelerine geri döndürülmesi ve düşünce özgürlüğünün sağlanması; ekonomik yönden Irak petrolünün Irak halkı yararına kullanılması, özel sektörün faaliyet göstermesine izin verilmesi ve rejim değişikliği sırasında oluşan savaş zararlarının karşılanması; dış politikanın ise milletlerarası diyalog ve uluslararası hukuka saygıya dayalı olarak şekillendirilmesi, Arap ve İslam ülkeleri ile ortak çıkarlarını sağlama adına dostane ilişkiler geliştirilmesi gibi temel kriterler koyarak bu alanlarda çalışmalar yürütmeyi hedeflemektedir (<http://www.al-bab.com>, 2013).

İyad Allavi ve parti yetkilileri 2003 yılında Saddam Hüseyin'in devrilmesi sonucunda Irak'a dönmüşler ve siyasi faaliyetlerine başlamışlardır. İyad Allavi geçici hükümette Başbakanlık'a getirilmiştir. Bu süreçte siyaseten aktif olan Irak Ulusal Uzlaşma Hareketi diğer partilerle ittifaklar yaparak Irak'ta etkin olma pozisyonunu sürdürmüştür (Çubukçu M. ve Özkan T., 2010: 13).

Irak Ulusal Uzlaşma Hareketi içinde yer alan grupların zamanla kendi mezhebi yapılarına uygun davranmaya başlamaları sonucunda ittifak zayıflamıştır.

2.1.1.1.4. Milli Islah Hareketi

Milli Islah Hareketi 2008 yılında İbrahim Caferi liderliğinde Irak'ta kurulan siyasi partidir. Bir dönem Dava Partisi'nden seçilerek Kurucu Hükümet Başbakanlığı yapmışsa da bazı olayları önlemede yetersiz kalması nedeniyle özellikle Kürtler ve Sünnilerin itirazı üzerine bu görevini bırakmak zorunda kalmıştır. Milli Islah Hareketi 2009 yerel seçimlerinde 440 sandalyeden 23'ünü kazanmıştır.

Partinin liderliğini yapan İbrahim Caferi, Irak'ı Arap ve İslam dünyasının bir parçası olarak gördüğünü, Irak'ın bir bütün olduğunu, hukuk devleti olduğunu ve bunun sağlanması gerektiğini, mezhepsel ve etnik ayrımcılığa karşı olduğunu, demokrasi ve insan hakları konusunda hassas olunması gerektiğini ön plana çıkarmış ve bu kriterlerin kendisi ve partisinin bağlı olduğu temel ilkeler olduğunu belirtmiştir.

Milli Islah Hareketi, 2003 sonrasında Irak'ın yeniden inşasında önceliğini Irak'ta yaşayan tüm kişilerin söz sahibi olması gereken adil bir yönetimin kurulmasını sağlamak olarak açıklamıştır. Parti, toplumda yer alan tüm kesimlerin katıldığı ve fikirlerini özgürce ifade edebildiği bir ortamda bilim adamlarının, entelektüellerin ve mesleki yönden etkili olan kesimlerin fikirlerine başvurulması gerektiğini ifade etmiş, bunun yanında her alanda kadınların aktif olup desteklenmeleri ve vatandaşların hayat standartlarının yükseltilmesi gerekliliğine vurgu yapmıştır (Baştürk vd., 2013: 26).

Milli Islah Hareketi 2009 yılındaki yerel seçimlerden sonra dağılmaya başlamıştır. Irak Milli İttifakı içerisinde 7 Mart 2010 yılındaki genel seçimlere giren parti, bu ittifakın seçimlerde üçüncü olması neticesinde sadece 2 sandalye kazanabilmiştir.

2.1.1.1.5. İslami Davet Partisi veya Dava Partisi

1957 yılında Necef'te Din Âlimleri Cemiyeti öncülüğünde kurulan partidir. Bu partinin kurulduğu tarihlerde Irak'ta Arap milliyetçiliği ve sosyalizm ideolojileri etkindi. Bu parti, dinin sosyal ve siyasi alanda etkinliğinin azalmaya başladığı dönemde bu alanlarda meydana gelen boşluğu doldurmayı kendisine temel hedef olarak koymuştur. Böylece toplumda kaybolmaya başlayan İslami hassasiyetin ve uyanışın canlanmasını istemiştir.

İslami Dava Partisi'nin 1950–1960'lı yıllarda Şiiler tarafından kabul görmesinin sebebi bu partinin Şiilerce kutsal kabul edilen bazı unsurları içselleştirmiş olmasıdır. Bu partinin en önde gelen liderlerinden biri Şii din âlimi olan Muhammed

Bakır El-Sadr'dır. Kurucularının çoğunluğunu Şii mezhebine mensup olanlar oluşturmuş olsa da Sünni mezhebe mensup muhalifler de partide yer almaktadır (Dai, 2008: 245; Zubaida, 2006: 4).

Irak'ta General Kasım döneminde yaygın bir faaliyet alanı bulan İslami Dava Partisi (İDP), General Kasım'ın Irak'ta faaliyette bulunan yapıları dengelemek amacıyla diğer yapıları özellikle Komünist Parti'yi desteklemesini hoş karşılamamış ve 1963 darbesi yapılacağı zaman karşısında yer alıp Abdüsselam Arif'i desteklemişlerdir. Bazı araştırmacılar çağdaş Şii teşkilatlanmalarının ve kurumlarının komünist sistem esas alınarak oluşturulduğunu iddia etmektedirler (Zubaida, 2006: 4).

1970'li yıllara gelindiğinde partinin Baas Partisine karşı açıktan hasmane tavır sergilemesi ve 1979 yılında İran'da yaşanan İslam Devrimi'ni desteklemeleri nedeniyle yöneticilerinden bazıları idam cezalarına çarptırılmış, bazıları ise İran, Suriye, Avrupa, Amerika gibi yerlere gitmek zorunda bırakılmışlardır.

Parti belli bir süre İran ve Londra'dan idare edilmiştir. İDP, 15 kişiden oluşan Merkez Yürütme Kurulu tarafından yönetilir. Partinin yapılanmasında farklı görevlere sahip büro adı verilen yapılar mevcuttur. Partinin siyasi duruşunu ve politikalarını belirleyen ve bürolar arasında iletişimi sağlayan büro Siyasi Büro'dur. Siyasi Büro'nun yanı sıra Mali Büro, Basın Bürosu, Yurtdışı Teşkilatlanma Bürosu ile Halkla İlişkiler Bürosu da vardır. Büroların yanında ayrıca illerde yer alan komiteler mevcuttur. Partiler il başkanlıkları aracılığıyla faaliyetlerini yürütmektedir (Baştürk vd., 2013: 19).

İslami Dava Partisi eşitlik, özgürlük ve adalet ilkelerini benimsemiştir. Partinin temel amaçları;

- Bütün Iraklıların partisi olma
- İslam'ın özünde yer alan ılımlı olma ve ilerleme
- Sivil toplum
- Demokrasi
- Ailenin önemi
- Fırsat eşitliği
- Vatandaşlık haklarının dikkate alınması
- Kadınların korunması ve desteklenmesi
- Gençliğe önem verilmesi

- Devlet – Toplum birlikteliğinin sağlanması olarak sıralanmıştır (Baştürk vd., 2013: 19-20).

İslami Dava Partisi 2003 yılından itibaren Irak siyasetinde söz sahibi olmaya başlamış, ancak hiçbir zaman Irak'ın yabancı bir ülke tarafından işgalini savunmamıştır. İbrahim Caferi ve Nuri El Maliki gibi Irak siyasetinde söz sahibi olan kişiler İslami Dava Partisi'nin lider kadrosunda yer alan kişilerdir (Baştürk vd., 2013: 20).

2.1.1.1.6. İslami Fazilet Partisi

İslami Fazilet Partisi, Irak'ta dini yönden otorite olarak kabul edilen Şii din adamı Ayetullah Muhammed Yakubi'ye bağlı olanların kurmuş olduğu bir partidir. Bu Şii din adamı Mukteda El Sadr'ın babasının öğrencisi olup, Hürler grubunun tabanı ile aynı özelliklere sahip bir kitle grubunun temsilciliğini yapmaktadır.

Irak Ulusal İttifakı'nın bir parçası olan partinin genel merkezi Basra'da olup, faaliyetlerini buradan yürütmektedir. Partinin önde gelen kişileri arasında Dr. Cemal Abdulzuhre, Dr. Ammar Ta'me ile Irak'ta bakanlık yapmış olan Hasan El Şummari, Büşra Hüseyin Salih yer almaktadır. Parti 2009 yılında yapılan yerel seçimlerde 440 sandalyeden 6'sını kazanmıştır.

2.1.1.1.7. Hürler veya Sadr Grubu

Hareketinin merkezi Bağdat'ın Sadr kenti olan Hürler ya da Sadr grubu, ABD'nin Irak'ı işgali sonrası kurulmuştur. Bu grubun oluşmasını sağlayan temelde Mukteda El Sadr'ın babasıdır. Hareketin önde gelen kişileri arasında Mukteda El Sadr, Kerrar El Hafaci, Nassar El Rubai, Salah Ubeydi, Hazım El Areci yer almaktadır. Hürler Grubu Irak'ta Sadr Hareketi olarak adlandırılan grubun legal faaliyetlerini yürüten parlamento kanadıdır. Hürler Grubu Irak'ta faaliyette bulunan Şii gruplar içerisinde en büyük ikinci güçtür. 2009 yılındaki yerel seçimlerde 440 sandalyeden 43'ünü kazanırken, Irak Parlamentosu için yapılan 2011 seçimlerinde önemli oranda almıştır (Ramzi, 2009, <http://www.niqash.org>).

Parti Irak Ulusal İttifakı'nın bir parçasıdır. Mukteda El Sadr'ın liderliğini yaptığı parti Maliki Hükümeti'nin iktidarda olduğu dönemde hükümeti devirmek için Sünni ve Kürt gruplarla işbirliğine gitmekten kaçınmamış ancak netice alamamıştır.

Bununla birlikte bazı konularda da hükümetin yanında yer almışlar ve desteklemişlerdir.

2.1.1.1.8. Irak'ın Birliği İttifakı

Irak'ın Birliği İttifakı Şii kökenli Cevad El-Bulani ile Sünni kökenli Şeyh Ebu Rişa tarafından 2010 yılında Irak'ta kurulan siyasi oluşumdur. Bu oluşum 2010 yılında Irak'ta yapılan seçimlerde halk nezdinde fazla bir itibar görememiş ve parlamentoda sadece 4 sandalye elde edebilmiştir.

Bu oluşum seçim öncesinde İçişleri Bakanlığı görevinde bulunmuş Cevad El-Bulani'nin popülaritesinin yüksek düzeyde olması ile Şeyh Ebu Rişa'nın El-Anbar vilayetinde 2009'daki yerel seçimlerde elde ettiği siyasi başarıya güvenmiş olsalar da 2010 seçimlerinde istedikleri başarıyı yakalayamamıştır. Bu başarısızlıkta etkili olan faktörlerden birisi de Nuri El-Maliki'nin Irak'ta aynı dönemde siyaset yapmasıdır (Baştürk vd., 2013: 30).

2.1.1.2. Şii Silahlı Gruplar

Irak'ta nüfus sıralaması bakımından ilk sırada yer alan Şii Araplar parti veya cemaat şeklinde örgütlenmişlerdir. Bu parti veya cemaat örgütlenmelerinin aynı zamanda sahadaki varlıklarını güçlü tutmak amacıyla silahlı grupları da bulunmaktadır.

2.1.1.2.1. Bedir Tugayları

1982 yılında İran'da Abdülaziz El Hekim tarafından kurulan İYİK bünyesinde askeri ve istihbarat amaçlı olarak kurulan bu örgüt, hem İran-Irak savaşında İran'ın yanında bulunmuş hem de sonraki dönemlerde Saddam Hüseyin iktidarına karşı mücadele etmiştir.

Oluşumunda İran Devrim Muhafızları'nın büyük etkisi olan Bedir Tugayları, bağlı bulunduğu İYİK tarafından askeri faaliyetlerinin 2008'de askıya alınmasının ardından İYİK'dan ayrılarak siyasi parti oluşumuna gitmiş, 2010 ile 2014 yıllarında yapılan seçimlere girmiştir. Her ne kadar askeri faaliyetlerini sonlandırdığını ilan etmiş olsalar da milis güç olarak her zaman etkinliklerini sürdürmüşlerdir. Bedir Tugayları Irak'ta faaliyette bulunan en eski Şii milis güçlerden olup, mevcut durum itibarıyla de sayıları farklı rakamlarla ifade edilmesine rağmen en güçlü ve en kalabalık milis

kuvvet olarak bilinmektedir. Bedir Tugaylarına bağılı milis gücü hakkında sayısal olarak farklı rakamlar telaffuz edilse de genel olarak tahminen 20 bin civarında oldukları ifade edilmektedir.

Bedir Tugayları, Bağdat merkezli olarak etkinlik göstermekte olup, farklı il ve ilçelerde de büroları vardır. Başkanlığını Hadi El Amiri'nin yaptığı Bedir Tugayları İran'ın etkisindedir. Bu örgütün özellikle Irak'ın kuzey kesimlerindeki faaliyetlerinde Türkmenler önemli bir yer tutmaktadır. Örgütün kuzey sorumlusu Türkmen Vefa Hareketi'nin başkan yardımcısı olan Yılmaz Şahbaz'dır. Örgüt Irak'taki en yaygın Şii milis grubu olup, özellikle Bağdat ve Bağdat'ın kuzeyinden Musul'a kadar olan alanda faaliyette bulunmaktadır. Tuzhurmatu, Kerkük ve çevresi, Amirli, Selahaddin ve Diyala bölgelerinde yoğun faaliyet yürütmektedir (Duman; 2015:15).

2.1.1.2.2. Mehdi Ordusu

Irak'ta Şii lider Mukteda El Sadr tarafından Haziran 2003'te kurulmuş olan direniş örgütüdür. Bu örgüt Bağdat'ın yakınında bulunan Sadr kentini kurtarılmış bölge ilan etmiştir. Mehdi ordusunun tahminen yaklaşık 60 bin militanının olduğu bilinmektedir.

Bağdat'ın Sadr kenti, Basra ve Necef'te faaliyet gösteren örgüt 2006 yılına kadar işgalci olarak kabul ettiği ABD ve İngiltere kuvvetleri ile mücadele etmiş, 2009 yılına kadar ise Maliki güçleriyle anlaşmazlık yaşamıştır. Daha sonra bir süre silah bıraktığını açıklayan örgüt Iraklı Şii Din Âlimi Ayetullah Ali Hüseyin Sistani'nin eli silah tutan herkesi 2014 yılında DEAŞ'a karşı cihada çağırması üzerine tekrar silahlanmıştır (Erdeğer, 2014a).

Mehdi Ordusu silahsızlanma kararının ardından dağılma sürecine girmiş olsa da, bu örgütte silahsızlanmaya karşı çıkan ve sonrasında yeniden yapılanma süreciyle ortaya çıkan oluşumlar ön plana çıkmıştır. Bu oluşumlardan en önemlisi Saraya es-Selam'dır.

Anlamı Barış Alayı olan Saraya es-Selam, Irak işgali sırasında Amerikan ordusuna karşı savaştan Mehdi Ordusu'nun mirasçısı durumundadır. Lideri Mukteda Sadr olan grubun askeri operasyonlarını ise Kazım Hüseyin El İsavi yönetmektedir. Görevleri arasında kutsal mekânları korumak olan grup, birçok cephede savaştanmaktadır. IŞİD ile mücadelede en önemli muharebelerden olan Curf el-Sahar

muharebesi ve Samarra'nın geri alınmasındaki rolü ile adından çokça söz ettirmiştir. Merkezi Bağdat'ın Sadr mahallesinde olan grup, kendini Irak Milliyetçisi olarak tanımlamaktadır (<https://populerakim.com>, 2017).

2.1.1.2.3. Ehli Hak Grubu

Geçmiş Mukteda El Sadr'ın liderliğini yaptığı Mehdi Ordusu'na dayanan bu grup, silahsızlanmaya ve hükümetle anlaşmaya karşı çıkan Muhammed Sadık El Sadr'ın öğrencisi olan Kays El Hazali liderliğinde kurulmuştur. Bu grup Mehdi Ordusu içerisinde en aktif grubu oluşturmaktaydı. Kays El Hazali ile birlikte önemli bazı kişiler de Mehdi Ordusu'ndan ayrılmış ve Kays El Hazali ile hareket etmişlerdir. Mehdi Ordusu'ndan ayrılan bu grubun DEAŞ'a yönelik mücadelesi hız kesmeden devam etmiştir. Irak'ta Şii'lerin yaşadığı vilayetlerde ve Diyala ile Tuzhurmatu çevresinde etkinlik yürütmektedir. Şu anda Haşdi Şabi örgütü bünyesinde faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu grubun Basra, Necef, Kerbela ve Musanna'da en etkin grup olduğu bilinmektedir. Ehli Hak grubu Şii'ler tarafından kutsal kabul edilen bölgeleri korumayı kendileri için görev kabul etmişlerdir (Duman; 2015: 16).

2.1.1.2.4. Muhtar Ordusu (Irak Hizbullahı)

Kendisini Lübnan'da faaliyet gösteren Hizbullah'ın Irak'taki kolu olarak adlandıran ve İran'ın dini lideri Ayetullah Ali Hamaney'e bağlılığını bildiren milis gruptur. Bu silahlı örgütün genel sekreterliğini Vasık El Battat yapmaktadır. Bu örgüt Baas Partisi döneminde görev yapan bürokratlara ve Sünnilere yönelik suikastlara karıştıkları ve plan yaptıkları gerekçesiyle ulusal güvenliği tehdit eden bir niteliktedir. Yaklaşık 40 bin milise sahip olduğu ifade edilen örgüt, Iraklı Şii dini lider Sistani'nin cihat çağrısına uyacağını açıklamıştır. Örgüt Suudi Arabistan'ın kuzeyine saldırılar düzenlemiştir. Irak'ın kuzey kesimlerinde faaliyette bulunan örgüt içerisinde Türkmenler de önemli oranda yer almaktadır (Erdeğer, 2014a).

2.1.1.2.5. Sarallah Tugayları

Yusuf Senavi Musavi önderliğinde 2000'li yılların başında kurulan örgüt Basra'daki stratejik limanları kontrol ederken Maliki yönetiminin operasyonları neticesinde buralardaki üstünlüklerini kaybetmiştir. Halen Basra'da etkin olarak

faaliyetlerini yürütmekte olan örgüt içerisinde küçük ve farklı gruplar bulunmaktadır. Örgüt, mensuplarından bir kısmını Suriye’de yaşanan iç savaş sonrasında Esad’a destek vermek amacıyla Suriye’ye göndermiştir.

2.1.1.2.6. Haşdi Şabi (Gönüllü Halk Güçleri)

Irak’ta Devlet’ül İslamiyye fi’l Irak ve’s Şam (DEAŞ) terör örgütünün saldırılarına karşı koymak için sivil halk tarafından 2015 yılında kurulan milis, yarı askeri ve paramiliter bir güçtür. Irak devletine Şii unsurların hâkimiyet kurması sonucunda hem devletten destek alan hem de Irak’lı Şii dini lider Ayetullah Sistani’nin desteği ile kurulan farklı aşiret, mezhep ve etnik kökenden gelen insanların oluşturduğu teşkilattır.

Haşdi Şabi örgütü, dönemin başbakanı Nuri El-Maliki’nin DEAŞ terör örgütüne yönelik yapılacak operasyonlarda askerlerin yanı sıra sivil güçlerden de oluşan askeri tecrübeye sahip kişilerin öncülük etmesini destekleyen açıklamaları ile Ayetullah Sistani’nin Şii dini merci sıfatıyla operasyonlara katılmanın cihad anlayışı çerçevesinde değerlendirilerek vacip olduğunu açıklaması kuruluşunda ve büyümesinde en önemli faktörler olmuştur.

Haşdi Şabi, 2015 yılında Irak hükümeti tarafından başbakana bağlı resmi bir kuruluş olarak kabul edilmiş ve Irak Silahlı Kuvvetler Komutanlığı’na bağlı meşru bir örgüt haline gelmiştir. Irak Başbakanı’nın verdiği direktif ile tüm resmi kurum ve kuruluşların bu örgüte yönelik etkileşimlerini sürdürmeleri ve bu örgütü desteklemeleri istenmiştir.

Örgütün yapısına baktığımızda Sünni ve Şii mezheplerinin yanında Hristiyanlar gibi farklı dini unsurların bulunduğu; Arap, Türkmen, Kürt gibi farklı etnik unsurların oluşumda yer aldıkları gözlenmektedir. Sayıları konusunda farklı yaklaşımlar olsa da 100 binin üzerinde milis güce sahip oldukları ortak görüştür.

Örgütü oluşturanlar:

- Bedir tugayları örgütü,
- Ketaib Hizbullah
- Asaib Ehlülhak
- Saray el Selam

- Horasan Tugayları
- Ketaibi Seyyid-i Şüheda
- Ketaib İmam Ali
- Nüceba Hareketi
- Ketaib İmam Hüseyin
- Ketaib İmam el-Ghaib
- Ketaib Ensar El-Hicce
- Ebu Fadıl Abbas Tugayı vb. gruplardır (Duman, 2015: 14-23).

Gönüllü halk güçleri, DEAŞ'a yönelik kuşatmaların kırılması ve şehirlerin kurtarılması sürecinde operasyonel güç olarak sahada yer almış; Beyci, Felluce, Ramadi, Musul'un güneyi, Selahaddin, El-Anbar, Cufr Sahr gibi şehirlerin özgürlüğe kavuşmalarında önemli rol oynamışlardır.

2.1.2. Sünni Gruplar

Irak'ta varlığını sürdüren Arap gruplar içerisinde bir diğer etkili grup da Sünni Araplardır. Sünni Araplar Irak'ın kuruluşundan itibaren yönetimde söz sahibi olan ve 2003 yılındaki ABD işgaline kadar da etkinliklerini sürdüren gruptur. ABD işgali ile birlikte Sünni Araplar Irak siyasetindeki etkinliklerini önemli ölçüde kaybetmişlerdir. Faaliyetlerini parti veya cemaatler ile sürdürmekte olan Sünni Araplar, aynı zamanda bu partilere bağlı silahlı gruplar ile sahada etkinlik göstermektedirler.

2.1.2.1. Sünni Parti veya Cemaatler

Irak'ta Sünni Arapların kurduğu ve yönetimlerinde söz sahibi oldukları çok sayıda parti veya cemaat vardır.

2.1.2.1.1. Irak İslam Partisi

Ortadoğu ülkelerinin çoğunda siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitim alanlarında en örgütlü hareket olan Müslüman Kardeşlerin Irak'ta faaliyet gösteren kolu Irak İslam Partisi'dir. Irak İslam Partisi 1960 yılında kurulmuştur; ancak 1963 yılında Irak'ta iktidara askeri darbe yoluyla gelen General Kasım döneminde

faaliyetleri yasaklanmıştır. Bu tarihten itibaren Baas Partisi'nin yoğun baskıları yüzünden faaliyetlerini daha çok gizliden yürüten hareket 2003 yılında Baas iktidarının devrilmesi sonucunda tekrar açıktan çalışmaya başlamıştır. Partinin genel sekreterliğini bir dönem ilahiyat uzmanı olan Muhsin Abdülhamid yürütmüştür. Bu görevi şu anda Tahir El Haşimi yürütmektedir. Irak İslam Partisi ABD'yi Irak'ta izledikleri yöntem nedeniyle eleştirmektedir.

2.1.2.1.2. Irak Ulusal Diyalog (Hivar) Cephesi

Irak'ın önemli Sünni Arap liderlerinden olan Salih El Mutlak tarafından 2005 yılında kurulmuştur. Salih El Mutlak Irak İslam Partisi'ni ülkenin bölünmesine neden olabilecek olan kararlara imza atmasını gerekçe göstererek birlikte hareket etmeyi reddetmiştir. Salih El Mutlak'ın liderliğini yaptığı Irak Ulusal Diyalog Cephesi, Irak'ın Evlatları Hareketi, Demokrat Arap Cephesi, Özgür ve Birleşik Bir Irak İçin Ulusal Cephe, Irak Hristiyan Demokrat Partisi tarafından oluşturulmuştur.

Irak Ulusal Diyalog Cephesi dış müdahaleye ve ayrımcılığa karşıdır, ülkenin toprak bütünlüğü ve birliğini savunur, devlet işleri ile din işlerinin birbirinden ayrılması gerektiğini savunur.

2005 yılında yapılan genel seçimlerde 11 sandalye kazanan Irak Ulusal Diyalog Cephesi, muhalefette kalmayı tercih ederek önerilen bazı teklifleri geri çevirmiştir (Carnegie Endowment for International Peace, 2009, <http://www.europarl.europa.eu>).

2007 yılında Irak Meclis Başkanı Sünni Meşhadani'nin azli sonrası parlamentoyu boykot eden Irak Ulusal Diyalog Cephesi, daha sonra bazı konularda hükümetle anlaşarak parlamento boykotunu sonlandırmıştır.

2010 seçimleri öncesinde kurulan Irak Ulusal Hareketi'ne katılan Irak Ulusal Diyalog Cephesi mensuplarından Salih El Mutlak'ın da aralarında bulunduğu 500 Sünni kişiye eski Baasçı olduğu ya da Baasçılar ile bağlantılı olduğu gerekçesiyle siyasi yasak kararı verilmiştir.

Bu kararın ardından Salih El Mutlak ve arkadaşları Irak Ulusal Hareketi'ni desteklemeye devam etmişler ve iktidara gelmesini sağlamışlardır. Sonuçta Salih El Mutlak'ın da aralarında bulunduğu bazı kişilerin siyasi yasakları kaldırılmış ve

ardından Salih el Mutlak Başbakan Yardımcılığı görevine getirilmiştir (Hamid-Abdel, 2010: 27).

2.1.2.1.3. Irak Ulusal Kurtuluş Cephesi

Irak Ulusal Kurtuluş Cephesi 2008 yılında Düleyim Aşireti Lideri Ali Hatem tarafından kurulan bir partidir. Parti desteğini Sünni Araplardan almakla beraber özellikle Anbar ilinde oldukça güçlü bir tabana sahiptir. Şeyh Ali Hatem özellikle mezhep ayrılığına dayalı siyaseti eleştirmiş ve temel mücadele konusunu Irak'ın bir bütün içerisinde hareket etmesi şeklinde belirlemiştir (Faya, 2008).

İran – Irak savaşı yıllarında bulundukları bölgede Şii mezhebe mensup olanlarla iyi geçindiklerine atıf yaparak aynı durumun her zaman geçerli olabileceğini savunmuştur. Şeyh Ali Hatem partisini kurmadan önce Irak Aşiretler Konseyi Genel Başkanlığı görevini yürütmüş, Sünni İslami Uyanış Hareketi'ne öncülük etmiştir. Sünni İslami Uyanış Hareketi Irak'ta özellikle Sünniler arasında yaygınlık kazanmaya başlayan El Kaide terör örgütünün etkinliğini önlemek için kurulan harekettir.

Irak Ulusal Kurtuluş Cephesi kurulmasından sonra çeşitli mezhep ve etnik yapıya dayalı grupların olmasından dolayı Nuri El Maliki'nin başını çektiği Hukuk Devleti Koalisyonu'na destek vermiştir. Belli bir süre sonra Nuri El Maliki'nin yapmış olduğu uygulamaların pek de koalisyonun adında yer alan Hukuk kelimesi ile bağdaşmaması, Sünni mezhebe mensup olanlara yönelik ayrımcı uygulamaları, İran tarafından Irak'ta Sünni aşiretlere mensup olanların etkisizleştirilmesine yönelik hareketleri bu ittifakın sonunu getirmiş ve Irak Ulusal Kurtuluş Cephesi ittifaktan ayrılmıştır.

2.1.2.1.4. Yenilik Listesi

2009 yılında eski Irak Cumhurbaşkanı yardımcısı Tarık El Haşimi tarafından kurulan partidir. Tarık El Haşimi partiyi kurmadan önce Irak İslam Partisi'nde siyaset yapmaktaydı. Tarık El Haşimi'nin yeni bir parti kurmasının sebebi etnik ve mezhep anlayışına dayalı olmayan Irak'ın tümünü kucaklayan ve birlikteliği savunan bir siyaset anlayışına sahip olmasıydı (Chon, 2009).

Tarık El Haşimi, ülkesinde hakkında çeşitli terörist gruplarla bağlantı olduğu suçlamalarından dolayı idam cezasına çarptırılmıştır. Bu nedenle ülkesine uzun bir süre dönemeyen Haşimi Türkiye’de belli bir dönem yaşamıştır. Hakkında kırmızı bülten çıkarılan Tarık El Haşimi’ye Türkiye Cumhuriyeti oturma izni vermiştir. Yenilik Partisi El Irakiye koalisyonunun bir parçasıdır (Şardan, 2012).

2.1.2.1.5. Gelecek Grubu

Gelecek Grubu’nun liderliğini Rafi El İsavi yürütmektedir. Rafi El İsavi Anbar vilayetindeki aşiretlerle çok yakın ilişki içerisinde olup birlikte hareket etmektedir. Gelecek Grubu, El Irakiye koalisyonunun bir parçasıdır.

Gelecek Grubu 2010 yılında yapılan seçimlerde 7 sandalye kazanmıştır. 2013 yılında yapılan mahalli idare seçimlerinde Nuceyfi’nin liderliğini yaptığı ittifakla seçimlere girmiştir (GE Imagination At Work, 2010, <http://www.iraq-businessnews.com>).

2.1.2.1.6. Ulusal Reform ve Kalkınma Hareketi

Ulusal Reform ve Kalkınma Hareketi’nin liderliğini, Düleyimi Aşireti liderlerinden Cemal El Karbuli yapmaktadır. Bu partide Sünniler ağırlıkta olup, parti “Çözüm” olarak da bilinmektedir. Partinin önemli isimlerinden olan Ahmed Nassır El Karbuli bakanlık görevinde bulunmuştur.

2.1.2.1.7. El Hadba Listesi

2009 yılındaki yerel seçimlerden önce Musul Bölgesi’nde Asil Nuceyfi’nin liderliğinde kurulan ve Arap milliyetçiliği hâkim olan siyasi partidir. Partinin en temel reaksiyon gösterdiği olaylardan biri Kürtlerin Musul üzerinde hak iddia etmesidir. Diğer bir tepki de bulunduğu konu ise Nuri El Maliki’nin mezhepçi yapıya dayalı oluşumlara gitmesi ve Sünnileri dışlayan bir politika gütmesidir.

2009 yılında katıldıkları ilk seçimde Musul’da oyların çoğunluğunu alarak Musul valiliğine Asil Nuceyfi getirilmiştir. Yerel seçimlerde elde ettiği başarı ile adından söz ettiren parti Musul’da oyların % 50’ye yakın bir kısmını alarak Kürtlerin Musul üzerine düşündükleri planı boşa çıkarmıştır (Serwer ve Parker, 2009: 1-18).

El Hadba Listesi seçimlerde Irak Türkmen Cephesi, Gelecek Grubu, Irakiyyun Partisi, Irak'ın Uyanışı Konseyi ve merkezi Anbar'da olan partilerle ittifak yapmıştır (Wyer, 2012).

2.1.2.2. Sünni Silahlı Gruplar

Irak'ta Sünni Arapların bizzat oluşturduğu ve yönetimini elinde bulundurduğu çok sayıda etkili silahlı grup bulunmaktadır. Bu grupların önde gelenleri aşağıda incelenmiştir.

2.1.2.2.1. Irak Aşiret Devrimcileri Askeri Konseyi

Irak'ın geneline baktığımızda aşiretlerin etkin olduğu hemen göze çarpmaktadır. Saddam Hüseyin döneminde özellikle Sünni aşiret grupların yönetimde söz sahibi olmalarına karşın, 2003 ABD işgalinden sonra Şiilerin iktidara gelmesi ve Kürtlerin bağımsızlık talepleri sonucunda Sünnilerin eski nüfuz ve güçlerini kaybettiği görülmüştür. Eski güçlerini sürdürmek isteyen Sünni aşiretler nüfus bakımından Şiilere göre daha az oranda bulunmaları nedeniyle konumlarını devam ettirememişlerdir. Şii başbakan Nuri El-Maliki'nin mezhepçi politikaları neticesinde devlet yönetiminde yer aldıkları önemli bürokratik makamlardan hızla uzaklaştırılarak yerlerine genel olarak Şii kökenli kişiler getirilmiştir.

Sünni aşiret gruplarının en etkili olduğu yerler arasında El-Anbar, Musul, Selahaddin gibi şehirler yer almaktadır. Irak yönetimindeki Şiilerin mezhepçi politikalarını protesto eden Sünni aşiretler, kendilerini korumak ve 2003 yılındaki ABD işgali öncesi konumlarını tekrar elde edebilmek için yarı askeri ve milis kuvvetler olan yapılanmalara gitmiştir.

En aktif askeri konseylerden biri Anbar Aşiret Devrimcileri Askeri Konseyi'dir. Bu konsey Anbar'daki Irak güvenlik kuvvetlerinin şehri terk etmelerini ve silahları kendilerine teslim etmelerini istemişlerdir. Ayrıca siyasilerden de parlamento ve hükümetten çekilmelerini talep etmişlerdir.

Anbar Aşiret Devrimcileri Askeri Konseyi'nin de içinde yer aldığı Irak Devrimcileri Askeri Konseyi'nin merkezi Musul'da olup Sünni din adamları ile birlikte hareket etmektedir. Sünni din adamlarının önde gelenlerinden biri olan Şeyh

Haris Süleyman el Dari, El Cezire televizyonuna yaptığı bir açıklamada, “Iraklı Sünniler Irak’taki politikalardan dolayı kendilerini dışlanmış hissediyorlar... O [Maliki], itici ve dışlayıcı bir politika benimsedi ve Sünnilere karşı elinden gelen her türlü vahşeti işledi” demiştir.

Irak Devrimcileri Askeri Konseyi çatısı altında yer alan Duleymiler; 30 Aralık 2013’te Duleymi, Şammar, Tikriti ve Duri gibi büyük aşiretlerin de olduğu 78 aşiret ve kabilenin bir araya gelerek oluşturduğu, sayıları on binlerle ifade edilen bir güce sahip milis güçtür. Duleymi aşireti Irak’ın batı bölgelerinde yoğunlaşmıştır. Bağdat’ta da büyük bir kolu vardır. 100 aşiretin bir araya gelmesinden oluşan bir konfederasyon niteliğindeki Duleymilerin 3 milyon kadar mensubu bulunduğu düşünülmektedir. Irak’ın en büyük aşiretler konfederasyonu olan Duleymilerin lideri Ali Hatem El Süleymani’dir.

Bu konseyin başkanı olan Ali Hatem El Süleymani mücadelelerinin Nuri El Maliki hükümetinin görevi bırakmasına ve yeni bir geçiş hükümeti kuruluncaya kadar devam edeceğini ifade etmiştir. Ayrıca Sünni isyanın ardındaki asıl nedenin DEAŞ değil, Sünni aşiretlerin birlikte hareket etmeleri olduğunu söylemiştir (Erdeğer, 2014b).

2.1.2.2.2. Ensar El-İslam

Kürdistan İslami Hareketinden ayrılarak Abdullah Eş-Şafi liderliğindeki Cundul İslam ile birleşerek 2001 yılında Irak’ın kuzeyinde Molla Fatih Krekar tarafından kurulan örgüttür. Bu örgütün insan kaynağını özellikle Afgan-Rus savaşında yer almış olan Kürt ve Arap savaşçılar ile Irak’ın kuzeyindeki Kürt yerleşim birimlerinden katılan Kürt kökenli gençler oluşturmaktadır.

Ensar El-İslam özellikle Süleymaniye ve Halepçe bölgesinde etkinlik göstermiş, KDP ve KYB ile mücadele etmiştir. Irak’taki en eski cihatçı gruplardan olan bu örgüt 11 Eylül 2001’deki ABD saldırısından sonra hedef tahtasına oturtulmuştur. 2003 yılında ABD’nin Irak’ı işgali sırasında Saddam rejimine yönelik yapılan saldırılarla beraber bu örgütün kamplarına da saldırılar düzenlenmiştir.

2003’ten sonra Ensar es-Sünne adını alan örgüt 2004-2007 yılları arasında Musul ve Kerkük bölgelerinde de etkinlik kurarak saldırılar gerçekleştirmiştir. 2007’den itibaren örgütü oluşturan militanların birçoğu DEAŞ’a katılmış ve eski

gücünü yitirmiştir. Örgütün liderliğini 2010 yılından sonra Şeyh Ebu Haşim El-İbrahim yapmakta olup Suriye’de kurulan Ensar Eş-Şam ile Esed rejimine karşı muhalefet tarafında yer almaktadır.

DEAŞ’ın Musul’u ele geçirmesi sırasında Irak ordusuna ait birçok silah teçhizatını ele geçiren örgüt, eski militan kaynağına ulaşamamış ve marjinalize olmuştur (Acun, 2014a: 4-5).

2.1.2.2.3. Ceyş’ul İslam

Ülkenin Sünni bölgeleri olan Anbar, Diyala, Selahattin ve Bağdat’ın Sünni mahallelerinde ABD’nin işgal girişimlerine karşı mücadele eden örgüt 2003 yılında kurulmuştur. Bu örgüt İslami bir devlet sistemini ve sivil bir anayasayı benimsemekte, liderliğini İsmail El-Cuburi yapmaktadır.

ABD’nin Irak’ı işgali sırasında Irak El-Kaidesi ile hareket eden örgüt daha sonra ABD’nin öncülük ettiği Sahva konseyine katılarak Irak güvenlik güçleri ile birlikte bu radikal İslamcı grup ile mücadele etmeye başlamıştır. Bunun sonucunda Sünni halk arasında popülaritesi azalmaya başlamıştır (Acun, 2014b: 6).

2.1.2.2.4. Nakşibendî ordusu

Saddam Hüseyin’in iktidarı sırasında bir general olan İbrahim ed-Duri tarafından kurulan Baas’çıların öncülük ettiği örgüttür. 2006 yılından itibaren aktif olan örgüt ABD’ye karşı mücadele etmiştir. Süleyman Beg, Havice, Ramadi ve Felluce etkin oldukları yerlerdir. Arap ve Irak milliyetçiliğini ön planda tutan örgüt DEAŞ’ın Musul’u ele geçirmesi sırasında bu örgütle beraber hareket etmiştir.

Nakşibendî ordusu ülkede faaliyet gösteren Ensar el İslam ve Ceyşul Mücahidin gibi dini gruplarla çatışmalıdır. Bu örgütün yönetim kademesinde eski Baas’çılar ve generaller etkin oldukları için Sünni halk arasında ciddi bir kabule sahiptir (Erdeğer, 2014b).

2.1.2.2.5. Ceyşul Mücahidin

2003 ABD işgali ile kurulan bu örgüt Irak’taki çeşitli aşiret ve kabilelerden oluşmaktadır. Selefî anlayışa sahip bu örgüt Bağdat’ın Sünni mahallelerinde, Tikrit, Ebu Gureyb, Diyala, Anbar ve Felluce kentlerinde faaliyet göstermektedir. Bu örgüt

Ahfadu Sad, Cunudu's Sahra ve Es- Sabitun gibi 20 civarında silahlı alt gruba sahip olup, 4 bin kadar militanı bulunmaktadır.

2.1.2.2.6. 1920 Devrimi Tugayları

2003 yılındaki ABD işgalinden sonra Ehli Sünnet Vel Cemaat itikadına mensup cihadist bir örgüt olarak Irak'ta ortaya çıkmıştır. Kendilerini 1920 Devrimi Tugayları olarak adlandırmalarının nedeni 1920'deki İngilizlerin Irak işgaline tepki olarak başlayan direniştir. Çok sayıda tugayın bir araya gelmesiyle oluşan örgüt Bağdat, Felluce, Anbar, Diyala, Musul, Han Dari, Ebu Gureyb gibi yerlerde etkinliğini sürdürmektedir.

Devrim tugaylarının başlıca hedefleri Irak halkını korumak ve Amerikan işgalini sonlandırmak, İslami esaslara dayalı bağımsız ve özgür bir Irak devleti kurmaktır. Devrim tugayları; işgalcileri gayri meşru olarak görmekte, İslami ve Arap kimliğini dikkate alan Irak'ın oluşumu için cihad etmeyi amaçlamakta ve Baas'çılarla hiçbir ilgilerinin bulunmadığını ifade etmektedir.

Bu örgüt; El Kaide'ye tamamen karşı çıkmakta, İran'ı işgalci olarak nitelemekte, mezhepçi ve bölücü olarak görmektedir. 1920 Devrim Tugayları gayrimüslimleri, mezhepçi olmayan Şii'leri ve sivil halkı hedef almamaktadır. 1920 Devrim Tugayları gerilla şeklinde hareket eden bir direniş hareketi olmayıp genel merkezi, şubeleri ve profesyonel kadroları olan bir harekettir. Hareket Irak'ta özellikle Sünni bölgelerde halen etkinliğini sürdürmektedir (<https://irakdadirenis.wordpress.com>, 2009).

2.1.2.2.7. Irak ve Şam İslam Devleti (DEAŞ-İŞİD)

Gerçekleştirdiği kanlı eylemlerle, Irak ve Suriye'de ele geçirdiği topraklarla adını özellikle 2014 yılı içerisinde sıkça duyuran Irak Şam İslam Devleti ya da DEAŞ, ilk olarak 1999 yılında Ebu Musab el-Zerkavi tarafından Afganistan'da, Tevhid ve Cihad Örgütü olarak kurulmuş, 2001 yılında Irak Kuzeyi'ne gelmiş ve ABD güçlerine karşı savaşmıştır. Örgüt, 2004 yılında El-Kaide ile bağlantılı hale gelerek Irak El-Kaidesi ismini almıştır. 12 Haziran 2006'da Zerkavi'nin ölmesi sonucu, liderliğe el-Muhacir getirilmiş, Ekim 2006'da ise Irak İslam Devleti kurularak liderliğe Ebu Ömer el-Bağdadi getirilmiştir. 2007 yılından itibaren ABD'nin etkisi ile gücünü kaybetmeye başlamıştır. 2010 yılında el-Mısri ve el-Bağdadi'nin öldürülmesi nedeniyle lider Ebu

Bekir el-Bağdadi olmuştur. DEAŞ, 2011 yılında ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra tekrar güçlenmeye başlamıştır. El-Bağdadi 8 Nisan 2013'te Irak ve Şam İslam Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiş, fakat bu karar El-Kaide tarafından tanınmamış ve sonucunda El-Kaide ile bağlantısı kopmuştur. 29 Haziran 2014'te ise halifeliği ve İslam Devleti'nin kurulduğunu ilan etmiştir (Erdoğan, Ş. ve Deligöz, E., 2015: 5-37).

Irak el-Kaidesi disiplinli yapısı ve kullandığı profesyonel savaş taktikleri ile kısa sürede Irak'ta önemli silahlı bir güç olmuş ve El-Anbar vilayeti başta olmak üzere ülkenin bazı önemli Sünni bölgelerinden ABD ve Irak güvenlik güçlerini çıkararak kendi adına büyük bir başarı kazanmıştır. DEAŞ başkent Bağdat'a yönelik saldırılarıyla Azamiye, Ebu Garib, Nazimiye bölgelerine kadar hâkimiyetini genişletmiştir.

Örgüt genel olarak Sünni topluluklar üzerinde etkinlik kurmuş olup, birçok farklı silahlı grubu içinde barındırmaktadır. Irak'ta yaşanan iç savaş yıllarında Musul, Kerkük, Diyala, Selahaddin, Anbar, Babil gibi şehirlerde etkinlik göstermiş ve Bakuba'yı başkent ilan etmiştir. Suriye'de ise kısa bir süre içerisinde Rakka, Deyr ez Zor, Humus, Halep ile Libya'nın Bingazi ve Sirte gibi birçok farklı bölgesinde etkinlik göstermiştir.

Bu örgüt etkinlik alanı olarak gördüğü özellikle Irak, Suriye ve Libya gibi yerlerde Şiileri, Nusayrileri, Hristiyanları ve kendisine biat etmeyen Sünnileri düşman ilan etmiş ve ele geçirdikleri yerlerde bu gruplara mensup kişileri acımasızca infaz etmiştir. Uyguladıkları şiddet görüntüleri ile insanlara korku ve endişe veren örgüt, bu görüntüleri internet üzerinden tüm dünyaya servis ederek dünya genelinde adını duyurmayı başarmıştır.

Ele geçirdiği petrol ve diğer kaynaklar ile Musul İdari Merkez Bankası'ndan ele geçirdiği paralar, örgüt için bir çekim merkezi oluşturmuştur. Sünni aşiretlerin önemli bir kısmının desteğini almasını sağlamış ve örgüt yabancı savaşçı akınına uğramıştır. Devlet oluşumu için yeterli miktarda toprak, halk gücü, kuvvet ve yönetime sahip olan DEAŞ, 29 Haziran'da halifelik ilan etmiş ve diğer örgütlerin kendisine tabi olması için çağrıda bulunmuştur. Irak, Suriye, Lübnan, Mısır, Libya, Tunus, Nijerya ve Somali gibi bazı ülkelerdeki bir takım örgütler bu çağrıya olumlu yanıt vermişlerdir.

Ele geçirdikleri Musul, Deyr ez Zor, Rakka, Humus, Halep, Felluce, Ramadi gibi birçok yerde yer altı kaynaklarına hâkim oldukları için dünyanın en zengin terör örgütlerinden biri konumuna gelmiştir. Bu bölgelerde yeraltı kaynaklarının zenginliği dolayısıyla özellikle ABD, Rusya ve Batılı devletler tarafından hedef tahtasına oturtulmasına neden olmuştur (Sandıklı, 2015: 3-78).

AB, DEAŞ'ı BMGK kararı çerçevesinde ve El-Kaide adı altında terör örgütü olarak görmüştür. ABD ise bahse konu örgütü ilk olarak 2004 yılında “yabancı terörist örgütler” listesine “Irak El-Kaidesi” adıyla dâhil etmiş, 2014 yılında örgütün listedeki adının “Irak ve Levant İslam Devleti” olarak değiştirilmesine karar verilmiştir. Birleşik Krallık (UK) 2014 yılında DEAŞ'ı bağımsız bir terör örgüt olarak terör listesine almıştır. Fransa da DEAŞ'ı terör örgütü olarak tanımlamıştır. Rusya'da ise Yüksek Mahkeme tarafından 2014 yılında DEAŞ yasaklı organizasyon ve terör örgütü olarak kabul edilmiştir.

CIA kaynaklarına göre IŞİD'in bünyesinde bulunan 15 bin savaşçıdan 2 bine yakını Batılı ülkelerden Suriye'ye intikal eden yabancılardan oluşmaktadır. Ancak bu savaşçıların ne kadarının DEAŞ'a ne kadarının Suriye rejimine karşı savaşan saflarda yer aldığına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Iraklı bir parlamenter ise DEAŞ'ın savaşçılarının % 30' unun yabancı savaşçılardan oluştuğunu belirtmektedir. Bir diğer kaynağa göre ise DEAŞ bünyesinde en az 81 farklı ülkeden 12 binden fazla DEAŞ militanı bulunduğu ve bunların 3 bin civarının da Batılı ülkelerden geldiğine dair veriler bulunmaktadır. Batı ülkelerinden gelen militanlar daha çok Avrupa Birliği, ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda'dandır. Musul ele geçirilmeden önce yabancı militan sayısı 3-10 bin civarında iken, 2014 yılı Haziran ayında Musul'un ele geçirilmesi ve hilafetin ilanının ardından DEAŞ'a katılımda büyük bir artış olmuştur (Şenol, D. vd., 2016: 282).

DEAŞ, kendisine karşı kurulan koalisyon güçlerinin özellikle yoğun hava saldırıları, sahada destekledikleri ve eğittikleri yerel güçler ile merkezi hükümetlerin saldırıları sonucunda 2015 yılından itibaren özellikle 2016 ve 2017 yıllarında Irak'ta Telafer, Musul, Havice, Felluce, Anbar, Rava, Kaim, Beyci başta olmak üzere çöl kısmında kalan kırsal alan hariç hemen hemen tamamını ve Suriye'de Palmira, Rakka, Deyr ez Zor, El Bab, Cerablus, Münbiç, Tel Abyad, Ebu Kemal şehirleri gibi birçok

bölgeyi kaybetmiştir. DEAŞ'ın özellikle Irak'ta Musul ile Suriye'de fiili başkent ilan ettiği Rakka'yı kaybetmesiyle sahte hilafet devleti çöküş sürecine girmiştir. Irak ve Suriye'de hâkim olduğu sınır kapılarını da yerel ve ulusal güçlere kaptıran DEAŞ, hükmettiği bölgeden ve diğer ülkelerden militan kazanma şansını yitirmiş ve giriştiği güç mücadelesinde de fazla sayıda militanını kaybetmiştir. Bu durumların sonucunda DEAŞ, eski etkinliğini kaybetmiş ve Irak ile Suriye'de hâkim unsur olmaktan çıkmıştır.

2.2. KÜRT GRUPLAR

Irak'ta Araplardan sonra en fazla nüfusu ve etkinliği olan etnik grup Kürtlerdir. Etkili olan Kürt grupları Sünni, Şii ve Yezidi inancına sahip oldukları görülmektedir. Aşağıda bu gruplar ele alınmaktadır.

2.2.1.Sünni Gruplar

Irak'ta yaşayan Kürtler, çoğunlukla Sünni mezhebe mensup olup parti veya cemaat yapısı şeklinde örgütlenmiştir. Ayrıca söz konusu parti veya cemaatlerle ilişkili olan silahlı gruplar da mevcuttur.

2.2.1.1. Parti veya Cemaatler

Irak'ta faaliyet yürüten çok sayıda Sünni Kürt parti ve cemaat bulunmaktadır. Aşağıda bu gruplar ele alınmaktadır.

2.2.1.1.1. Kürdistan Demokrat Partisi

1946 yılında Molla Mustafa Barzani tarafından Irak'ın kuzeyinde kurulan siyasi partidir. Farklı kesimlerden olan kişilerin bulunduğu Kürdistan Demokrat Partisi (KDP) daha çok geleneksel Kürt aşiretlerinden destek almakta olup, merkezi Erbil'dir. Partinin karar alma mekanizmasında merkez komitesi, en önemli rolü oynamakta ve en üst konumunda başkan yer almaktadır. Başlangıçta KDP içerisinde özellikle iki grup ön plana çıkmaktaydı. Bu gruplardan biri Molla Mustafa Barzani'nin başını çektiği Kırmançi konuşan geleneksel Kürt aşiretleri iken; diğer grup ise İbrahim

Ahmet ve Celal Talabani'nin başını çektiği sol entelektüellerden oluşan ve Soranice konuşan grup idi.

1950'li yıllarda Molla Mustafa Barzani'nin diğer aşiretlere yönelik mücadelesi KDP içerisinde ayrılıklara yol açmıştır (Mc Dowall., 2007: 305). Ayrıca Molla Mustafa'nın 1961 ve 1963 ayaklanmaları sırasında ABD ve İngiltere'den destek alması parti içerisindeki sol grupların tepkisini çekmiştir. 1963'te Irak'ta iktidara gelen Baas yönetimi ile darbe sırasında birlikte hareket ettiği Kürt siyasi oluşumları arasında 1968'den itibaren, taleplerinin merkezi hükümetçe kabul edilemez olması nedeniyle mücadeleler başlamıştır (Gunter, 2010: 297-300).

1968'deki KDP-Baas anlaşması ile Kürtçe eğitimin önü açılmış, ilk Kürt üniversitesi kurularak nevrüz ulusal bayram ilan edilmiştir (Tripp, 2000: 187). KDP-Baas partileri arasındaki anlaşma kısa süre sonra bozulmuş, KDP içerisindeki İbrahim Ahmet ve Celal Talabani'nin başını çektiği grup sorumlu olarak Molla Mustafa Barzani'yi tutmuşlardır. Bu durum sonucunda parti ikiye bölünmüştür (Entessar, 1984: 920).

1970'li yıllarda İran'ın desteği ile ayrılıkçı hareketlerini sürdüren KDP'nin başlattığı ayaklanma, Irak'ın İran ile anlaşması sonucunda çok kısa süre içerisinde bastırılmıştır (Marr, 2017: 154). 1980'li yıllarda Kürt siyasi grupların birleşerek merkezi hükümete karşı birlikte hareket etmeleri neticesinde pek çok kentin kontrolü bu grupların eline geçmiştir. Bunun üzerine Saddam Hüseyin, Kürtlere karşı şiddeti arttırmış ve Enfal operasyonunda Halepçe'de kimyasal silah kullanarak 5 bin kadar Kürdü öldürmüştür (Baştürk vd., 2013: 38).

1990'lı yılların başında Irak'ın Kuveyt'i işgali ve bunun sonucunda ABD'nin Irak'a düzenlediği I. Körfez Savaşı ile 36. paralelin kuzeyini uçuşa yasak bölge haline getirerek Kürtleri koruma şemsiyesi altına alması Irak'ın kuzeyindeki Kürt siyasi grupların güçlenmesine neden olmuş ve bu gruplara hâkim oldukları bölgede kendi istedikleri yönetimlerini kurma fırsatı vermiştir. Kurulan bölgesel yönetimde 1992 yılında yapılan seçimlerde KDP % 51, KYB % 49 oy almış, iki partinin de yönetimde birlikte hareket etme zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Birlikte hareket etmeye hazır olmayan KDP ve KYB kısa süre içerisinde birbirleri ile çatışmaya başlamışlar ve

bölgesel yönetim Erbil ve Süleymaniye merkezli olmak üzere ikiye bölünmüştür (Gunter, 1993: 295-319).

2003 yılında ABD, Irak'ı ikinci kez işgal etmesi sonrasında KDP ve KYB arasında arabuluculuk yapmıştır. 2005'te yapılan seçimde Mesut Barzani KYB başkanı, Neçirvan Barzani başbakan olmuştur. 2005 yılından itibaren KDP-KYB ittifakı hem Kürdistan bölgesel yönetiminde hem de Irak parlamento seçimlerinde Kürt ittifakı adı altında devam etmiştir (Wing, 2012: 50-52).

2010'lu yıllara gelindiğinde ise Mesut Barzani'nin başkanlığı konusunda KYB ve Goran hareketinin tepkileri üst safhalara çıkmış olsa da DEAŞ'ın ortaya çıkması sonucunda bu durum daha az dillendirilmek zorunda kalmıştır. KDP Irak içerisinde etkinliğini sürdüren önemli bir siyasi partidir.

2.2.1.1.2. Kürdistan Yurtseverler Birliği

1975 yılında KDP'den ayrılan Celal Talabani ve arkadaşları tarafından kurulan Kürt siyasi partisidir. Süleymaniye ve çevresinde etkin olan parti genellikle şehirli, eğitilmiş ve sol entelektüel kişilerin desteğini sağlamaktadır. Talabani, partisinin kuruluş yıllarında Marksist-Maoist Komola, Kürdistan Sosyalist Hareketi ve Irak Komünist Partisinden önemli ölçüde destek sağlamıştır.

Bu partinin kuruluşunda KDP içerisinde Molla Mustafa Barzani'nin güttüğü politikalar etkili olmuştur. Partinin en büyük destekçisi konumunda olan şehirli, bu partinin önemli bir konuma gelmesinde pay sahibi olmuşlarsa da 1980'li yıllar boyunca köylülerin de desteğini alarak tabanını genişletmiştir. 1991 yılında I. Körfez Savaşı sırasında ABD'nin desteği ile Irak'ın kuzeyinde bölgesel yönetim kuran KDP ve KYB kısa süre içerisinde anlaşmazlığa düşerek çatışma içerisine girmişlerdir. 1998'de ABD'nin araya girmesiyle KDP-KYB arasında Washington Anlaşması imzalanmış ve çatışma sona erdirilmiştir. ABD'nin 2003'teki işgalinden sonra Kürt bölgesindeki çift başlılık tamamen sona erdirilerek tek bir yönetim oluşturulmuş, siyaset ve bürokrasideki makamlar iki parti arasında bölüşülmüştür (Mc Dowall, 2004: 302-321).

KYB'nin karar alma organı 32 üyeli liderlik konseyidir. Bu konsey, başkanı ve siyasi büroyu seçer. 1975'ten 2017 yılında vefat edene kadar yönetimi elinde

bulunduran Celal Talabani, parti içerisindeki tüm mekanizmalarda etkinliğini sürdürmüştür (Baştürk vd., 2013: 42).

2005 yılında KYB'nin yönetimde bulunduğu bürokratik makamlarda yolsuzluğa karıştığı iddiası parti içerisinde huzursuzluğa neden olmuş ve Nevşirvan Mustafa'nın partiden ayrılarak Goran hareketini kurması partiyi zayıflatmıştır. Bunun sonucunda KYB'nin etkin olduğu Süleymaniye ve Kerkük dolaylarında oylar bölünmüştür. Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi içerisinde bürokratik makamların KDP ile paylaşılması durumu ve KDP'nin kilit rollerdeki görevleri alması KYB'nin etkinliğini azaltmıştır. KYB içerisinde Celal Talabani ile birlikte etkili olan diğer siyasetçiler Hero Talabani, Kubat Talabani, Kusret Resul Ali, Behram Salih gibi kişilerdir.

2.2.1.1.3. Goran Değişim Hareketi

2007 yılında Süleymaniye merkezli olmak üzere Nevşirvan Mustafa tarafından kurulan sosyalist eğilimli Kürt siyasi partidir. Bu partide Nevşirvan Mustafa ile birlikte etkin olan diğer siyasetçiler Dr. Şaho Said ve Kardo Muhammed'dir.

2009 yılında Irak Kürdistan Bölgesel yönetiminde yapılan seçimlerde Kürt ittifakı dışında kalarak % 25 oy almış ve 25 sandalye kazanmıştır. Ayrıca yerel seçimlerde de KYB'nin en etkili olduğu Süleymaniye'de oyların % 51'ini alarak önemli bir siyasi parti olduğunu kanıtlamıştır. Goran hareketi Irak'ın kuzeyinde KDP ve KYB dışında üçüncü bir yol olduğunu tüm kesimlere kanıtlamıştır (<http://www.kurdiu.org>).

Nevşirvan Mustafa izlediği siyaset bakımından halk nezdinde çok kısa süre içerisinde kabul görmüş ve Kürt siyasi hareketi içerisinde yerini almıştır. Söylemleri itibari ile İran'a yakın duran Nevşirvan Mustafa parti kurulumundan sonra ilk ziyaretini İran'a yaparak bunu kanıtlamıştır.

Özellikle Süleymaniye bölgesinde etkin olan ve yapılan son seçimlerde birinci parti konumuna yükselen GORAN, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nin idaresinde KDP ve KYB'nin yalnız olmadıklarını ve dikkate alınması gereken güçlü bir parti olduğunu kanıtlamıştır. GORAN hareketi lideri Nevşirvan Mustafa 2017 yılının Mart ayında hayatını kaybetmiştir. Nevşirvan Mustafa'nın vefatıyla partinin etkinliğinin azalacağını ve bu durumun KYB'ye yarayacağını söyleyebiliriz.

2.2.1.1.4. Kürdistan İslami Cemaati

2001 yılında Molla Ali Bapir tarafından kurulan ve Müslüman Kardeşler çizgisinde faaliyet gösteren siyasi ve toplumsal harekettir. Partinin merkezi Erbil’de olup 2003 sonrasında silahlı faaliyetlerine son vermiştir. 2009 yılındaki seçimlere parti ittifak çatısı altına girmiş Erbil parlamentosunda 13 sandalye, 2010 Irak seçimlerinde de 2 sandalye elde etmiştir (<http://aljazeera.net>, 2004).

2.2.1.1.5. Kürdistan İslami Hareketi (Bizatnova)

Kuzey Irak’ta Sünni bir hareket olarak Şeyh Osman, kardeşleri ve bölgenin ileri gelen âlimleri tarafından 1987 yılında kurulmuştur. İslami Hareket’in (Bizotnava) kuruluşunda Kürt İslam Âlimleri Birliği’nin etkisi büyüktür. Bu hareket, 1988 yılında Baasçı güçler tarafından kimyasal silah kullanılan Irak’ın Süleymaniye şehrine bağlı Halepçe merkezli olarak kurulmuştur. Hareket mensupları şiddeti mücadele aracı olarak görmediklerini ifade etse de Irak’taki Baas rejimine karşı silahlı mücadele vermiştir. Kendini Kuzey Irak bölgesindeki ilk İslami hareket ve diğer bölgedeki İslami hareketlerin esin kaynağı olarak gören ve nitelendiren oluşum, 1999 yılında başka bir silahlı grup olan İslamî Nahda Hareketi ile birleşerek İslami Birlik Hareketi ismini almıştır. İslami Birlik Hareketi 2001 yılında Şeyh Osman’ın vefatıyla dağılmış ve eski ismi olan İslami Hareket’i yeniden kullanmaya başlamıştır. Şeyh Osman’ın vefatından sonra liderlik tartışmaları hareketin parçalanmasına sebep olmuştur. Parçalanma eskiler ve yeniler arasında gerçekleşmiş, yeniler büyük oranda İslami Birlik Hareketi’nden ayrılarak yeni bir oluşuma girmişlerdir. Bu durum İslamî Hareket’in zayıflamasına neden olmuş ve 2013 yılında Kuzey Irak bölgesinde gerçekleşen son parlamento seçimlerinde Bizotnava sadece bir milletvekili çıkarabilmiştir (Dikmen, A. ve Filiz, Y., 2015: 266). Günümüzde Kürdistan İslami Hareket Partisi’nin liderliğini İrfan Abdülaziz yapmaktadır.

2.2.1.1.6. Kesnizani Tarikatı- Cemaati

Kesnizani tarikatı Irak’ın Süleymaniye kentinde Kürt kökenli olan Şeyh Abdülkerim Kesnizani tarafından Kadiri tarikatının bir kolu olarak kurulmuştur. Şeyh Abdülkerim’in vefatından sonra yerine geçen oğlu Şeyh Muhammed Kesnizani zamanında dönüşüm geçiren tarikat Kadirilikten tamamen kopmuştur. Bağdat Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi’nden Şeyh Muhammed Kesnizani

tarikatin öğretisini ve yapılan törenleri değiştirmiş, hahamlardan dersler alarak Yahudi-Kabala öğretisini ve bazı tarikatlarda olan müritlere kılıç, şiş, kama gibi delici ve kesici aletleri vücutlarına batırma gibi uygulamaları eklemiştir. Şeyh Muhammed'in Gandhi ve Nehru adında iki oğlu olup, Gandhi bilinmeyen bir şekilde öldürülmüştü.

Saddam Hüseyin döneminde devletin bürokrasisine, istihbaratına, askeriyesine sızan ve etkin konuma gelen Kesnizani müritleri adeta devleti ele geçirmişlerdir. Kesnizani tarikatı 1990'lı yıllarda MOSSAD ve CIA ile ilişki içerisine girmeye başlamıştır. Tarikat özellikle Kürtler, Türkmenler ve Sünni Araplar arasında kabul görmüş olup, Şiiler arasında yaygınlık kazanamamıştır.

Kısa bir süre içerisinde Telafer, Tuzhurmatu, Musul, Kerkük, Erbil'in de aralarında olduğu birçok yerde etkin olan tarikatin Irak'ın tamamında 3 milyon civarında müridi vardır. Kesnizani tarikatına katılanlar arasında Saddam Hüseyin'in eşi Sacide Hayrullah, oğlu Uday, kardeşleri Barzan ve Vatban, Irak'ın ikinci adamı konumundaki İzzet El Duri, genelkurmay başkanı, hava kuvvetleri komutanı, askeri istihbarat başkanı, el muhaberat elemanları gibi kişiler vardı. Saddam Hüseyin'e yakın kişilerin tarikatin müridi olması devlet mekanizmasında yaşanan gelişmeler hakkında Şeyhin direkt haberinin olmasını sağlıyor Şeyh de ilişki kurduğu MOSSAD ve CIA'e bilgileri aktarıyordu. Saddam Hüseyin bu olaylar hakkında son zamana kadar bilgi sahibi olamamış, anladığında ise iş işten çoktan geçmişti.

Askeri ve istihbari birimlerde söz sahibi olan ve ülke genelinde oldukça geniş bir kitlesi bulunan Kesnizani tarikatı 2003 yılındaki ABD işgaline karşı çıkmamak bir yana, özellikle askeriyede bulunan ve komutan düzeyinde olan müritleri de işgale karşı direniş göstermemişlerdir. Kesnizani tarikatı 2003 sonrasında da devletin tüm mekanizmalarına girerek söz sahibi konumda yer almıştır. Kendilerinden olmayan kişilere ise iftira mahiyetinde yakıştırmalar yaparak onların hem etkinliklerini kırmayı hem de gözden düşmelerini sağlamıştır. Kesnizani tarikatinın geçmiş dönemlerdeki Safevi tarikatı ile Türkiye'deki Fetullah Gülen Cemaatine! amaç ve yöntem bakımından benzediğini söyleyebiliriz (Özdağ, 2015).

2.2.1.1.7. Diğer Kürt Partileri

IKBY içerisinde; Kerim Ahmed tarafından uzun yıllar yönetilen Irak Kürdistan Komünist Partisi, Müslüman Kardeşler çizgisinde hareket eden ve Salahaddin Bahaddin tarafından kurulup uzun yıllar yönetilen Kürdistan İslam Birliği gibi etkin olmayan siyasi partiler de bulunmaktadır. Bu partilerin IKBY içerisinde ve Irak genelinde kitleleri arkasından sürükleyebilecek bir potansiyelleri bulunmayıp ancak diğer partilerle ittifaklar çerçevesinde hareket etmesi durumunda etkinlikleri söz konusu olmaktadır (Baştürk vd., 2013: 179).

2.2.1.2. Silahlı Gruplar

Irak'ta faaliyet yürüten Sünni Kürt siyasi partilerin silahlı güçleri olarak Peşmergeler ve yerel polis gücü şeklinde örgütlenmiş asayiş güçleri bulunmaktadır.

2.2.1.2.1. Peşmergeler

Irak'ın kuzeyinde yer alan IKBY içerisinde asayişin ve düzenin sağlanması ve dışarıdan gelebilecek her türlü saldırılara karşı koymak amacı ile kurulan resmi güvenlik kurumu olup, IKBY'nin ordusu olarak da nitelenen askeri oluşumdur.

Peşmergenin kurulmasına öncülük eden kişi Molla Mustafa Barzani'dir. Molla Mustafa Barzani, KDP'nin siyasi işlev görmesinin yanında silahlı faaliyetlerin yürütülmesine de ihtiyaç duyulmasının gerekli olduğuna inanması neticesinde milis gerilla faaliyeti şeklinde hareket eden unsurlar oluşturmuştur. Bu unsurlar 1961 ve 1974 yıllarında Irak merkezi hükümetine karşı başlatılan Kürt ayaklanmasını gerçekleştirmişlerdir. Peşmerge güçleri KDP'nin içinden bir grubun Celal Talabani öncülüğünde 1975 yılında KYB'yi kurması sonrasında ikiye bölünmüş ve belli bir süre sonra da üstünlük kurma mücadelesine girmişler, iki grup arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır.

İran – Irak savaşında aktif bir şekilde savaşın bir tarafı olan Peşmerge, I. Körfez Savaşı'nda da ABD öncülüğündeki koalisyon güçlerinin sahadaki yerel unsurlarından birisi olmuştur. 1991 yılında Irak merkezi hükümetine karşı tekrar ayaklanan Kürt gruplar, 1995'te kendi aralarında tekrar mücadeleye başlamışlar, ABD'nin araya girmesiyle 1998 yılındaki Washington Antlaşması ile çatışmalar son bulmuştur (Baştürk vd., 2013: 185).

Irak güvenlik güçleri içindeki 35 bin Kürt askerin yanı sıra Irak ordusundan ve güvenlik güçlerinden ayrı olarak sayıları 80-270 bin arasında tahmin edilen Peşmerge bulunmaktadır (<http://www.ydh.com.tr/>, 2014).

Peşmergenin varlığı, uluslararası kamuoyu tarafından destekleniyor olması, merkezi yönetim bütçesinden pay ayrılması ile Irak'ta bazı bölgelerde Diyala gibi hem Kürt kökenli hem de Arap kökenli vatandaşların bir arada yaşaması ve bazı konularda merkezi hükümetin yaptığı işlere Kürt siyasetlerinin olumsuz yaklaşımları sorunları artırmakta ve derinleştirmektedir (Baştürk vd., 2013: 186).

2.2.1.2.2. Asayiş, Parastin ve Zaniyari

Asayiş; Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi sınırları içerisinde polis gibi faaliyet gösteren resmi kolluk kuvvetidir. İlk olarak 1992 yılında kurulan ve 1993'te faaliyet göstermeye başlayan oluşum, Erbil ve Süleymaniye merkezli idi. 2004 yılında tek çatı altında toplanması ile bakan düzeyinde örgütlenmesi sağlanarak doğrudan Kürdistan Bölgesel Yönetimi başkanına bağlanmıştır (Amnesty International, 2009, <http://www.refworld.org/>).

Asayiş'in görevi halkı koruyup düzeni ve güvenliği sağlamak, casusluk ve terörizmle mücadele etmektir. Asayiş kurumunun Kürdistan Parlamentosu dâhil hiçbir şekilde denetiminin yapılmaması bazı olumsuz sonuçları da beraberinde getirmektedir. Uluslararası Af Örgütü raporunda Asayiş'in hukuka uymayan bir yapısı olduğuna değinilmekte, insan haklarını ihlal ettiğine vurgu yapılmakta, işkence ve kötü muamele ile hareket ettiği belirtilmektedir (Kurdistan Presidency, 2009, <http://cabinet.gov.krd>).

Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nde istihbarat faaliyetlerinin Erbil merkezli yapısının başında Barzani grubundan biri yer alırken, Süleymaniye merkezli yapının başında Talabani grubundan biri yer almaktadır. Erbil merkezli istihbarat faaliyetleri yapan kurumun adı Parastin, Süleymaniye merkezli istihbarat faaliyetleri yapan kurumun adı ise Zaniyari'dir. Her iki kurum da birbirinden bağımsız bir şekilde faaliyet göstermektedir.

2.2.2. Şii Gruplar

Şii Kürtler Irak – İran sınırında yer almakta ve nüfus bakımından küçük bir oranı oluşturmaktadır. Irak siyasetinde fazla bir etkinliği söz konusu değildir.

2.2.2.1. Parti veya Cemaatler – Silahlı Gruplar

Feyliler, bir grup aşiretten oluşan Şii Kürt topluluğudur. En büyük Feyli Kürt aşiretleri arasında Ali Sherwan, Cheragh Wandî, Safar Wandî, Hiar Wandî, Dara Wandî, Malek Shahî, Jamal Wandî, Ansari, Kalhur, Zouri, Qaitoli, Khezell, Shuhan ve Mousî aşiretlerini saymak mümkündür.

Neredeyse tamamı Irak ve İran topraklarında yaşayan Feylilerin toplam nüfusu hakkında net bir bilgi olmamakla birlikte yaklaşık 1,5 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Irak'ta yaşayan 550-600 bin Şii Kürdün tamamının köken olarak Feyli olduğu tahmin edilmektedir. Feyli Kürtlerinin nüfusun geriye kalan yaklaşık 1 milyonluk kısmı ise İran'ın büyük şehirlerinde ve Irak sınırındaki eyaletlerinde yaşamaktadır (Gökcan, 2014: 359-386).

1932 yılında Irak'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Iraklı Feylilerin sorunlarına İran da doğrudan müdahil olmuştur. İran ve Irak arasında 1937 yılında sınır anlaşması imzalanmış, anlaşma sonrası Feyli Kürtlere bu iki ülke vatandaşlığından birini tercih etme hakkı tanınmıştır. Feylilerin büyük çoğunluğu, Irak yönetiminin Sünni Arapların kontrolüne geçmeye başlamış olması ve İran tarafında yaşayan akrabaları nedeniyle tercihlerini İran vatandaşlığından yana kullanmıştır. Bu sınır anlaşması, hem Feyli Kürtlerinin tarihi yaşam alanını ikiye bölmüş hem de özgürlüklerini sınırlandırmıştır.

Irak topraklarında yaşayan Feyliler, İran vatandaşlığını tercih etmelerinin yarattığı zorluklar nedeniyle 1940'ların başından itibaren Irak vatandaşlığına geçmek için başvurular yapmaya başlamış fakat Irak Vatandaşlık Kanunu'nun bazı kısıtlayıcı maddelerinden dolayı bu statüyü elde edememişlerdir. 1960'lara kadar binlerce Feyli Kürdü, Şii ve İran kökenli oldukları gerekçesiyle İran'a göçe zorlanmıştır (Morad, 2005: 90-104).

1970'li ve 1980'li yıllar boyunca Feyliler hem Kürt hareketine destek vermelerinden hem de Şii olmalarından kaynaklı defalarca Saddam Hüseyin'in saldırısına uğramıştır. 1980 yılında Devrimci Komuta Konseyi tarafından alınan 666

Sayılı kararlar yaklaşık 200 bin Feyli Kürdün vatandaşlığı iptal edilmiştir (Gökcan, 2014: 369) .

Irak merkezi hükümetinin Sünnileştirme ve Araplaştırma politikalarına maruz kalan Feyli Kürtleri, Irak merkezi hükümetine karşı muhalefet cephesinde yer almış ve KDP, Irak Komünist Partisi, KYB gibi birçok farklı siyasal örgütlenme içerisinde yer almışlardır.

2003 yılındaki ABD'nin Irak'ı işgalinin ardından İran'a göç ettirilen Feyli Kürtlerinin bir kısmı geri dönmüş, eski dönemlerde kendilerine karşı uygulanan insan hakları ihlallerine karşı suç duyurusunda bulunarak haklarını yeniden kazanma yollarını aramaya başlamışlardır. Feyli Kürtlerinin bir kısmı etnik aidiyeti diğer kısmı ise mezhepsel faktörü dikkate aldığı için siyasi olarak birliktelik oluşturamamışlardır. Bu topluluğa mensup olanlar İslami Birlik Partisi ve Özgürlükçü Feyli Kürtleri adlarındaki siyasi örgütlenmelerde yer almaktadır. 2009'daki seçimlerde Hukuk Devleti koalisyonu içinde bulunan Feyli Kürtleri'nin siyasi parti organizasyonu olarak kurdukları ve dahil oldukları başka bir siyasi oluşum bulunmamaktadır (Baştürk vd., 2013: 46-47).

2.2.3. Yezidi Gruplar

Irak sınırları içerisinde genelde Musul ve çevresinde yaşamlarını sürdüren Yezidiler, kurmuş oldukları parti ve cemaatler ile haklarını savunmakta ve silahlı grupları ile de kendilerine gelebilecek olumsuzluklara karşı pozisyon almaktadırlar. Aşağıda bu gruplar ele alınmaktadır.

2.2.3.1. Parti veya Cemaatler – Silahlı Gruplar

Irak'ta Musul'un Şeyhan, Hamdaniye, Sincar ilçeleri ile Duhok merkez ve köylerinde yaşayan etno-dini bir halk olan Yezidiler, DEAŞ'ın ortaya çıkması ve Sincar merkezi ile Sincar Dağı çevrelerini ele geçirmesinden sonra dünya gündemine oturmuştur.

Daha çok kendi özel yaşantılarını sürdüren Yezidiler, Irak siyasetinde hiçbir zaman aktif olmadıkları gibi silahlı bir güce de sahip olmamışlardır. Ancak bulundukları yerleşim yerleri özellikle Sincar'ın stratejik bir yerde bulunması, DEAŞ

ve PKK gibi terör örgütlerinin hedefinde olmalarına neden olmuştur. DEAŞ'ın işgal edip halkın bir kısmını öldürdüğü, bir kısmını esir aldığı Sincar ve çevresindeki Yezidilerin bölgeleri Peşmerge ve diğer bir terör örgütü olan PKK unsurları tarafından kurtarılmışsa da bir terör örgütünün tahakkümünden diğer bir terör örgütünün tahakkümüne girmişlerdir.

PKK terör örgütü Yezidilerin yerleşim yerlerinden olan Sincar ve çevresinde kalıcı olabilmek için buradaki halkı DEAŞ'a karşı eğitmek ve örgütlemek adı altında buraya yerleşmiştir. Burada “Şengal Direniş Birlikleri” (YBŞ) ile “Şengal Kadın Direniş Birlikleri” (YBJŞ) adı altında yapılanıp kendine bağlı silahlı bir grup oluşturma yoluna gitmiştir. YBŞ'nin 700 kadar YBJŞ'nin ise 200 kadar silahlı gücü olduğu ve bunlara PKK terör örgütü unsurlarının da eklenmesiyle o bölgede önemli bir silahlı güç durumuna geldikleri görülmektedir. Sincar bölgesinde PKK terör örgütünün oluşturduğu bu silahlı güçlerin dışında, Yezidilerin “Ezidhan Savunma Gücü” adında 3,5 bin kadar silahlı mensubunun olduğu, Peşmerge güçlerine bağlı olan kişilerin oluşturduğu 20 bin kadar silahlı gücün olduğu da bilinmektedir. Peşmergeye mensup olan Yezidilerin çoğunluğu KDP üyesi kişilerden oluşmaktadır (<http://www.rudaw.net/turkish>, 2016).

2.3. TÜRKMEN GRUPLAR

Irak sınırları içerisinde Araplar ve Kürtlerden sonra en büyük etnik grup Türkmenlerdir. Irak'ta Türkmenlerin mezhebi yapısına bakıldığında yarısını Şiiilerin, diğer yarısını ise Sünnilerin oluşturduğu görülür.

2.3.1. Sünni Gruplar

Sünni Türkmenler siyasi, sosyal, kültürel ve diğer alanlardaki etkinliklerini bir parti veya sivil toplum çatısı altında sürdürmektedir.

2.3.1.1. Parti veya Cemaatler

Irak siyasetinde etkinlik gösteren Sünni Türkmenlerin faaliyet yürütmekte olduğu çok sayıda siyasi parti vardır. Bunlar aşağıda incelenmektedir.

2.3.1.1.1. Irak Türkmen Cephesi

Irak'ta yaşayan Türkmenleri temsil etmek ve haklarına sahip çıkmak amacıyla 5 Nisan 1995 tarihinde Türkiye'den İhsan Doğramacı gibi bölge kökenli kişilerin destek vererek kurulmasına öncülük ettiği bir siyasi partidir (Jawhar, 2010: 313-328).

Irak Türkmen Cephesi (ITC)'nin kurucu başkanı Turhan Ketene olup, daha sonra sırasıyla Sinan Çelebi, Vedat Arslan, Ahmet Kasap, Faruk Abdullah, Sadettin Ergeç, Erşat Salihi gelmiştir. Irak Türkmen Cephesi Teşkilatı başta Başkan olmak üzere; Yürütme Kurulu, Türkmen Meclisi, İl Başkanlıkları, İdari ve Mali Dairesi, Halkla İlişkiler Dairesi, Sağlık Dairesi, Eğitim ve Kültür Dairesi, Sivil Toplum Kuruluşları Dairesi, Enformasyon Dairesi, Siyasi Daire, 24. Madde Araştırma Dairesi, Hukuk Müşavirliği, Güvenlik Dairesi, Dış İlişkiler Dairesi ve Seçim Dairesi'nden meydana gelmektedir (Küzeci, 2016, <http://www.kerkukgazetesi.com/>).

Kerkük'teki merkezi dışında Bağdat, Diyala, Musul, Erbil'de temsilcilikleri vardır. Ayrıca Türkiye, İngiltere, ABD, Almanya, Belçika ve Suriye gibi birçok ülkede yurt dışı temsilcilikleri bulunmaktadır. Irak Türkmen Cephesi televizyon, radyo, internet sitesi, gazete gibi yazılı ve görsel iletişim imkânları ile hem Türkmen nüfusa hem de Irak'ın geneline ve tüm dünyaya ulaşma imkânına sahiptir (Muratlı, 2009a, <http://www.turansam.org>).

Irak Türkmen Cephesi sadece siyasi bir parti olmayıp, eğitim-öğretim ve kültürel işler başta olmak üzere güvenlik, sosyal aktiviteler gibi birçok farklı alanı kapsayan çalışmalarıyla Türkmenlere hizmet etmektedir. ITC, Irak'ın toprak bütünlüğüne sahip çıkmakta, Kerkük'ün özel statü ile yönetimi hariç olmak üzere, federasyon fikrine kesinlikle karşı çıkmaktadır. Irak vatandaşlarının etnik, dini ve siyasi olarak ayrıştırılmasından ziyade Irak vatandaşlığı çatısı altında birleşen bir şekilde hareket etmeleri gerektiği konusunda fikir belirtmekte ve bunun Irak'ın bütünlüğü açısından önemine vurgu yapmaktadır. ITC Irak'ın bölgelere ayrılması durumunda Türkmenlerin yaşadığı “Türkmeneli” olarak adlandırılan bölgede de kendilerinin hâkimiyetinin söz konusu olması gerektiğini dile getirmektedir (Jawhar, 2010: 313-328).

ITC Kerkük'ün Kürdistan Bölgesel Yönetimi sınırları içine alınmasına kesinlikle karşı çıkmakta ve bunun bir çatışma ortamına neden olacağını vurgulamaktadır. Ayrıca Telafer ve Tuzhurmatu gibi Türkmenlerin çok yoğun olduğu büyük ilçelerin de il statüsüne kavuşmasını istemektedir (Muratlı, 2009b: 63).

ITC'nin girdiği seçimlerde büyük başarılar elde edememesinin çeşitli nedenleri vardır. Bunlar arasında çok sayıda Türkmen partisinin olması, Şii mezhebe mensup Türkmenlerin etnik aidiyetten çok mezhebi yapıyı dikkate alarak oylarını Şii Arapların kurduğu partilere vermesi, KDP ve KYB gibi Kürt partilerin Türkmen oylarını bölmek için tabela partisi konumundaki Türkmen partilerin kuruluşunu desteklemeleri bulunmaktadır.

Irak Türkmen Cephesi, en büyük destekçisi olarak gördüğü Türkiye'den Musul ve Kerkük'ün yanı sıra özellikle askeri eğitim ve silah teçhizatları konusunda destek görmeyi talep etmektedir.

2.3.1.1.2. Irak Milli Türkmen Partisi

Irak'taki Türkmenlerin siyasi olarak örgütlenip Dr. Muzaffer Arslan liderliğinde Ankara'da 1988 yılında kurdukları ilk partidir. Dr. Muzaffer Arslan bu görevine 1996 yılına kadar devam etmiştir. 1995 yılında ITC'nin kurulmasına kadar en aktif siyasi Türkmen örgütlenmesi olan parti, Türkmenleri Riyad, Beyrut, Viyana, Londra gibi yerlerde temsil ederek Türkmenlerin hak ve taleplerini uluslararası alanda duyurmaya çalışmıştır (Muratlı, 2009a).

IMTP Türkmenlerin haklarını korumak ve duyurmak için basın-yayın faaliyetlerinin yanı sıra eğitim faaliyetlerine önem vererek okullar açmıştır. Güvenlik gerekçeleriyle de silahlı unsurlardan oluşan birlikler kurmuştur (<http://www.yenisafak.com>,2009).

IMTP'nin Irak'ın gelecek dönemlerde karşılaşılabileceği olasılıkları göz önüne alarak aldığı kararlara bakacak olursak;

- Toprak bütünlüğü korunacak olursa; çoğulcu, demokratik, parlamenter ve anayasal olarak hakların garanti altına alındığı bir sistemin olması gerektiğini vurgulamıştır.
- Eyalet sistemi öngörülürse, “Türkmen Eyaleti”nin kurulmasını istemiştir.

- Federasyon söz konusu olursa, ayrı bir Türkmen Federal Bölgesi'nin ya da Kürtlerle ortaklığın olmasını istemiştir.

Osmanlı döneminin Musul vilayetinde çoğunluk Kürtlerden ve Türkmenlerden oluşmaktaydı. Irak'ın kurulması sonrasında Saddam Hüseyin döneminde petrol rezervlerinin bolluğu sebebiyle Araplaştırılan bu bölge, Saddam Hüseyin sonrasında Kuzey Irak yönetimi tarafından Kürtleştirilmeye çalışılmış ve nüfus Kürtler lehine değiştirilmiştir. İsviçreli hukukçu Anton Keller'in öne sürdüğü "Musul Vilayet Projesi" ile Musul'da tüm unsurların temsil edildiği bölgesel bir parlamentonun kurulması gerektiğini; Anton Keller ile birlikte çalışan Tarık Çelenk ise buna ek olarak Türkiye'nin uluslararası platformda buna öncülük etmesi gerektiğini savunmaktadır. Bunun sonucunda Türkiye'nin sadece Türkmenlerin ve Sünnilerin hamisi rolünün dışına çıkarak tüm kesimlerin haklarını koruyan bir ülke olacağı öngörülmektedir. Irak'ın bölünmesi durumunda ise Kürtlerle beraber "Musul Vilayeti Projesi"nin gerçekleştirilmesini savunmuştur (Duman, 2013: 35).

1996 yılında IMTP'nin genel başkanlığına Mustafa Kemal Yayçılı getirilmiştir. Mustafa Kemal Yayçılı milliyetçi söylemlere oldukça vurgu yapan bir lider olarak IKDP ve diğer Kürt partilerinin tepkisini çekmiş, 15 Mayıs 2004 tarihinde uğradığı suikast neticesinde öldürülmüştür.

IMTP kendisini milli, liberal, demokrat olarak görmekte mezhepçiliğe karşı çıkmaktadır (Duman, 2011a: 27-50).

2.3.1.1.3. Türkmeneli Partisi

Genel başkanlığını Riyaz Sarıkahya'nın yaptığı parti ITC oluşumunda yer almışsa da sonradan bu oluşumdan ayrılmıştır. Parti, Türkmen Federe Bölgesi ile Kerkük'ün özel statüsünü savunmakta olup, kendisini "Türkçü, İslamcı ve İnsaniyetçi" olarak nitelendirmektedir. Partinin Irak'ta ve bazı Avrupa ülkelerinde temsilcilikleri vardır. Türkmeneli Partisi Irak'taki seçimlere çeşitli oluşumlarla ittifaklar yaparak katılma yolunu tercih etmiştir (Duman, 2013: 37)

2.3.1.1.4. Milliyetçi Türkmenler Topluluğu

Milliyetçi Türkmenler Topluluğu (MTT) 1971 yılında Halit Şengül tarafından kurulan ve etkisi Kerkük ile sınırlı olup diğer yerlerde örgütlenmeyen siyasi partidir.

MTT Irak milliyetçiliğini ve Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmakta; ancak Irak'ın parçalanması halinde özerk bölge kurulması gerektiğini belirtmekte ve ITC ile birlikte hareket etmektedir (Duman, 2013: 38).

2.3.1.1.5. Irak Türkmenleri Adalet Partisi

2004 yılında Kerkük merkezli olmak üzere kurulan ve siyasi hayatına başlayan Irak Türkmenleri Adalet Partisi (ITAP) İslamcılığı savunan, özgürlükçü, sivil, yenilikçi bir partidir. Irak Türkmenleri Adalet Partisi'nin Irak'ta Kerkük dışında Diyala, Musul, Telafer ve Tuzhurmatu'da yurtdışında ise Türkiye ve İsveç'te temsilcilikleri vardır (Duman, 2013: 39).

ITAP, Kerkük'ün özel bir statüde olmasını istemekte, ırkçılığı ve mezhepçiliği ise reddetmektedir. Parti siyasi faaliyetlerinin yanı sıra çok sayıda dernek faaliyeti de yapmakta ve halka ulaşma noktasında çaba göstermektedir.

2.3.1.1.6. Türkmen Milliyetçi Hareketi

2004 yılında Hüsamettin Türkmen tarafından Kerkük merkezli kurulan ve Irak'ın üniter yapısını savunan, Türk milli kimliğini ön planda tutarak Türkmenler ile ilgili her türlü konuda faaliyet gösteren siyasi yapılanmadır (Duman, 2011b: 31).

2.3.1.1.7. Diğer Türkmen Partileri

Bu partilerin dışında 1990 yılında Velid Şerike tarafından kurulan Irak Türkmen Kardeşlik Partisi (ITKP), 1991 yılında Erbil merkezli kurulan Irak Türkmen Birlik Partisi (ITBP), 1994 yılında Erbil merkezli kurulan Türkmen Bağımsızlar Hareketi (TBH), Türk otonom bölge ve Türkmenlerin 3. büyük asli unsur olduğunu vurgulayarak Türkmencenin resmi dil olmasını isteyen ve Sami Dönmez tarafından kurulan Türkmen İslami Hareketi (TİH), 2004 yılında İrfan Kerküklü tarafından kurulan Irak Türkmen Millet Partisi (IMTP) gibi çeşitli siyasi oluşumlar vardır. ITBP ve ITKP gibi bazı partiler KDP ve KYB'den destek alarak siyasi faaliyetlerini sürdürmekte ve bu durum da Türkmenlerin birlik olmalarını engelleyen bir sonuç doğurmaktadır.

2.3.2. Şii Gruplar

Şii Türkmenler Irak sınırları içerisinde yaşayan Türkmenlerin yarısını oluşturmaktadır. Şii gruplar Irak Merkezi Hükümeti'ni elinde bulunduran Şii Araplar ve İran ile ilişki içerisinde dirler.

2.3.2.1. Parti veya Cemaatler

Şii mezhebe mensup Türkmenler de kurdukları siyasi partiler aracılığıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu partiler seçimlerde Şii Arapların öncülük ettiği partiler ile ittifaklar geliştirmektedir.

2.3.2.1.1. Irak Türkmen İslam Birliği

Irak Türkmen İslam Birliği (ITİB) 1991 yılında Abbas Beyati liderliğinde Şam merkezli olmak üzere Iraklı Şii Türkmenler tarafından kurulan ve sosyal, kültürel, basın-yayın faaliyetleri yapan siyasi partidir (Baştürk vd., 2013: 49).

2003 yılındaki ABD işgalinin ardından partinin merkezi Bağdat'a taşınmış olup, Kerkük, Musul, Diyala, Selahaddin ve Kerbela gibi yerlerde de temsilcilikler açmıştır. Parti, Şiiilerin yönetimde söz sahibi olması nedeniyle Irak siyasetinde güçlenmiş ve bazı üyeleri çeşitli hükümetlerde bakanlık görevi üstlenmişlerdir.

ITİB, Türkmenlerin haklarını savunmakta ancak Şiiiliği ön planda tutarak hareket etmekte, Kerkük ile ilgili sorunlara tüm kesimlerin dâhil olacağı şekilde bir çözüm bulunması gerektiği görüşünü dile getirmektedir. Parti Irak'ın toprak bütünlüğünü, Arapça'nın tek resmi dil olmasını ve etnik olarak ayrıştırıcılık yapılmaması gerektiğini savunmaktadır (Duman, 2011b: 35).

2.3.2.1.2. Türkmen Vefa Hareketi

1999 yılında İran'da kurulan ve Irak Yüksek İslam Konseyi tarafından desteklenen Şii Türkmen partisidir. Irak'ın toprak bütünlüğünü savunan siyasi parti Irak'ta yapılan seçimlerde çeşitli şekillerde koalisyonlara dâhil olmuştur. Partinin etkinlik bölgesi Irak'ın Kerkük ve Selahaddin vilayetleridir (Duman, 2013: 41).

2.3.2.1.3. Türkmen Karar Partisi

2005 yılında Faruk Abdullah Abdurrahman tarafından kurulan partinin şu anki genel başkanı Kerim Zeynel Dabbağ'dır. Parti, Türkmenlerin bir ve beraber olduğu,

tüm Iraklıların özgür ve eşit olduğu, kadınların siyasi ve sosyal hayatta etkin olduğu, zenginliklerin eşit bir şekilde bölüşüldüğü bir ülkeyi amaçlamaktadır.

Ayrıca Kerkük'ün IKBY'ye bağlanmasını engellemek ve özel bir statüye kavuşmasını sağlamayı hedeflemektedir (Duman, 2013: 40).

2.3.3. Türkmen Silahlı Gruplar

DEAŞ'ın 2014 yılında Irak'ta gerçekleştirdiği saldırılar neticesinde Irak Merkezi Hükümete bağlı askeri ve polis kolluk kuvvetleri, toprakları koruyamamış ve birçok bölge terör örgütünün eline geçmiştir. Bu durumla birlikte, işgal edilen bölgelerde yaşayan halkın birçoğu göç etmiş, geride kalanlar ise topraklarını DEAŞ terör örgütüne karşı savunmak zorunda kalmıştır.

Genellikle halkın içinden IŞİD'e karşı savaşmak isteyen gönüllülerden oluşan Haşdi Şabi içerisinde farklı etnik ve mezhepten kişiler bulunmaktadır. Türkmenler de topraklarını ve ailelerini korumak amacıyla silahlanmışlardır. Kerkük'ün güney bölgesi Dakuk, Beşir, Tazehurmatu, Karatepe ve Selahaddin'in Tuzhurmatu bölgesinde toplam 3-3,5 bin kişilik bir Türkmen Haşdi Şabi gücünün olduğunu dile getiren Irak Türkmen Cephesi yöneticisi ve Kürdistan Bölgesel Yönetimi milletvekili Aydın Maruf, yaklaşık 2 bininin de Telafer bölgesinde bulunduğunu ifade etmiştir. Ancak bu oluşumların kendileri dışında yapılandırıldığını belirten ITC'li yetkililer ilerleyen zamanlarda bu durumun sorun doğurabileceğini ifade etmektedirler (Altaş, 2017).

2.4. ASURÎ, KELDANÎ VE DİĞERLERİ

Irak'ın kuzeyinde yaşamlarını sürdüren Asurî, Keldani gibi Hristiyan dinine mensup olan Irak vatandaşlarının Irak sosyo-ekonomik yaşantısında ve siyasetinde etkinlikleri sınırlıdır. Yine de kendi haklarını korumak ve varlıklarını sürdürmek için siyasi örgütlenmelere gitmişlerdir.

2.4.1. Parti veya Cemaatler

Asurî ve Keldanilerin Irak'ta Asurî Demokratik Hareketi ve Keldani Süryani Asurî Halk Meclisi gibi siyasi oluşumları mevcuttur.

2.4.1.1. Asurî Demokratik Hareketi

1979 yılında ülkede yaşayan Asurîlerin haklarını korumak, siyasi ve sosyo-kültürel hedeflerini gerçekleştirmek amacıyla kurulan partidir. Bu partinin kurulmasında BAAS rejiminin baskıcı politikaları etkili olmuştur. Parti Asurî kimliğini, dilini, kültürünü yaşatmak ve geliştirmek hedeflerini benimsemiştir (Teule, 2009: 50).

Partinin amaçları arasında Bağdat yönetimine bağlı olmak kaydıyla Musul çevresinde özerk Asurî bölgesini kurmak yer almaktadır. Ayrıca Asurîler Kürtlerle ittifak halinde olup, Kürdistan Parlamentosu ve yönetimde yer alarak daha fazla etkinlik göstermek istemektedirler (Haninke, 2011).

Bu parti kendisini Irak'ta yaşayan Asurî, Süryani ve Keldanilerin tek temsilcisi olarak görmektedir. Partinin lideri olan Yunadim Kanna dünyadaki Asurî diasporaları ile iyi ilişkilere sahiptir.

2.4.1.2. Keldani Süryani Asurî Halk Meclisi (KSAHM)

2007 yılında KDP'li Sarkis Agacan tarafından Erbil merkezli kurulan Parti, Hristiyanların tek siyasi temsilcisi konumunda olan Asurî Demokratik Hareketi'ne rakip olarak kurulmuştur. Yazılı ve görsel iletişim olanaklarına sahip olan partinin amacı, Asurîlerin temel haklarını korumak ve Musul bölgesini içine alan otonom bir bölge kurmaktır (Fink, 2009).

KSAHM mensupları, devlet yönetiminde çeşitli bürokratik makamlara farklı etnik ve dini kökenlere sahip oldukları için gelememektedirler.

2.4.2. Silahlı Gruplar

Asurî, Keldani ve diğer Hristiyan toplulukların sistemli olarak hareket eden silahlı bir güçleri olmayıp, daha çok milis kuvvet şeklinde sadece kendi bölgelerinde faaliyet gösteren kuvvetleri vardır. BAAS iktidarı döneminde Irak merkez hükûmetine

karşı ayaklanan Kürtlerle birlikte hareket etmişler ve Kürdistan Bölgesel Yönetimine dâhil olmuşlardır (Mc Dowall, 2004: 381).

3. IRAK'TA 2003 SONRASI SİYASİ TABLO

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında uzun yıllar yönetimde söz sahibi olan Saddam Hüseyin yönetimindeki Baas Partisi'nin etkinliğine son verilmiştir. 2003 yılından 2005 yılına kadar genel olarak ülkede var olan kaosu etkisinin azalması ile ilk defa 2005 yılında demokratik olarak seçimlere gidilmiştir.

2005 yılında yapılan genel seçimlerin ardından 7 Mart 2010 tarihinde Irak Parlamentosu için halk sandık başına gitmiştir. 2010 yılındaki seçimlerde 2005 yılına göre seçimlere katılım oranı özellikle Şii Arapların yaşadığı bölgelerde oldukça düşmüştür. Iyad Allavi'nin öncülük ettiği Irakiye Listesi seçimlerde en çok oyu ve milletvekili sayısını alarak birinci parti olurken, Nuri Maliki'nin öncülük ettiği Kanun Devleti Koalisyonu (KDK) ise ikinci sırada yer almıştır. 2005 seçimlerinin galibi olan Birleşik Irak İttifakı'nın (Bİİ) yerini alan Irak Ulusal İttifakı (IUI) seçimlerde üçüncü sırada yer almış, 2005 seçimlerinde ikinci sırada yer alan Kürt İttifakı 2010 yılındaki seçimlerde dördüncü sırada yer almıştır. Seçim sonuçlarına göre hiçbir parti tek başına hükümeti kurmak için yeterli oy oranını alamamıştır.

2005 yılındaki seçimlere genel olarak katılmayarak protesto eden Sünni Araplar, Irak Uzlaşma Cephesi adı altında birleşerek hareket etme noktasında anlaşmışlardır. Önceki seçimlere göre seçimlere katılım oranında artış gösteren Sünni Araplar ve Milliyetçi Araplar birlik içerisinde hareket etmiş olsalar da Şiilerin karşısında istedikleri sonucu elde edememişlerdir. Şiilerin birlikte hareket etmek için Kürtleri tercih etmeleri ve Sünni Arapları dışlamaları sonucunda 2006 yılından itibaren Irak'ta şiddet olayları çok yüksek düzeylere çıkmıştır. Sünni Arapların devlet sisteminin dışında kalmalarının Musul gibi nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları yerlerde Kürt gruplar ve onlarla birlikte hareket edenlere kaybedilmesi politika değişikliğine gitmelerine neden olmuş ve seçimlere iyi bir şekilde hazırlanmaları fikrini doğurmuştur. Bu değişiklik 2009 yılındaki Vilayet Meclisi seçimlerinde üstünlük kurmalarını sağlamıştır.

Irakiye Listesi ya da Koalisyonu'nun oluşumunda milliyetçi ve merkeziyetçi söylemlere vurgu yapılarak Irak'ın Ulusal Geleceği, Yenileme Listesi, Irak Ulusal Diyalog Cephesi, Ulusal Uzlaştırma Hareketi, Iraklılar Listesi, Irak Türkmen Cephesi gibi çok sayıda parti ve grup yer almıştır (Ayhan ve ark, 2010: 9-16).

Irak'ta 20 Nisan 2013 tarihinde yapılan yerel seçimlere çok sayıda parti katılmıştır. Bu partilerin bazıları çeşitli siyasi oluşum ya da ittifaklar ile seçime girerken bir kısmı kendi hazırladığı liste ile seçime katılmıştır. Şii Arap partiler Nuri El Maliki'nin öncülüğünde Kanun Devleti Koalisyonu, Ammar El Hekim liderliğinde Vatandaş İttifakı, Mukteda El Sadr'ın liderliğinde Özgürler İttifakı olarak ayrı listelerle seçimlere girmişlerdir. KDP ile KYB Selahaddin ve Diyala şehirlerinde Kardeşlik ve Ortak Yaşam Listesi adı altında birlikte hareket ederken, Sünni Araplar Salih El Mutlak liderliğinde Irakiyye Arapları İttifakı, Usame Nuceyfi liderliğinde Birleşikler İttifakı ve Iyad Allavi liderliğinde Birleşik Irak Ulusal İttifakı olarak ayrı listelerle seçimlere katılmışlardır. Diyala şehrinde Şii Araplar tek liste ile Sünni Araplar ise Iyad Allavi dışında tek liste ile seçimlere katılmışlardır.

Yerel seçimde 12 vilayette yapılan seçim sonucunda Kanun Devleti Koalisyonu 97, Vatandaş İttifakı 60, Özgürler İttifakı 44, Birleşikler İttifakı 13, Irakiyye Arapları İttifakı 5, Birleşik Irak Ulusal İttifakı 11, Kardeşlik ve Ortak Yaşam Listesi 4, eski Irak Hükümet Sözcüsü Ali Debbağ 7, diğerleri ise 115 sandalye kazanmıştır. Diyala'da Şiiler 12, Sünni Araplar 10, Kürtler 3, İyad Allavi 2 ve diğer adaylar 2 sandalye kazanmıştır.

Irak 18 vilayetten oluşmakta, ancak bu seçim 12 vilayeti kapsamaktadır. Kanun Devleti Koalisyonu 12 vilayetten Şiilerin yoğun olarak yaşadığı 9 vilayetin 7 tanesini kazanmış ve birinci olmuştur. Ancak parti açısından bakıldığında oy oranı olarak Abdulaziz El Hekim'in lideri olduğu Irak İslam Yüksek Konseyi birinci sıradadır. Nuri El Maliki'nin mezhepçi politikalar gütmesi, bazı Şii lider ve partilerle sorunlu olması partisinin oylarını olumsuz yönde etkilemiş olsa da kurduğu ittifak sayesinde ilk sırada yer almıştır. El Hekim'in ılımlı politikalar yürütmesi ve herkesle iyi geçinmesi parti olarak oy oranının en yüksek olmasını sağlamıştır. Salih El Mutlak seçimde en büyük yenilgiyi alan siyasidir. Seçimlere katılım oldukça düşük olup 12 vilayette katılım oranı % 51' dir (Torlak, 2013: 1-4).

30 Nisan 2014 tarihinde Irak Parlamentosu için yapılan seçimler öncesinde Irak'taki siyasi durum karmaşık ve sıkıntılı bir durumdaydı. 2010 yılında yapılan seçimlerde Şiiler Nuri El Maliki'nin Kanun Devleti Koalisyonu ve Sadr-Hekim'in öncülük ettiği Irak Ulusal İttifakı, Kürtlerin büyük çoğunluğu KDP-KYB'nin oluşturduğu Kürdistan İttifakı Listesi, Sünniler ise Iyad Allavi'nin Irakiyye Listesi ile seçimlere girmişlerdi. 2014 yılı seçimleri öncesinde Kürdistan İttifakı Listesi ve Irak Ulusal İttifakı blokunun ayrıştığını ve partisel olarak seçimlere girdiğini, bazı ittifakların ise isim değiştirdiğini (Iyad Allavi'nin Irakiye Listesi yerine Vataniye Koalisyonu) ve etkisini yitirdiğini söylemek mümkündür. Böyle olmasında partilerin birbirlerini rakip olarak görmeleri, DEAŞ'ın ortaya çıkarak birçok bölgeyi ele geçirmesi, Irak'ın geleceğine yönelik belirsizliğin hâkim olması, DEAŞ'ın ortaya çıkmasıyla 2010 seçimleri sonrasında az da olsa etkisini yitiren etnik ve mezhepsel bakış açısının tekrar ağırlık kazanması gibi birçok sebep vardır. DEAŞ'ın Irak'ın birçok şehrini ele geçirmesi ve baskı uygulaması nedeniyle 2014 seçimlerine katılım % 60,5 gibi düşük bir seviyede kalmıştır.

Seçimlere Kanun Devleti Koalisyonu (KDK) adı altında giren Nuri El Maliki 94 milletvekili kazanarak 2014 seçimlerinin galibi olmuştur. Seçimlere Muvatın (Vatandaş) Koalisyonu olarak giren Ammar El Hekim liderliğindeki Irak İslam Yüksek Konseyi (İİYK) 32, Sadr grubu Ahrar adı altında 28, İbrahim Caferi liderliğindeki Irak Ulusal Reform Koalisyonu 6, Usame Nuceyfi liderliğindeki Muttahidun Listesi 26, Iyad Allavi liderliğindeki Vataniye Koalisyonu 21, KDP 25, KYB 21, Goran 9, Salih El Mutlak liderliğindeki Arabiye Koalisyonu 12, Kürdistan İslami Birliği 4, Kürdistan İslam Cemaati 3, Irak Türkmen Cephesi 3 milletvekilliği kazanmıştır.

Nuri El Maliki'nin seçimden birinci parti olarak çıkması ve ikinci olan partinin yaklaşık üç katı kadar milletvekilliği kazanması hem Irak genelinde hem de Şiiler arasındaki konumunu güçlendirmiştir. Ancak hükümet kurabilmek için gerekli olan 165 milletvekiline ulaşamaması koalisyon için diğer partilerle hareket etmesini zorunlu kılmıştır. Kürt partiler arasında KDP birinci parti olarak en yakın rakibi olan KYB'den daha fazla milletvekilliği kazanarak Irak'ın kuzeyinde en etkili parti olduğu ortaya çıkmış ve bir önceki seçimde olduğu gibi yerini korumuştur. Türkmenler 2010

seçimlerinde olduğu gibi 10 milletvekilliği kazanmışlardır fakat Türkmenlerin Irak'taki nüfusları düşünüldüğünde kazanılan milletvekilliği sayısının yeterli olmadığı görülmektedir. Sünni Arapların oluşturdukları Muttahidun, Vataniye ve Arabiye koalisyonları istedikleri başarıyı sergileyememişlerdir (Duman, 2014: 8-14).

Irak Parlamentosu'nun 2005-2010-2014 Siyasi Görünümü

	Aralık 2005	Mart 2010	2014
İİYK-Bedir rgt	36	21	32 (Muvatın)
Sadr Hareketi	29	40	28 (Ahrar)
İşlami Fazilet Partisi	15	7	
İşlami Dava Partisi	13	89	94 (KDK)
İşlami Dava Partisi Irak rgt	12	-	-
Bağımsızlar	25	-	-
Ulusal Reform Hareketi	-	1	6 (Milli Reform Hareketi)
Irak Ulusal Kongresi	-	1	-
Kürdistan İttifakı(KDP-KYB)	75	43	46
Goran (Değişim) Partisi	-	8	9
Yekgirtu (KİB)	-	4	4
Komele (KIT)	-	2	3
Irak Türkmen Cephesi	3	-	3
Diğer Türkmen Partiler	9	7	
Irak Ulusal Diyalog Cephesi	11	-	12
Muttahidun Koalisyonu	-	-	26
Vataniye Koalisyonu	-	-	21
Diğerleri	100	105	44
Toplam	328	328	328

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN IRAK’A YÖNELİK DIŞ POLİTİKASI

1. 2002 ÖNCESİ TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren “Yurtta sulh, cihanda sulh” ilkesiyle hareket etmiş ve sorunlarını barışçıl politikalarla çözme yolunu tercih etmiştir. Türkiye’nin Ortadoğu politikası da esas çerçevesinde gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, işbaşına gelen hükümetler açısından bakıldığında her zaman aynı düzeyde olmadığı ve dönemsel olarak farklılıklar içerdiği görülmektedir. Aşağıda bu dönemler ele alınmaktadır.

1.1. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ ÖNCESİ TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

1914 yılında başlayıp 1918 yılının sonlarına kadar devam eden ve dünya genelinde çok sayıda ülkenin doğrudan ya da dolaylı olarak katıldığı I. Dünya Savaşı sonrasında Ortadoğu, Balkanlar ve Asya bölgelerinde hüküm süren çok uluslu imparatorluklardan olan Osmanlı, Avusturya-Macaristan, Rusya, Almanya gibi imparatorluklar yıkılmak durumunda kalmıştır. Bunun sonucunda bu bölgelerde ulus devlet anlayışı ön plana çıkarak çok sayıda devlet kurulmuştur. Osmanlı Devleti’nin elinde kalan son topraklar olan Anadolu’da I. Dünya Savaşı’nın akabinde başta yerel halkın teşkil ettiği unsurlar ile Anadolu’ya geçen Osmanlı subayları teşkilatlanma çalışmaları gerçekleştirmiştir. Bu teşkilatlanma çalışmaları ile başlayan faaliyetlerle Kurtuluş Savaşı sonrasında milli egemenliğe dayalı ve Cumhuriyet rejimiyle yönetilen Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulmuştur.

Kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde tam bağımsızlık esas alınmış ve Osmanlı’dan geriye kalan müesseselerin yerine batı tarzında modern müesseselerin kurulması gerçekleşmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti öncelikle Lozan Konferansı sonrasında çözülemeyen sorunların çözümünün gerçekleştirilmesi için birçok devletle mücadele etmek durumunda kalmıştır. Örneğin Fransa ile borçlar

sorunu, yabancı okullar ve Hatay; Yunanistan ile nüfus mübadelesi, patrikhane; İngiltere ile Irak sınırı ve Musul başlıca uğraş alanlarını oluşturmuştur. Bu sorunlardan Hatay ve borçlar gibi sorunlar Türkiye'nin lehine sonuçlanırken, Musul sorunu Türkiye'nin aleyhine sonuçlanmıştır (Şahin, 2010: 10-11).

1926 yılında Türkiye ve İngiltere arasında imzalanan Ankara Antlaşması ile Musul sorunu, Şeyh Said isyanının da etkisiyle Türkiye'nin istediği şekilde çözülememiştir. Antlaşma ile orada yaşayan Türkmenlerin kültürel haklarının tanınması güvence altına alınmaya çalışılmış, Musul'daki petrol gelirlerinin % 10'unun 25 yıl süreyle Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılmıştır (Hale, 2003: 89.)

Fransa ile Kurtuluş Savaşı yıllarında imzalanan Ankara Antlaşması ile bu ülkenin manda yönetimine verilen Hatay, Fransa'nın Suriye'den çekilmesi ve oradaki Türklere verilmesi gereken kültürel hakların verilmemesi sonucunda Türkiye'nin Milletler Cemiyeti'ne (MC) müracaatı sonrasında önce bağımsız olmuş daha sonra 1939'da Türkiye'ye katılmıştır (Hale, 2003: 91).

1930'lu yıllardan itibaren Türkiye'nin MC'ye üye olmasıyla başlayan Batı yanlısı politikalar, Türkiye'yi Ortadoğu ve Asya ülkeleri ile ilişki kurmaktan uzaklaştırmıştır. Fakat Almanya ve İtalya'nın saldırgan politikalar gütmeye başlamasıyla bir takım ittifak arayışları içerisine girilmiş, 1934 yılında Balkan Paktı ve 1937'de ise Sadabad Paktı imzalanmıştır. Balkan Paktı ile Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya sınırlarının korunması ve İtalyan yayılcılığının önlenmesi konularında anlaşmışlardır. Ancak bu Pakt uzun ömürlü olamamıştır.

Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanan Sadabad Paktı, bu ülkelerin birbirleri arasında yaşanan sorunların barışçıl yollarla çözülmesini ve işbirliğini hedeflemiştir; ancak bu pakt da başarılı olamamıştır (Armaoğlu, 2010: 410-411).

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan 1950'li yılların başına kadarki dönemde Türkiye-Ortadoğu ilişkilerinde çok fazla önemli olay göze çarpmamaktadır. Bunun nedeni, İngiltere ve Fransa gibi güçlü devletlerin Suriye ve Irak başta olmak üzere Ortadoğu'dan henüz çekilmemiş olmasıdır (Pappe, 2011: 27-28). Türkiye'nin bu bölgelere çok fazla yönelmeyerek aktif siyaset yürütmemesinin nedenleri arasında

güçlü devletler ile karşı karşıya gelmek istememesi ve yönetici kadronun sorun oluşturabilecek olaylardan kaçınmak istemesi vardır (Gözen, 2002: 242).

Ortadoğu bölgesine Türkiye'nin uzak durmasının bir diğer nedeni ise, iç politikada modernleşme faaliyetlerine hız verildiğinden farklı sorunlarla uğraşılacak istenmemesi sayılabilir. I. Dünya Savaşı yıllarında bölgedeki Arapların Osmanlı Devleti'ne karşı İngilizlerle işbirliği yapmış olmalarını Türk Milliyetçiliği temelinde kurulmuş olan yeni Türk Devleti unutmamıştır denebilir (Duran ve Karaca, 2011: 212).

Atatürk ile başlayan Batı temelli politika anlayışı İnönü Dönemi'nde de devam etmiştir. İnönü Dönemi'nde uluslararası alanda meydana gelen gelişmeler II. Dünya Savaşı'na neden olmuştur. Türkiye'nin bu savaş esnasında tarafsız olmayı tercih etmesi, İngiltere ve Fransa tarafından tepkiyle karşılanmış ve güvenilirliği sorgulanmaya başlanmıştır. II. Dünya Savaşı sonrası dönemde ise SSCB'nin Türkiye'den toprak talebi başta olmak üzere tehditkâr tavrı Türkiye'nin Batı'ya daha fazla bağımlı hale gelmesine neden olmuştur (Duran ve Karaca, 2011: 209).

SSCB, bu yıllarda Ortadoğu'ya yönelik politikalarında jeopolitik ve jeostratejik açıdan önemli gördüğü İran ve Türkiye ile yakınlaşmayı tercih etmişse de SSCB'nin olumsuz tutumları Türkiye'yi Batı ile ilişkilerini geliştirmeye yönlendirmiştir. II. Dünya Savaşı sonrasında Batı ile iyi ilişkileri olan Ortadoğu ülkelerinden Iraklı bir heyet ile ardından Ürdün Kralı ve Lübnan Cumhurbaşkanı Türkiye'ye ziyaretler gerçekleştirmiştir. Yine bir Ortadoğu ülkesi olan Suriye ise Hatay konusunu gündemde tutmak istemiş ve Türkiye'ye karşı olan tepkisini göstermiştir. Ayrıca Suriye, Türkiye'nin Batı ile iyi ilişkileri olmasını da istememiştir. Türkiye'nin Arap Devletler ile kurduğu iyi ilişkiler İsrail'in bağımsız bir devlet olarak Türkiye tarafından tanınması ve Türkiye'deki Yahudilerin İsrail'e göç etmesine izin vermesi neticesinde bozulmuştur. Türkiye yaşanan bu gelişmelerden sonra Batı ile ilişkileri merkeze almış ve İsrail hariç Ortadoğu'daki ülkelerden uzaklaşmıştır (Duran ve Karaca, 2011: 211-212).

1.2. DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

II. Dünya Savaşı sırasında ve sonrasında Rusya’nın Türkiye’ye yönelik toprak talebi, boğazlarla ilgili istekleri gibi olumsuz yaklaşımları ve özellikle ABD’nin Truman ve Marshall gibi ekonomik yardımlar yaparak Ortadoğu bölgesinde kendisine bir partner arama durumlarının baş göstermesi Türkiye’nin Ortadoğu ile ilişkilerinden uzaklaşarak Batı ile ilişkiler kurmaya başlamasına neden olmuştur (Erol, 2012: 249).

1948 yılında Filistin topraklarında İsrail Devleti’nin özellikle İngiltere tarafından desteklenerek kurulması, Arap dünyasında büyük tepki ile karşılanmıştır. Türkiye’nin Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nda (BMGK) İsrail’i bir devlet olarak tanınması Ortadoğu’daki Arap Devletleri ile ilişkilerine büyük bir darbe vurmuştur. Bu gelişme ve sonrasındaki Süveyş Bunalımı, Suriye krizi ve bağlantısızlar hareketi gibi konularda da Batı yanlısı politikalar izleyen Türkiye’nin Arap dünyası ile ilişkileri olumsuz bir hal almıştır (Gözen, 2002: 240-243).

Demokrat Parti’nin (DP) kaynak azlığı nedeniyle Türkiye’de yapılamamış olan temel yatırımları gerçekleştirmek istemesi temel hedeflerinden olmuştur ve bu sebepten ekonomik destek verecek ülke konumunda olan ABD ile yakın politikalar yürütülmüştür (Hale, 2003: 110).

Türkiye 1950 yılında Kore’ye asker göndererek tüm dünyaya barıştan yana olduğunu ve barışın korunmasında uluslararası camiayla birlikte hareket edeceğini göstermiştir. Bunun neticesinde, 1952 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü’ne (NATO) üye olarak kabul edilmiştir (Sönmezoğlu, 2006: 99-100).

Türkiye’nin özellikle ABD’ye yakınlaşmasıyla birlikte Sovyetler Birliği’nin tepkisine karşı koymak ve yayılmacılığını engellemek amacıyla Türkiye, İran, Irak, Pakistan ve İngiltere 1955 yılında Bağdat Paktı’nı kurmuşlardır (Sönmezoğlu, 2006: 95).

1950’li yılların sonunda ABD destekli Türkiye ile Sovyet destekli Suriye arasında gerilim yaşanmıştır. Türkiye en uzun kara sınırı olan Suriye sınırına askeri yığınak yapmaya başlamıştır. Bu durum neticesinde Sovyetler Birliği olayı Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na (BMGK) taşımış ve olay tarafların uzlaşması neticesinde sıcak savaşa dönüşmeden sona ermiştir.

DP döneminde Türkiye'nin NATO gibi Batılı Devletlerin öncülük ettiği uluslararası organizasyonlara katılma, ekonomik yardımlar almayı garantileme ve Sovyetler Birliği'nden gelecek olası tehlikelere karşı güvenlik işbirliğine gitme gibi temel dış politika hedeflerinin olduğu görülmektedir (Sönmezoğlu, 2006: 114-116). Bu genel çerçeve içerisinde Türkiye, Ortadoğu'daki Batı karşıtı her davranışı Sovyet taktiği olarak görmüş ve bölgedeki devletleri Batı ile işbirliğine yönlendirmeye çalışmıştır (Sönmezoğlu, 2006: 104).

1. 3. İKİ DARBE ARASI DÖNEMDE TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

Bu dönem 27 Mayıs 1960 askeri darbesi ile 12 Eylül 1980 askeri darbesi arasında geçen süreyi kapsamaktadır. 1950'li yıllarda Ortadoğu'ya yönelik olarak Batı'ya endeksli bir dış politika yürüten Türkiye, 1960'lı yıllardan itibaren karşı karşıya kaldığı bazı dış politika sorunlarında Batı tarafından desteklenmemesi neticesinde bu politikasını gözden geçirmek durumunda kalmıştır (Dedeoğlu, 2011: 14-15).

Türkiye'nin Batı ile ilişkilerinde sorun yaşadığı en önemli konulardan biri Kıbrıs meselesidir. Bu dönemde Türkiye'ye gönderilen Johnson Mektubunda Türkiye'nin Kıbrıs'a yönelik herhangi bir müdahalesinde ABD tarafından desteklenmeyeceğinin ve verilen silahların bu müdahalede kullanılmaması gerektiğinin vurgulanması Türkiye'de ABD karşıtlığını artırmıştır (Hale, 2003: 174). Tüm bu gelişmeler Türkiye'yi yalnızlığa itmiş ve bunun sonucunda yeni destekler bulma arayışına yönelterek Ortadoğu Devletleri ile olan ilişkilerini geliştirme gereksinimini artırmıştır.

Türkiye'nin Ortadoğu'da yer alan devletlerle ilk olumlu teması Müslümanlarca kutsal kabul edilen Mescid-i Aksa'da yaşanan gelişmeler neticesinde olmuştur. İslam Konferansı Örgütü, 21 Ağustos 1969 tarihinde İsrail'in işgali altında bulunan Kudüs'teki Al-Aksa Mescidi'nin yakılmasının İslam dünyasında uyandırdığı tepki üzerine 22-25 Eylül 1969 tarihlerinde Rabat'ta Türkiye'nin de katıldığı Müslüman Devletler tarafından İslam Zirve Konferansı'nda alınan kararla kurulmuştur (Hale, 2003: 176-177). Mısır ve Suriye gibi devletlerin Türkiye'nin İslam Konferansı

Örgütü'ne katılmasına çok fazla tepki göstermemelerinin nedeni 1973 yılındaki II. Arap-İsrail savaşında Batılı Devletlere üs ve lojistik destek vermemesidir.

1973 yılındaki II. Arap-İsrail savaşında Türkiye üslerinin kullanımına izin vermeyerek Batılı ülkelerle arasına mesafe koymayı tercih etmiştir. Türkiye bu dönemde Irak'la olan iyi ilişkileri neticesinde petrol ihraç eden ülkeler tarafından uygulanacak ambargoya dâhil edilmemiştir. Buna rağmen Arap Devletleri'nin İsrail'e karşı ellerindeki en büyük kozlardan biri olan petrol ambargosunu uygulamaları sonucunda petrol ithal eden ülkelerle birlikte Türkiye'de de ekonomik sorunlar baş göstermiştir (Dedeoğlu, 2011: 16).

1971 askeri müdahalesinden hemen sonra haşhaş yasağının getirilmesi ve Türkiye'nin 1974 yılında Kıbrıs Barış Harekâtı'nı yapması ABD ile olan ilişkilerin gerginleşmesine neden olmuştur. 1975-1978 yılları arasında ABD'nin silah ambargosu uygulaması ile ilişkiler daha da gerilmiş ve Türkiye'de ABD karşıtlığı artmıştır (Çayan, 2013: 81-86).

1954 yılında kurulan Bağdat Paktı Irak'ın ayrılmasıyla Merkezi Anlaşma Örgütü (CENTO) adını almış, 1979'da İran'da yaşanan devrim ile de İran ayrılmıştır. Bunun sonucunda CENTO'nun varlığı da ortadan kalkmıştır. Bu dönemde ABD ile İran arasında yaşanan krizde Türkiye, İran ile olan ticari ilişkilerinden dolayı ABD'nin İran'a yönelik politikalarını desteklememiştir.

Ramazan Gözen, Türkiye'nin 1960-1980 yılları arasındaki Ortadoğu politikasını Batı ile yaşanan sorunlara dönük etki-tepki politikası olduğunu ifade etmektedir (Gözen, 2002: 243).

1.4. ÖZAL DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

Sovyet Rusya'nın 1978'de Afganistan'ı işgal etmesi ve 1979'da İran'da yaşanan İslam Devrimi Batı ile olumlu ilişkileri sürdürebilecek laik ve Müslüman bir ülke olan Türkiye'nin önemini artırmıştır. Bu nedenle 1980 yılında Türkiye'de yaşanan askeri darbe sonrasında ABD ile ilişkiler olumsuz yönde etkilenmeyip, aksine bu dönemde Türkiye'nin aldığı yardımlar artış göstermiştir.

1983 yılından itibaren tek parti iktidarı olarak yönetimde olan Anavatan Partisi lideri Turgut Özal hem Ortadoğu ile olan ilişkilerin geliştirilmesi hem de Avrupa ile olan ilişkilerin sürdürülmesi gerektiğinin kaçınılmaz olduğuna inanmıştır. Özal döneminde 1987 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'na tam üyelik başvurusu yapılmıştır (Çakmak, 2013: 117-119).

Türkiye bu dönemde Ortadoğu ile ilgili olaylara kayıtsız kalmayı reddederek aktif bir dış politika izlemiştir. İsrail'in Kudüs'e yönelik yaptığı sahiplenme politikası sonucu ilişkileri askıya alma ve ABD'nin İran'a yönelik ambargosuna destek vermeme bu politika ile ilgilidir (Gözen, 2009: 14).

İran'da yaşanan devrimin kendisini de etkileyeceğini hisseden Irak yönetimi 8 yıl sürecek İran-Irak Savaşı'nı başlatmıştır. Bu gelişme karşısında Türkiye İran ya da Irak'tan herhangi birini tercih etmek yerine tarafsızlık politikası yürütmüştür (Şahin, 2012: 14).

1980'li yıllarda ortaya çıkan Marksist-Leninist terör örgütü olan PKK Türkiye'nin uzun yıllar Ortadoğu'da sürdüreceği politikalarda dikkate alması gereken bir unsur olmuştur. Türkiye'nin Irak ile ilişkilerini Fırat ve Dicle nehirlerinin neden olduğu su sorunu, PKK terör örgütünün Irak'ın kuzeyindeki varlığı, Irak'ın kuzeyinde kurulabilecek bir Kürt Devleti ihtimali olumsuz yönde etkilemekte iken; Suriye ile ilişkilerini ise PKK terör örgütüne her türlü lojistik destek vermesi ve bu terör örgütünün kendi topraklarında kamp kurmasına göz yumması, su sorunu ve Hatay'ın kendi toprağı olduğunu iddia etmesi olumsuz şekilde etkileyen nedenler olmuştur.

1.5. KOALİSYON HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDE TÜRKİYE'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

1989-1991 yılları arasında görülen Berlin Duvarı'nın yıkılması, İki Almanya'nın birleşmesi, SSCB'nin dağılması, Doğu Bloku'nun çökmesi gibi gelişmelerle Soğuk Savaş Dönemi'nin sona ermesi ABD'nin tek büyük güç haline geldiği tek kutuplu bir dünyayı getirmiştir. Bu durum dünya genelindeki tüm devletleri yeni bir dış politika anlayışı geliştirmeye sevk etmiştir.

Bu dönemde Türkiye'nin Ortadoğu'ya yönelik dış politikasındaki en önemli konu başlıkları I. Körfez Savaşı ve sonrasında yaşanan gelişmeler, Suriye krizi ve PKK ile sürdürülen mücadeledir (Gözen, 2002: 196).

İran-Irak Savaşı sırasında ABD'nin her türlü desteğini alan Irak'ın, 1990 yılında çeşitli gerekçelerle Kuveyt'i işgal etmesi neticesinde ABD ve birlikte hareket ettiği Arap Devletleri Irak'a karşı yaptırım uygulamış, ticari bağlarını koparmış ve son aşamada ise askeri güç kullanarak Kuveyt'ten çekilmesini sağlamıştır (Gözen 2006b: 30-31).

ABD'nin Irak'ı Kuveyt'ten çıkarmak için uyguladığı yaptırım ve politikaları Türkiye de üs kullanımı başta olmak üzere birçok farklı mekanizma ile destekleyerek uluslararası koalisyonun bir parçası olduğunu göstermiştir. Türkiye'nin Irak ile ilgili politikalarında temel parametrelerden birini kuzey kısmında kurulacak olası bir Kürt Devleti ihtimali oluşturmuştur.

Kuveyt'ten çıkartılmasının ardından Irak, ülkenin kuzey kısmında yer alan ve ayrılıkçı hareket eden Kürt gruplara karşı sert tedbirler almıştır. Bu durum o bölgede yaşayan yüz binlerce Kürt'ün Türkiye sınırına yığılmasına ve netice itibari ile Türkiye'nin sınır kapılarını açarak içeri almasına neden olmuştur. Bu durumun belirli bir süre devam etmesi sonrasında 36. paralelin kuzeyi uçuşa yasak bölge haline getirilerek Çekiç Güç tarafından koruma altına alınmıştır. 2000'li yılların başlarına kadar bölgede kalan Çekiç Güç Irak'ın kuzeyinde özerk bir Kürt Bölgesi oluşumuna neden olmuştur (Akbaş, 2011: 127).

Bu dönemde Suriye'nin Türkiye'ye karşı çeşitli bahaneler öne sürerek desteklediği PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'de olduğunun tespit edilmesi ve Türkiye'nin isteğine rağmen iadesinin gerçekleştirilmemesi hatta korunması, Türkiye ile Suriye'yi savaşın eşiğine getirmiştir. PKK terör örgütü liderinin Suriye'den ayrılması sonrasında gerginlik azalmıştır. Olumlu hava belirli bir süre devam etmiş ve Adalet ve Kalkınma Partisi iktidarının yürüttüğü politikalarla sürdürülmüştür. İki ülke arasındaki olumlu ilişkiler Arap Baharı'nın Suriye'ye sıçraması ve Esed yönetiminin Suriye halkına yönelik acımasızca ve insanlık dışı uygulamaları sonrasında Ankara tarafından yüksek sesle dile getirilmesi neticesinde son bulmuştur.

1. 6. 2002 SONRASI DÖNEMDE TÜRKİYE’NİN ORTADOĞU POLİTİKASI

Türkiye’nin AK Parti iktidarına kadar yürüttüğü dış politikada daha çok Batı yanlısı ve Batı’yı temel alan yaklaşımların olduğunu görmekteyiz. 2002’de AK Parti’nin iktidara gelmesi ile birlikte bu yaklaşımdan vazgeçilmiş, Ortadoğu ile olan ilişkilerin geliştirildiğinin ifade edildiği ve literatüre “Eksen Kayması” olarak geçen bir anlayış benimsenmiştir. Keyman, Türkiye’nin Ortadoğu’ya yönelik yürüttüğü aktif politikanın bu bölgede yeni bir dönemi başlatabileceğini ifade etmektedir (Keyman, 2010: 7-8).

3 Kasım 2002 tarihinde Türkiye’de iktidara tek başına gelen AK Parti’nin dış politikasının şekillenmesinde başbakanlık dış politika başdanışmanlığı görevini yürütmekte olan Ahmet Davutoğlu’nun etkili olduğu bilinmektedir.

Ahmet Davutoğlu AK Parti iktidarı öncesinde Türkiye’nin özellikle Ortadoğu’ya yönelik yürüttüğü politikaların yetersiz olduğunu, genel olarak güvenlik gerekçeleri ile sürdürüldüğünü belirtmiştir. Davutoğlu Türkiye’nin komşularıyla ilişkilerinde aktif bir siyaset izlenmesi ve karşılıklı olarak insan yönelimlerini artırıcı faktörlerin devreye girmesi gerektiğini belirtmiştir (Davutoğlu, 2013: 406).

AK Parti’nin dış politikada genel olarak izlediği metot “komşularla sıfır sorun politikası”dır. Bu politika sadece Ortadoğu’da yer alan ülkeler olarak değil, ilişkide bulunulan ve bulunulacak olan tüm ülkeler için geçerlidir (Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, 2013, <http://www.mfa.gov.tr/>).

Davutoğlu, Türkiye’nin Ortadoğu ile ilgili ilişkilerinin sadece güvenlik amaçlı ve düşmanla çevrili psikolojisi ile yürütülmemesi gerektiği, bunun Türkiye’ye hem maddi anlamda çok şey kaybettirdiği hem de uluslararası alanda o ülkelere destek bulunmasını sağlayacak argümanlardan uzaklaşıldığı düşüncesindedir (Davutoğlu, 2013: 411).

Ahmet Davutoğlu’nun Dışişleri Bakanlığı’na getirilmesi ile başlayan yeni yaklaşım Türk yetkililerin her alanda daha etkili, daha aktif ve daha farklı politikalar izlemesi gerektiğini ortaya koymuştur. Önceki dönemlerde belli konularda Batı’dan istediği desteği bulamayan Türkiye, etkin bir şekilde yürütülen diplomasi girişimleri

sonucunda olumlu sonuçlar elde etmiştir. AK Parti dönemindeki ilişkiler güvenlik gerekçelerinden uzakta olup, karşılıklı işbirliğine ve uzlaşya dayalı bir konuma gelmiştir (Kardaş, 2011: 27).

AK Parti döneminde Irak'la olan ilişkiler, ABD'nin 2003'te Irak'ı işgal etme girişiminde üs kullanma ve Türkiye üzerinden asker gönderme gibi maddeleri içeren 1 Mart 2003 Tezkeresine destek verilmemesi ile başlamıştır. Bu durum her ne kadar ABD-Türkiye ilişkilerinde krize neden olsa da Ortadoğu ülkeleri tarafından olumlu karşılanmıştır (Erkmen, 2013: 94).

AK Parti döneminde Suriye ile olan ilişkiler, 1998 yılında iki ülke arasında imzalanan Adana Mutabakatı çerçevesinde ekonomik, kültürel, siyasi ilişkiler birçok olumlu sonucu beraberinde getirse de 2011 yılında ortaya çıkan halk ayaklanmasında Esed yönetimine karşı tavır alınması Türkiye-Suriye ilişkilerinin bozulmasına neden olarak günümüze kadar gelmiş ve halen devam etmektedir. Türkiye'nin muhalif gruplara lojistik başta olmak üzere birçok alanda verdiği destek ile Esed Rejimi'nin haksızlığının ulusal ve uluslararası arenada zikredilmesi ilişkilerin bozulmasında önemli faktörlerdir (Zafar, 2012: 145-146).

AK Parti döneminde İran ile olan ilişkiler, ticaret hacminin artırılması başta olmak üzere Irak'ın parçalanma tehlikesine karşı birlikte hareket edilmesi, İran'a karşı BMGK'da nükleer çalışmaları yüzünden alınan yaptırım kararlarına karşı çıkılması ve arabuluculuk görevleri olumlu bir atmosfer oluştursa da Suriye'deki halk hareketine karşı Türkiye ile İran'ın farklı bakış açısına sahip olması bu durumun sürdürülmesini engellemektedir.

Çözüm süreci ile birlikte Irak'a yönelik güvenlik gerekçelerinin azalması neticesinde ilişkilerin ılımlı bir havaya büründüğünü söyleyebiliriz. II. Körfez Savaşı'ndan sonraki yıllarda Irak'ın yeniden yapılanma sürecinde aktif bir politika yürüten Türkiye, Irak'ın kuzeyindeki bölgesel yönetime karşı da ılımlı ilişkiler yürütmeye başlamıştır. Bu durum Erbil ve Bağdat merkezli Türkiye'nin yürüttüğü politikalarda gerginliklere neden olmuşsa da dengeli bir şekilde devam ettirilmiştir. Türkiye'nin Başika başta olmak üzere birçok bölgede askeri üs ve kampının olması Irak'la yürütülen ilişkilerin zaman zaman gerilmesine neden olmuştur. Irak yönetiminde Şii'lerin hâkim olması nedeniyle daha çok İran yanlısı politikalar

yürütölmekte olup, bunun en belirgin örneklerinden biri olarak Suriye’de yaşanan iç savaşta Esed rejimi tarafında yer alan İran’a destek verildiğini söyleyebiliriz (Erkmen, 2013: 95).

AK Parti döneminin başından itibaren Ortadoğu Bölgesi’ne yönelik yürüttüğü politikalara baktığımızda çok boyutlu, karşılıklı işbirliğine dayalı, sorunsuz bir politika yürütölməsi gerektiği ifade edilmişse de Irak’ta İran yanlısı Şii’lerin iktidarda olması, Suriye’de Esed’in halkına yönelik uyguladığı politikalar, İran ile bölgesel güç olma yarışına girmesi, Ermenistan ile sözde soykırım konusunda yaşanan fikir ayrılıkları olmak üzere birçok farklı konuda komşular ile sorun yaşandığı bir gerçektir (Kibaroglu, 2012: 88).

2. 2002 SONRASI TÜRK DIş POLİTİKASININ GENEL ÖZELLİKLERİ

Türkiye’de 3 Kasım 2002 tarihinde tek başına iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) dış politikada, kendisinden önceki iktidarların anlayışından farklı bir yol izlemiştir. AK Parti dış politikayı, iktidara geldiği zamana kadarki hükümetlerin dış politika anlayışlarının bazılarını sürdürürken bazılarını ise değiştirerek yeni bir çerçeveye oturtmuştur.

AK Parti kendisini Demokrat Parti (DP) ve Anavatan Partisi (ANAP) geleneğinin devamı olarak görmektedir. Bu partiler kendilerini “merkez sağ” olarak nitelendirirken, AK Parti “muhafazakâr demokrat” şeklinde nitelendirmiştir. Böyle nitelendirmesinin nedeni Milli Görüş felsefesinin İslamcı söyleminin yerine dindarlık temelli muhafazakârlık kavramı ile merkez sağ partilerin demokrat niteliğini sentez yapmış olmasıdır. Kendisini “muhafazakâr demokrat” olarak ifade eden AK Parti geçmiş dönemlerden gelen muhafazakârlık anlayışını “yeni muhafazakârlık” anlayışına dönüştürerek ideolojik bir seçenek haline getirmiştir. Bu ideolojiyi siyasette etkin kılmayı amaçlayan AK Parti, bunu dış politika ilişkilerinde de dikkate almıştır.

AK Parti Türk dış politikasında iktidara geldiği güne kadar devlet mekanizmasından dışlanmış olan muhafazakâr kesimin iktidara ortak edilerek devletin büyütölməsi, İslam medeniyetinin yeniden aktif hale getirilmesi, Türkiye’nin Osmanlı

Devleti'nin sahip olduğu topraklar üzerinde hegemon güç olarak bölgesel ve küresel güç haline getirilmesinin sağlanmasını hedeflemiştir. Bu hedefleri gerçekleştirebilmek için devlet-millet birlikteliğinin sağlanması, komşularla sıfır sorun politikası yürütülmesi, Türkiye'nin bölgesi ve komşu ülkelerle daha yakından ilgilenmesi, aktif bir diplomasi izlenmesi, eğitim, kültür ve ekonomik ilişkilerin geliştirilerek dış politika hedeflerine meşruiyet kazandırılması, ekonominin istikrarlı büyümesinin sağlanması, tarihi ve kültürel ortaklıklara değinilerek etki alanının genişletilmesi gibi araçlar bulunmaktadır.

AK Parti hükümetlerinin aktif bir dış politika yürütmek istemeleri beraberinde çatışmayı da getirmiştir. Bölgesel bir güç olmak istemesi İran, Suudi Arabistan ve Mısır gibi ülkeler ile küresel bir güç olmayı istemesi de ABD, Rusya, İngiltere, Fransa, Almanya gibi özellikle Ortadoğu, Asya ve Afrika'da çıkarları olan devletlerle Türkiye'yi karşı karşıya getirmiştir. Türkiye dış politikasını belirlediği şekilde sürdürürken ABD ile sorun yaşadığında Rusya'ya yaklaşırken, Avrupa Birliği'ne tepkide bulunmak istediğinde Şanghay İşbirliği Örgütü'ne (ŞİÖ) üyeliğini gündeme getirmiştir.

Türkiye'nin AK Parti iktidarı ile birlikte idealist bir tarzda yürüttüğü dış politika, gerçekleştirdiği atılımlarla bölgesinde ve dünyada sözü geçen, dikkate alınan bir ülke olmasını sağlamıştır (Ateş, 2014: 1-18).

2.1. KOMŞULARLA SIFIR SORUN POLİTİKASI

Bir ülkenin gelişmesi ve ilerleyebilmesi için o ülkenin iç ve dış koşullarında olumlu bir havanın mevcut olması gerekir. Türkiye Cumhuriyeti kuruluş yıllarından itibaren barıştan yana yer almış ve “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” düsturuyla hareket etmiştir. Çünkü bir devletin kalkınabilmesi için hem komşuları ile hem de dünya genelinde ilişkide bulunduğu her ülke ve grup ile sorunsuz bir politika sürdürmesi gerekir.

Türkiye demokratik, laik, sosyal ve hukuk devleti anlayışına sahip olmasından dolayı Türk ve İslam Dünyası içerisinde her ülke tarafından örnek alınan bir ülke konumunda bulunmaktadır. Bulunduğu coğrafi konum ile sahip olduğu dini ve etnik

paydaşlık çerçevesindeki nedenlerle Ortadoğu’da bütün küresel güçlerin yanında tutmak istediği bir ülke olan Türkiye yüklendiği tarihi misyonuyla da çevresinde yaşanan her türlü olaya müdahale etme gereksinimi duymaktadır.

Bölgesinde pek çok farklı sorunla karşılaşılmasına rağmen bunları devletler bazında doğru bir şekilde yürüteceğine olan inanç ve güven nedeniyle bölge ülkeleri tarafından dikkate alınan Türkiye, kalkınma ve demokrasi gibi önemli hedefleri ve değerleri de barındırması ve yürütmesi nedeniyle etkisini, gücünü hissettirmektedir. Türkiye’nin özellikle Ortadoğu Bölgesinde oynadığı kararlı ve yapıcı dış siyaset, dostluk ve işbirliği aranan ve ihtiyaç duyulan bir ülke durumunda yer almasını sağlamıştır. Türkiye yürüttüğü politikalarda tek yönlü değil çok yönlü, tepkisel değil ön alıcı, gelişmeleri izleyen ve bu durumun sonucuna göre tepkisini belirleyen değil, inisiyatif alarak hareket eden gerçekçi, pragmatik, sonuç odaklı ve vizyona dayalı bir dış siyaset yürütmektedir. Türkiye’nin netice itibari ile istediği temel amaç, sınırlarından başlayarak barış ve istikrar alanı oluşturarak tüm devletlerin huzur ve refah içinde yaşamaları ile bunu artırarak sürdürmeleridir.

“Komşularla Sıfır Sorun” ifadesi Türkiye’nin sınır komşusu olduğu ülkelerle sorun yaşamak istemediğini, eğer sorun oluşturan konular varsa bunların giderilmesi ya da en aza indirilmesi gerektiğini belirtmektedir. Ancak bu ifade ideali yansıtmakla birlikte gerçekte böyle bir durumun olamayacağı unutulmamalıdır. Çünkü her ülke gibi Türkiye için de uluslararası ilişkilerde tamamen sorunsuz bir etkileşim ve ilişki kurmak mümkün olmamaktadır. Bugün için sorun olan konuların zaman içinde çözülebileceği varsayımı ile hareket edilerek ilişkilere kesin ve net bir olumsuz yaklaşımın sergilenmemesi gerekmektedir.

Türkiye’nin komşuları ile ilişkilerinde dönemsel farklılaşmalar görülebilmektedir. Yunanistan ile geçmişten bu yana yaşanan gerginlikler zaman zaman devam etse de 1999 yılındaki görüşmelerden sonra olumlu bir havaya girilmiştir. Yunanistan ile yaşanan temel sorun alanları Ege Adaları, Kıbrıs ve Batı Trakya Türkleri’nin sosyokültürel durumlarında görülen olumsuzluklardır. Kıbrıs’ta başlayan müzakereler, Ege Adaları sorunu ile ilgili görüşmeler, Batı Trakya Türklerinin örgütlenme ve ibadet etme haklarında yaşanan çözüm odaklı temaslar ilişkilerin olumlu bir havaya bürünmesini sağlamıştır.

Türkiye, Azerbaycan ile geliştirdiği iyi ilişkiler neticesinde her alanda birlikte hareket etmeyi tercih etmiş, bunun sonucunda Azerbaycan Türkiye'nin ulusal ve uluslararası alanda yaşadığı her türlü olumsuz durumda yanında bulacağı bir ülke haline gelmiştir. Türkiye'nin Türk dünyası ile Özal döneminde geliştirdiği ilişkilerin AK Parti döneminde de devam etmesi ve daha da ilerletilmesi sonucu Azerbaycan başta olmak üzere diğer Türk devletleri ile de ilişkiler üst düzeye çıkarılarak sürdürölmektedir.

Ermenistan ile Türkiye ilişkileri, Osmanlı Devleti döneminde 1915 yılında çıkarılan Tehcir Kanunu'nun uygulanması sırasında yaşanan olayların Ermeniler tarafından (sözde) soykırım iddiası olarak ortaya konulması nedeniyle geliştirilememiştir. Bunun yanında Azerbaycan'ın toprağı olan Dağlık Karabağ'ın Ermeniler tarafından işgal altında tutulması diğer bir sorun alanıdır.

Bulgaristan ile özellikle Balkan Savaşları ile başlayan ve devam eden bazı sorunlar ve Bulgar milliyetçiliği nedeniyle problemler yaşansa da ekonomik ilişkilerin gelişmesi ve Bulgaristan'ın NATO üyeliği gibi durumlar sayesinde temel sorunlar çözülmüş ve ilişkiler daha ileri seviyelere taşınmıştır.

Gürcistan ile ilişkiler hem ekonomik ilişkilerimizin belli bir seviyede olması ve artırılarak sürdürölmesi hem de Gürcistan'a Abhazya ve Güney Osetya gibi konularda verilen destekler kapsamında iyi durumdadır.

Ukrayna ile Karadeniz Havzası'nda yaşanan gelişmeler ve Ukrayna'nın Kırım başta olmak üzere doğu kısmındaki Rus ayrılıkçılar konusunda Rusya ile yaşadığı sıkıntılar sebebiyle Türkiye'nin her ülke için yürüttüğü toprak bütönlüğüne saygı ilkesi çerçevesinde Rusya ile Ukrayna arasındaki krizde de Ukrayna'nın toprak bütönlüğünü desteklemesi sonucunda var olan ilişkiler daha da gelişmiştir.

Irak ile ilişkilerde ise PKK'nın Irak'ın kuzeyindeki faaliyetlerine göz yumulması, Türkmenlere yönelik sergilenen olumsuz tutumlar başlıca sorun alanlarıdır. Irak'la tarihi ve kültürel bağların mevcudiyeti ile ticari ilişkiler devam etmekte olup, son zamanlarda Irak'ın kuzeyindeki Türk askerinin varlığı konusu dile getirilmekte ve sorun alanı olarak zikredilmektedir.

Türkiye tüm bu durumlara bakıldığında her ne olursa olsun komşu ölkelerle ilişkilerin geliştirilmesi ve varsa sorun alanlarının ortadan kaldırılması ya da en aza

indirilmesi noktasında bir yaklaşım sergilemektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, 2013, <http://www.mfa.gov.tr>).

2.2. BÖLGESEL VE KÜRESEL İŞBİRLİĞİ

Türkiye'nin jeopolitik konumu nedeniyle uluslararası alanda birçok ülke ile ikili ya da toplu bir şekilde işbirliğine gittiği gözlenmektedir. Bu bağlamda Türkiye kuruluşundan itibaren Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), NATO, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü, İslam İşbirliği Teşkilatı, D-8, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, G-20 gibi uluslararası kuruluşların üyesidir.

Türkiye bu uluslararası örgütlere ticaret, güvenlik, ekonomi başta olmak üzere çeşitli amaçlarla katılmıştır. Türkiye küresel ve bölgesel işbirliği konularını yürütürken insani değerleri ön planda tutmakta, temel yaklaşım olarak bağımsızlık ve egemenlik hakkına saygı gösterip aynı şekilde kendisi de bu durumun sergilenmesini beklemektedir.

2.3. BARIŞ ALANINDA ÖNPLANDA YER ALMA

Lozan Antlaşması'ndan sonra Misak-ı Milli belgesinde yer alan ve milli sınırlarımız içerisinde gösterilen Musul, Kerkük, Hatay ve Batı Trakya gibi yerlerle ilgili meseleleri savaşıma stratejisi izlemek yerine buralarda etkin güç konumunda olan devletlerle ikili ilişkiler çerçevesinde çözmeye çalışmıştır. Örneğin Musul ve Kerkük ile ilgili sorunları o dönemde Irak'ı yöneten İngiltere ile yapılan Ankara Antlaşması ile çözmeye çalışmış, Hatay ile ilgili ise, önce burada bağımsız bir yönetim kurulması, daha sonra yapılacak halk oylaması ve meclis kararı ile Türkiye'ye katılması yönünde Fransa ile anlaşmıştır.

İkinci Dünya Savaşı döneminde bu durumdan olumsuz etkilenmemek için bölge ülkeleri ile Balkan Antantı ve Sadabad Paktı gibi bölgesel birliktelikler icra ederek barış ve güvenlik çerçevesinde hareket etmiş, bu savaşı doğrudan katılmak yerine sembolik olarak Almanya ve Japonya'ya savaşı ilan etmiştir. Bu durum

Türkiye'nin savaş stratejisi yerine barış stratejisini ön planda tuttuğunun göstergelerinden birisidir.

Türkiye Soğuk Savaş yıllarında ABD ve Rusya arasında yaşanan güç mücadelesinde doğrudan bir olayda yer almayıp, meydana gelen gelişmeleri izlemeye ve ona göre pozisyon almaya çalışmıştır. I. Körfez Savaşı ve 2003 yılındaki Irak işgali sırasında da Türkiye çekimser pozisyonda kalmayı tercih etmiştir.

Türkiye bölgesinde ve küresel ölçekte yürüttüğü politikalarda barışı esas alan insan odaklı bir yaklaşım sergilemektedir. Bunun en somut örnekleri Irak'ta I. Körfez Savaşı sırasında Türkiye'ye sığınan yüz binlerce Irak vatandaşı ile Suriye'de 2011 yılında başlayan halk ayaklanması sürecinde 3,5 milyon Suriye vatandaşına her türlü insani yardımı ve ev sahipliği yapmasında görülmektedir.

2.4. YENİ COĞRAFYALARA AÇILMA

Türkiye bugüne kadar kendisine uzak olarak nitelendirdiği bölgelerle ilişkilerini karşılıklı fayda sağlama ve eşit ortaklık temelinde sürdürmüştür. Avrupa ile olan ilişkilere ilave olarak AK Parti döneminde Afrika, Latin Amerika, Asya Pasifik açılımları gibi açılımlar yapılmış, ticari ekonomik ilişkileri geliştirmek, dost ülke sayısını artırmak ve insani alanda katkı sunmak amaçları güdülmüştür.

Afrika açılımı ile Türkiye ilişkide bulunduğu ülkelerle karşılıklı olarak büyükelçilikler açarak işbirliğine gitme yollarını seçmiştir. Özellikle insani endeksli yaklaşımlarıyla takdir toplayan Türkiye; Etiyopya, Eritre, Cibuti, Somali, Kuzey ve Güney Sudan gibi ülkelerde yaşanan sorunların barış ekseninde çözülmesine katkı sunmuştur. Geliştirilen ilişkiler çerçevesinde ticaretimiz yaklaşık 9 kat artarken büyükelçilik sayımız da 12'den 35'e çıkartılmıştır (Sıradağ, 2017: 441).

Latin Amerika açılımı ile mevcut olan büyükelçiliklere Peru, Kolombiya, Ekvador, Panama, Dominik Cumhuriyeti gibi ülkelerde açılan büyükelçilikler eklenerek hem ikili ilişkilerimiz hem de ticari ve ekonomik ilişkilerimiz geliştirilmiştir (Yetim, 2017: 515).

Asya-Pasifik açılımı ile de buralarda köklü ilişkiler içinde bulunduğumuz ülkelere ilaveten Myanmar, Sri Lanka, Brunei, Kamboçya, Laos gibi ülkelerde

büyükkelçilikler açılmış, ikili ilişkilerimizin geliştirilmesi ve çeşitli ortaklık anlaşmaları ile de bölgesel konularda birlikte hareket edeceğimiz blok ülkeler oluşturmak hedeflenmiştir (Temiz, 2017: 495).

Türkiye yaptığı bu açılımlar sonucunda dünya genelinde bir politika izlemekte ve hiçbir ayırım gözetmeksizin çalışmalar yürütmektedir. Bu sayede uluslararası alanda saygın bir ülke konumuna yükselmektedir.

2.5. BİLİŞİM VE ORGANİZASYON ALANINDA GÜÇLENDİRİLMİŞ TEMSİLCİLİKLER

Dışışleri Bakanlığı kurulmasından itibaren bilişim teknolojisinden yoğun bir şekilde faydalanmış ve teknolojiye meydana gelen değişimlerin ortaya çıkardığı durumları dikkate alarak hareket etmiştir. Dışışleri Bakanlığı diğer devlet kurumları gibi teknolojinin tüm imkânlarından faydalanarak görevini en hızlı biçimde yerine getirmeye çalışmaktadır.

Dışışleri Bakanlığı, kendisine bağlı tüm temsilciliklerde hızlı, kesintisiz ve güvenli haberleşme alt yapısının sağlanması, bunun için gerekli olan yazılım ve donanımın temin edilip uygulanması, Türk vatandaşlara yönelik yurt dışında verilen hizmetlerin hızlı ve kaliteli olabilmesi için 7/24 hizmet vermekte olup, e-devlet uygulamasına da geçerek hizmet sunma portföyünü genişletmiştir. Bakanlığa bağlı olarak yapılan hizmetlerde kullanılan teknoloji ve siber güvenlik milli kaynaklardan sağlanmaktadır. Yaklaşık 5 milyon vatandaşımıza hizmet vermekte olan dış temsilciliklerimiz normal zamanlarda olduğu kadar kriz ve doğal afet durumlarında da hizmet vermeyi sürdürmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr>).

2002 yılında Türkiye’de iktidara gelen AK Parti Hükümeti’nin izlediği aktif politika sonucunda Türkiye’nin ilişki kurduğu ülke sayısı artmış ve bu durum büyükkelçilik, başkonsolosluk, daimi temsilcilik, ticaret ofisi, konsolosluk ajanlığı gibi dış ilişkileri yürüten birim sayısının artmasını sağlamıştır.

Türkiye’nin Panama, Dominik Cumhuriyeti, Eritre gibi 2002 öncesinde doğrudan ilişki kurmadığı ve temsilciliği bulunmadığı ülkeler başta olmak üzere çok

sayıda ülkeye temsilcilik açılmasıyla buralarda o bölgeyi tanıyan nitelikli kişiler yetiştirilmiş, ayrıca o bölgenin iklim koşullarına uygun binalar inşa edilerek fiziksel alt ve üst yapısı tam olan merkezler oluşturulmuştur.

3. TÜRKİYE-IRAK İLİşKİLERİNE GENEL BİR BAKIş

3.1. TÜRKİYE- IRAK İLİşKİLERİNİN TARİHSEL GELİşİMİ

Türkiye, I. Dünya Savaşı sonrasında İngiltere'nin manda yönetimi altında olan Irak ile hem tarihi ve kültürel hem de siyasi vs yönlerden ilişkilerini devam ettirmek istemiştir. Irak'ın bağımsızlığını kazanmasına kadarki süreçte İngiltere üzerinden dolaylı yürütülen ilişkiler, bağımsızlık sonrasında Irak Hükümeti ile doğrudan bir şekilde olmuştur.

3.1.1. 1920'li Yıllardan II. Dünya Savaşı'na Türkiye-Irak İlişkileri

Irak 1500'l yıllardan 1900'l yılların ilk çeyreğine kadar Osmanlı idaresinde kalmış olup 30 Ekim 1918 tarihinde itilaf devletleriyle Osmanlı Devleti arasında imzalanan anlaşma sonucunda kaybedilmiştir. Mondros Ateşkes Antlaşması'nda yer alan "itilaf devletlerinin kendilerini tehlikede gördükleri her yeri işgal edebilmesine" olanak tanıyan 7. madde çerçevesinde İngiltere tarafından işgal edilmiştir. 25 Nisan 1920 tarihinde San Remo Konferansı'nda alınan karar çerçevesinde Irak'ta İngiltere'nin manda yönetimi kurulmuştur. Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile sonuçlanması sonrasında Misak-ı Milli'de alınan kararlardan olan ve Türk sınırları içerisinde kabul edilen Musul, Türkiye-Irak ilişkilerinin en önemli konularından biri olmuştur.

Irak'ın 1923 yılında bağımsızlığını kazanmasının ardından Türk-Irak ilişkileri olumlu bir şekilde ilerleme göstermiş, özellikle İtalya'nın saldırgan tutumu nedeniyle Türkiye ve Irak'ın da yer aldığı Sadabad Paktı 1937 yılında oluşturulmuştur. Bu pakt çerçevesinde iki ülke arasında güvenlik ön planda olmak üzere birçok alanda işbirliği gerçekleşmiştir. Bu dönemde Türkiye-Irak ilişkilerinde Musul-Kerkük ve Türkmenlerin durumu gibi faktörler etkili olmuştur.

Irak'ın etnik, dini ve mezhepsel yapısına bakıldığında Araplar, Kürtler, Türkmenler, Şiiler, Sünniler, Hristiyanlar, Yezidiler vs. gibi farklı birçok grubun olduğunu ve ulusal bir kimliğin tesis edilmesinin çok güç olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti döneminde şehirlerin ön planda yer alması ve kırsaldaki nüfusun aşiret yapısı nedeniyle bu bölgede merkezi yönetimin hâkim kılınacağı bir yönetimin oluşturulamadığı görülmektedir. İngiltere'nin Irak'ı işgali ile birlikte merkezi bir yönetim kurma çalışmaları etnik-mezhebi-dini grupların farklılığı nedeniyle ve daha önce yapısal olarak oturmamış olduğundan gerçekleştirilememiştir.

Irak'ta işgalin hemen ardından merkezi bir yönetim oluşturma çabaları ve ahaliye rağmen hareket etmeleri neticesinde büyük tepki ile karşılaşan İngiltere, burada popüler bir isim olan Emir Faysal'ı Irak hükümdarı ilan ederek tepkileri azaltma yolunu tercih etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 1920'li yıllarda Irak ile ilişkilerine baktığımızda İngiltere ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) hükümetinin Misak-ı Milli konusunda duyarlılığı söz konusu olduğundan Gazi Mustafa Kemal 1 Mayıs 1920 tarihinde meclisteki bir konuşmasında bunu “Hep kabul ettiğimiz esaslardan birisi ve belki de birincisi olan, hudut meselesi tayin ve tespit edilirken, hududu millimiz İskenderun cenubundan geçer, Şarka doğru uzanarak Musul'u, Süleymaniye'yi ve Kerkük'ü ihtiva eder. İşte hududu millimiz budur dedik!” şeklinde ifade etmiştir (Karakoç, 2014).

1923 yılında toplanan Lozan konferansında ele alınan en önemli konulardan biri olan Musul sorunu İngiltere ile Türkiye'yi karşı karşıya getirmiştir (Armaoğlu, 2010: 322).

1926 tarihinde Ankara Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma ile Türkiye Musul üzerindeki haklarından vazgeçmiştir (Arafat, 2009: 215). Türkiye'nin Musul bölgesindeki haklarından vazgeçmesi sonrasında bu bölgede önemli oranda bulunan Türkmenlerin Türkiye sınırları dışında kalması başka bir soruna yol açmıştır. Musul'un kaybedilmesi ile zengin yer altı kaynaklarına sahip bir bölge Türkiye sınırları dışında kalmıştır (Yazıcı, 2011: 142-144).

İtalya'nın 1930'lu yıllarda Asya ve Avrupa'da faşist bir politika izleyerek saldırgan tutum göstermesi nedeniyle Türkiye ile Irak, İran ve Afganistan arasında 4 Temmuz 1937 tarihinde Sadabad Paketi imzalanmıştır. Bu pakta göre;

- Arap ülkeleri uzak tutularak İran, Irak, Türkiye ve Afganistan arasında bir Doğu Antlaşması imzalanacaktır.
- Şatt-ül Arap'ın bir bölümü İran'a verilecek; buna karşılık İran da Irak ile olan sınırlarının güvenliğini ve abluka altında tuttuğu Irak mallarının iadesini sağlayacaktır.
- Türkiye'de ayaklanan Kürtlere Irak ve İran tarafından silah yardımı yapılmayacaktır.
- Türk hükümeti Irak hükümetine diplomasi ve gerektiği takdirde de silah yardımı yapacaktır.
- Savaş zamanında Irak hükümeti, Musul bölgesini Türk hükümetinin kontrolü altına verecektir.
- Irak hükümeti Türkiye'nin güneye doğru topraklarını genişletme hareketi karşısında hiçbir müdahalede bulunmayacaktır (Sander, 2005: 108).

Türk-Irak ilişkilerinde II. Dünya Savaşı'na kadarki döneme bakıldığında Irak'ın İngiltere'nin manda yönetiminde bulunması nedeniyle tüm politikalarının bu devlet tarafından belirlendiği, bağımsızlığını kazanmasından itibaren Türkiye ile ılımlı ilişkilerin olduğu ve bu dönemde iki ülke arasında en önemli görüşmelerin Musul meselesi ve Sadabad Paketi çerçevesinde geliştiği görülmektedir.

Türkiye'nin Irak'ın kuruluşundan itibaren 1930'lu yılların ortalarına kadar yürüttüğü politikalarla bakıldığında yeni kurulmuş bir devlet olması nedeniyle daha gerçekçi bir politika izlemeyi ve Musul sorunu gibi temel sorunları savaşla çözmek yerine yapıcı ve barışçıl bir politika izleyerek çözmeyi tercih ettiği görülmektedir.

3.1.2. II. Dünya Savaşı'ndan Saddam Hüseyin Dönemine Türkiye-Irak İlişkileri

II. Dünya Savaşı yıllarında İngiltere yanlısı Nuri Said Paşa hükümetleri Irak'ta yönetimde bulunmuştur. Bu yıllarda Irak'ta askeri kökenlilerin iktidara geldikleri dönemler yaşanmıştır. Türkiye'de 1946'lı yıllardan itibaren çok partili hayata geçilmiştir. Türkiye, SSCB'nin toprak talebi, boğazlarda üs kurmak istemesi, 1925 Antlaşması'nı feshi gibi nedenlerden dolayı Batı ile yakın ilişkiler kurmaya yönelmiştir. II. Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu hal alan dünya sistemi, SSCB'nin

istekleri karşısında Türkiye’yi ABD ve Batı yanlısı hareket etmeye yöneltmiştir. ABD ve Batı dünyası da SSCB’nin Ortadoğu’ya yönelik politikalarını engellemek için Türkiye’yi kucaklayıcı bir politika yürütmüşlerdir. Irak’ın bu dönemde Batı’ya yakın hareket etmesi ve Irak ile Türkiye’nin karşılıklı olumlu ilişkileri neticesinde 25 Mart 1946 tarihinde “Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması” imzalanmıştır (Arafat, 2009: 227).

II. Dünya Savaşı sonrasında Türkiye-Irak ilişkilerinde en önemli olay 1955 yılında Bağdat Paktı’nın kurulması olmuştur. Türkiye bu paktın kurulması aşamasında ilk önce ABD ile yakın ilişkiler kuran Pakistan ile temasa geçmiş ve 1954 yılında iki ülke dışişleri bakanlarının katılımı ile genel bir savunma örgütü kurulmasını içeren Karaçi Antlaşması imzalanmıştır (Arafat, 2009: 230).

Türkiye Pakistan ile kurduğu olumlu ilişkiler sonrasında Irak ile de temasa geçmiştir. 1954 yılında Türkiye ile Irak arasında ortak bir güvenlik temelli teşkilat kurma yolunda hareket ettikleri ve birbirlerine karşılıklı olarak güvence verdikleri bir uzlaşma oluşmuştur. 24 Şubat 1955 tarihinde Türkiye ile Irak arasında, güvenlik ve savunma temelli olan her iki devletin de meclisi tarafından onaylanan ve 5 yıl süreli olan Türk-Irak İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır (Soysal, 1965: 501). Bu paktın imzalanmasından sonra sırasıyla İngiltere, Pakistan ve İran da katılım göstererek Sovyetler Birliği’ne karşı olan cephede yer almışlardır (Arafat, 2009: 232).

Bağdat Paktı’nın sonuç itibari ile uzun süreli olmadığını, Türkiye’nin SSCB ve Irak dışındaki diğer Arap ülkelerinin tepkisini aldığını görmekteyiz. Irak’ın 1959 yılında pakttan çekilmesi ile paktın ismi “Merkezi Anlaşma Örgütü” (CENTO) olarak değiştirilmiş ve merkezi Ankara olmuştur (Uçarol, 2000: 701).

1958 yılında iktidara darbe ile gelen General Kasım liderliğindeki cunta, Türkiye’nin o döneme kadar iyi ilişkiler içerisinde olduğu Irak Yönetimi’ni ve rejimi değiştirmiştir. General Kasım liderliğindeki yeni yönetim Irak’ı SSCB’ye yaklaştırıp Batıdan uzaklaştırırken aynı zamanda Türkiye ile var olan ilişkilerini olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Kasım dönemi ve ardından yine bir darbeye iktidara gelen Arif Kardeşler dönemi Irak’ta iç karışıklıkların yaşandığı bir dönem olmuştur. Yine bu dönemde Irak’ın kuzeyindeki Molla Mustafa Barzani liderliğindeki ayrılıkçı Kürt gruplarla çatışmaların yaşandığı görülmektedir. Irak’taki iktidarın sık sık el

değiştirmesi 1968 yılında yine darbeyle gelen Saddam Hüseyin Dönemi'ne kadar devam etmiş, Saddam Hüseyin Dönemi ise 1968 yılından 2003 yılına kadar ABD tarafından devrilmesine kadar sürmüştür.

3.1.3. Saddam Hüseyin Döneminden I. Körfez Savaşı'na Kadar Türkiye-İrak İlişkileri

Saddam Hüseyin, 1968 yılında Irak'ta iktidara darbe ile gelen Sünni Arap kökenli bir kişidir. Saddam Hüseyin döneminde Irak'ta yaşanan olaylar arasında; kuzeyde Kürtlerle yaşanan çatışmalar, İran ile uzun yıllar sürecek olan savaş, Kuveyt'in işgali sonrasında ABD öncülüğünde oluşan ve Irak'a yönelik yapılan I. Körfez Savaşı ve 2003 yılında Saddam Hüseyin iktidarının devrilmesi sonucunu doğuran ABD işgali ön plana çıkmaktadır.

1960'lı yıllardan itibaren Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürt gruplar Irak'ın kuzeyinde özerk bir yönetim kurma amacıyla ayaklanmışlardır. Bu durum günümüze kadar devam edecek olayların başlangıcını oluşturmuştur. Kürt grupların özellikle İran'dan destek almaları iki ülke arasındaki ilişkilerin zaman zaman gerginleşmesine neden olmuştur. Irak Yönetimi, Kürtler ile yaşanan çatışmalar nedeniyle baskıcı bir politika izlemiş ve bu olay sonucunda binlerce Kürt göçe zorlanmışır.

1979 yılında İran'da iktidara devrimle gelen Humeyni yönetiminin iç huzursuzluktan dolayı dikkatleri dışarı çekme isteğ i ile Irak'taki ayrılıkçı Ş iilere ve Kürtlere destek vermesi, Irak'ta Ş ii nüfusun çok olması nedeniyle devrimin kendisini de etkileyeceğ i düşüncesi gibi nedenler Irak-İran Savaşı'nın başlamasına yol açmıştır. Irak-İran Savaşı 1980 yılının eylül ayında başlamış ve yaklaşık 8 yıl sürmüştür. Bu savaş sonucunda her iki ülkenin de herhangi bir kazancının olmadığ ını söyleyebiliriz (Armaoğ lu, 2010: 872).

Irak- İran Savaşı Türkiye için önemli sonuçlar doğ urmuştur. Savaş boyunca tarafsızlığ ını koruyan Türkiye her iki ülkeye de aynı mesafede davranmış ır. Türkiye'nin tarafsızlık politikasını sürdürmesi bu ülkelerin güvenini kazanmasını

sağlamış ve her iki ülke, çıkarlarının korunması noktasında Türkiye'nin Tahran ve Bağdat büyükelçiliklerini dikkate almışlardır (Armaoğlu, 2010: 875).

Türkiye bu savaş döneminde her iki ülke ile olan ticari ilişkilerini geliştirmiştir. 1980'li yılların başından itibaren Türkiye'de iktidara Turgut Özal'ın gelmesi ve ithal ikameci politikalar yerine ihracata dayalı politikaların uygulanması ile ekonomide gelişmeler yaşanmıştır. Savaş ortamının verdiği güvensizlikler nedeniyle Türkiye, bu ülkelerin ticaret yollarındaki geçiş güzergâhları için alternatif olmuştur. Kerkük'te çıkarılan petrolün Yumurtalık'a taşınması için yeni boru hatlarının yapılması ile Irak'a olan ihracat 1980-1985 döneminde yaklaşık 7 kat artmıştır (Barkey, 1992).

Türkiye, İran-Irak Savaşı döneminde ekonomik olarak kazanç sağlamıştır. Ancak Irak'ın kuzeyinde Irak yönetiminin tam olarak etkin olamaması ve buralara PKK terör örgütünün yerleşmesi sıkıntılar yaşamasına neden olmuştur. PKK terör örgütünün 1980'li yıllardan itibaren eylemlerine başlaması ve artırması sonucunda Irak ile teröristler için sıcak takip anlaşması imzalanmıştır.

3.1.4. 2003 Sonrası Dönemde Türkiye-Irak İlişkileri

Irak'ın kurulmasından sonra Türkiye'den çeşitli dönemlerde ziyaretler yapılmıştır. Kerkük'e ilk ziyaret 1937 yılında Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve Ekonomi Bakanı Celal Bayar'ın da aralarında bulunduğu heyet tarafından yapılmıştır. 1954 yılında Türk akademisyenlerin de aralarında bulunduğu bir heyet Bağdat ve Kerkük'e ziyaretler gerçekleştirmişlerdir. 1955 yılında Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı Adnan Menderes başkanlığındaki bir heyet Irak'a gitmiş ve Kerkük başta olmak üzere birçok yerdeki petrol tesislerini incelemişlerdir.

1968 yılında Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay başkanlığındaki bir heyet Irak Cumhurbaşkanı General Abdülselam Arif'in daveti üzerine Küfe, Kerbela, Necef, Kerkük ve Musul'a ziyaret gerçekleştirmiştir. 1973 yılında Başbakan Süleyman Demirel Türkiye ile Irak arasında imzalanan Kerkük-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı Anlaşması'nı imzalamak için Kerkük'e gitmiştir. 1976 yılında Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil Kerkük'e ziyaret gerçekleştirmiş, aynı yıl Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk Kerkük'teki Türk Kültür Merkezi'ni ziyaret etmiştir. 2003 yılına kadar Türkiye'den herhangi bir heyetin ziyaret etmediği Irak'a

2006 yılında AK Parti ve CHP'li milletvekillerinden oluşan bir TBMM Heyeti Erbil ve Kerkük'ü ziyaret etmişlerdir (Duman, 2012: 19-29).

3 Kasım 2002 tarihinde Türkiye'de iktidara gelen AK Parti, güneydoğu komşusu olan Irak'ta yaşanan çok önemli gelişmelerle karşı karşıya kalmıştır. 1 Mart 2003 tarihindeki tezkere en önemli kısmı oluşturmaktadır. Bu tezkerenin çıkarılması ABD tarafından istenmiş olup, Irak'a kuzeyden bir cephe açılarak rahat bir şekilde Irak'ın işgalinin gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Türkiye ile uzun süre bu konuda görüşmeler yapan ABD, basın yayın organları başta olmak üzere, yoğun bir baskı kurarak Türkiye'nin kabul etmesini sağlamak istemiştir. Türkiye bu aşamada 1990'lı yılların başında gerçekleşen I. Körfez Savaşı sonunda yaşadığı olumsuz gelişmeleri yaşamamak için ABD yönetiminden çeşitli taleplerde bulunmuştur (Aras, 2004: 171). Ayrıca Türkiye Irak'ta yaşayan Türkmenlerin siyasi haklarının verilmesi ve Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda da taleplerde bulunmuş olsa da ABD'den olumlu bir cevap alamamıştır (Torun, 2005: 251).

Türkiye ile ABD arasında birçok görüşmeler yapılmasına rağmen TBMM'de 1 Mart 2003 tarihinde oylanan tezkere reddedilmiş ve sonuçtan Türk-Amerikan ilişkileri oldukça olumsuz bir şekilde etkilenmiştir (Yavuz, 2006: 26). Türkiye bu dönemde Irak konusunda başlıca 3 hedef gütmüştür:

- Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması (Bağımsız bir Kürt devletinin kurulmasının önlenmesi)
- Bölgedeki Türkmenlerin siyasi haklarının korunması ve yeniden yapılandırılacak olan Irak'ta geçmişteki gibi baskıya maruz kalmalarının önlenmesi.
- Türkiye'nin meşru güvenlik endişesinin gözetilmesi (Oran, 2001: 268).

1 Mart 2003 tarihinde TBMM'de tezkerenin reddedilmesinin hem Türkiye hem de Irak Türkmenleri için olumsuz durumlar ortaya çıkarmıştır. Bu olumsuz durumlar;

A. Türkiye açısından;

- Türkiye'nin Irak'ın yeniden şekillenmesinde temel olacak siyasi süreçten dışlanması,
- Türkiye'nin yerine Barzani ve Talabani'nin ikame edilmesi

- PKK'nın Kuzey Irak'ta oluşacak resmen federatif ama fiilen konfederatif, Kürt yönetiminin himayesinde büyük güç kazanması,
- Türkiye'nin Arap ve Türkmen bölgeleriyle bağlantısının kesilmesi
- İran ve İsrail'in bölgede güçlenmesi

B. Irak Türkmenleri açısından

- Türkmenlerin siyasi süreçten 2009 yılına kadar dışlanması
- Kerkük'ün fiilen Kürtlere bırakılması, (2003 yılında Kerkük'te Kürt nüfusu %30 civarında iken nüfus kaydırmaları neticesinde bugün %75'e yükselmiştir),
- 2011 yılına kadar haklarından mahrum bırakılması
- Türkmenler arasında Sünni-Şii ayrımcılığın başlaması
- Türkmenlerin bölgesiz kalması (Nakip, 2014: 63).

Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması hususunda Türkiye'nin çok hassas davranmasının en önemli gerekçesi burada kurulabilecek bir Kürt Devleti'nin Türkiye'nin doğu ve güneydoğu bölgelerinde yaşayan Kürt kökenli vatandaşları etkileyebilecek olması ve etnik temelli hareket eden PKK terör örgütüne destek vermelerinin ihtimal dâhilinde bulunmasıdır.

Türkiye'nin Türkmenler konusundaki hassasiyeti ise, Türkmenlerin Irak'ın en eski ve asli unsurlarından olduğuna vurgu yapılarak haklarının anayasal güvence altına alınmak istenmesidir. Türkiye hemen hemen her platformda Irak'ta yaşanan problemlerin sadece Kürtler bazında ele alınmaması gerektiğini, burada yaşayan Türkmenler ve diğer unsurların da haklarının gözetilmesi ve garanti altına alınması gerektiğini vurgulamıştır (Aras, 2004: 171). Türkiye Irak'ta güçlü bir Türkmen varlığının oluşmasını sağlayarak burada kurulabilecek bağımsız Kürt Devleti'ni engellemek istemektedir. Irak'ta yaşayan Türkmenler, Kürtlerin uluslararası alanda birçok paydaş ve ortak bulması nedeniyle Türkiye'nin birlikte hareket ettiği en önemli grup haline gelmiştir.

1990'lı yıllarda Türkiye Irak'ın kuzeyinde varlık gösteren PKK terör örgütüne yönelik başarılı sınır ötesi operasyonlar gerçekleştirmiştir. Bu sınır ötesi operasyonlarla önemli başarılar elde edilmişse de PKK terör örgütünün Kuzey Irak'taki etkinliği tam olarak ortadan kaldırılamamış ve 2003 yılında ABD'nin Irak'ı

işgalinden sonra artış göstermiştir. Ortaya çıkan tablo Türkiye'nin güvenlik amacıyla uygulamak istediği politikalara gerekçe oluşturmuştur.

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali ile Saddam Hüseyin Rejimi devrilmiş ve etnik ya da mezhepsel grupların yönetimde söz sahibi olmak istemeleri sebebiyle tam bir kargaşa ortamı oluşmuştur. Temmuz 2003'te Irak Geçici Yönetim Konseyi kurulmuş ve ülke Şii, Sünni, Kürt, Türkmen, Asurî gibi unsurların yönetime katılımı ile idare edilmek istenmiştir. Sünnilerin işgali protesto etmeleri ve yönetime karşı tavır takınmaları sonucunda ülke yönetimi Şiilerin ve Kürtlerin eline geçmiştir. Şiilerin iktidara gelmesiyle uygulanan birtakım politikalardan dolayı Sünnilerle çatışmalar yaşanmaya başlanmış, Kürtlerin ABD tarafından planlı olarak kayırılması sonucu Irak'ın kuzeyinde istedikleri özerk bölgeyi oluşturma konusunda adımlar atılmaya başlanmıştır. Bu durumlar sonucunda Irak'ta ABD'nin de desteklemesiyle federatif bir yapı oluşturulmuştur.

ABD ve Batı'nın desteğini alan Kürt gruplar Irak'ın kuzeyindeki otorite boşluğundan da faydalanarak Süleymaniye, Erbil ve Dohuk şehirlerinde tam hâkimiyet sağlamışlardır. Bunun ertesinde bağımsız bir Kürt Devleti'nin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan Kerkük şehrine KDP ve KYP Peşmergeleri operasyon düzenleyerek Arapları ve Türkmenleri göç ettirmişler ve buralara yüz binlerce Kürt'ü yerleştirmişlerdir. Böylece burada yapılabilecek bir oylamada nüfus bakımından üstünlük kurmayı ve buranın bir Kürt kenti olduğunu uluslararası kamuoyuna kabul ettirmeyi istemişlerdir. Türkiye'nin Irak ile olan siyasi ilişkileri Şiilerin yönetimde yer alması nedeniyle uzun süreli sağlam bir yapıya oturmamıştır. Türkiye, Irak hükümeti ile Kürtler üzerinden ilişki kurmak istemiş ancak Kürtlerin bağımsız devlet kurma fikri gibi önyargıları sebebiyle pek başarılı olamamıştır.

Türkiye–Irak ilişkilerinde Irak'ın kuzeyinde bulunan askeri üsler konusu nedeniyle sıkıntılar yaşanmıştır. Özellikle son zamanlarda yaşanan Başika Krizi buna örnek olması açısından önemlidir. Türkiye bu ve benzeri üsleri hiçbir zaman Irak'ın toprak bütünlüğü aleyhine kullanmamış olup, buraları PKK ve DEAŞ başta olmak üzere terör örgütlerine karşı kullanmaktadır. Irak'ta kurulan askeri üsler konusunda en çok tepki veren ülkelere baktığımızda İran, ABD ve Batılı ülkelerin geldiğini görmekteyiz.

Türkiye'nin Irak ile ilişkileri sadece siyasi alanda olmayıp enerji ve tarım başta olmak üzere ihracat ve ithalatın çok boyutlu olduğunu söyleyebiliriz. Örneğin tarım alanında Türkiye'de üretilen tarım ürünlerinin Irak'a ihracatı ile enerji alanında özellikle Musul-Kerkük petrollerinin Türkiye üzerinden dünyaya sevk edilmesi önemli bir yer tutmaktadır.

Türkiye'nin Irak ile olan ilişkilerinde Fırat ve Dicle sularının kullanımı sorunu önemli bir etken olmaktadır. Bu nehirlerdeki suyun kullanımı konusunda zaman zaman önemli sorunlar yaşanmakta olup, Türkiye bu sorunları diğer bir komşusu olan Suriye ile de yaşamaktadır.

AK Parti döneminde Türkiye'nin Irak ile ilişkilerinde güttüğü hedefleri kısaca özetleyecek olursak;

1. Türkiye, Irak'ın toprak bütünlüğü konusunda hassas davranan ve bu yönde faaliyette bulunan ülkelerden biridir.
2. Türkiye, Irak'ın tüm etnik, dini ve siyasi grupların kardeşçe bir arada yaşadığı bir ülke olmasını istemektedir.
3. Irak ile olan ticari ilişkilerimizin en üst safhaya çıkarılması gerektiğine inanmaktadır.
4. Irak'ın iç siyasetinin sorunsuz olmasını arzulamakta, bu durumun dış siyasete de olumlu etkilerinin olacağını vurgulamakta ve desteklemektedir.
5. Irak'ın terör örgütlerinin üslendiği ve dışarıya terör ihraç eden bir ülke olmasını değil, komşuları başta olmak üzere diğer ülkelere barış ve huzur yayan bir ülke olmasını istemektedir.

1 Ağustos 2012 tarihinde Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu başkanlığındaki Türk Heyeti Suriye ile ilgili konularla ilgili görüşme gerçekleştirmek için IKBY Başkanı Mesud Barzani ile Erbil'de buluşmuştur. Ardından Türkmenler ile buluşan Ahmet Davutoğlu Kerkük'e geçerek incelemelerde bulunmuştur. Kerkük Valiliği ve Vilayet Meclisi başta olmak üzere birçok yeri ziyaret eden Davutoğlu, Türkmenler için önemi olan Kerkük Kalesi gibi tarihi mekânları da ziyaret etmiştir. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu tarafından Türkmenlere her konuda desteğin süreceği ve yanınızdayız mesajının verildiği bu ziyaretin hem Irak Merkezi Hükümeti hem de Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi açısından dikkate alınması gereken bir durum olduğunu

söyleyebiliriz. Ahmet Davutoğlu'nun Kerkük ziyaretinde güvenlik ve lojistiğin IKBY tarafından sağlanması, IKBY ile irtibata geçilerek ziyaretin gerçekleştirilmesi Irak Merkezi Hükümeti'nin şiddetli tepkisine yol açmıştır. Türkiye ise itidalli davranarak Kerkük'ün de bir Irak şehri olduğunu, Irak'ın birliğine ve toprak bütünlüğüne saygı duyulduğunu açıklamıştır. Ahmet Davutoğlu'nun Kerkük ziyareti Türkmenler ve Kürtler tarafından olumlu olarak karşılanırsa da Kerkük'teki Araplar açısından hoş karşılanmamış ve Irak Merkezi Hükümeti'nin açıklamaları ile örtüşen bir bildiri yayınlayarak eleştirilmiştir.

Bu ziyaretin ardından Irak ile Türkiye'nin ilişkileri gerginleşmiştir. Bu olay sonrasında idam cezası alan Tarık Haşimi'ye Türkiye'nin oturma izni vermesi ve sahip çıkması ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. 20 Nisan 2012 tarihli Irak Başbakanlığı açıklamasında Irak Hükümeti Türkiye'yi içişlerine karışmakla suçlamış ve düşman devlet haline geldiğini vurgulamıştır (Duman, 2012: 19-29).

Taşkıran, ABD'nin Irak'a saldırmadan önce Irak'taki tüm muhalif gruplarla işbirliği yaptığını, bu çerçevede Iraklı Arap, Kürt ve Türkmen grupların yetkilileri ile Ankara'da bir araya geldiğini ve Ankara Mutabakatını imzaladığını belirtmiştir (Taşkıran, 2006)

Ortadoğu'da bulunan diğer Arap ülkeleri mevcut statülerini korumak ve devam ettirebilmek için Irak'ın demokratik ve üniter bir yapıda bulunmasına müsaade etmeyecekleri ve bu sayede ABD ve diğer ülkelerin ilgisinin kendi üzerlerine dönmesini istedikleri ortadadır (Kahraman, 2008, s. 65).

Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov Irak'ta başta IŞİD olmak üzere terörizme karşı mücadeleye destek verdiğini açıklamıştır. Bunun nedeni Iraklı destekleyerek Bağdat üzerinden Ortadoğu'da etkisini artırma fırsatını bulacak olmasıdır. Moskova, Bağdat ile ilişkilerini SSCB'yle Baas Rejimi arasındaki düzeye tekrar döndürmeyi hedeflemektedir. DEAŞ'a karşı Irak'ı destekleyerek Batı yaptırımları sonrası önemli pazar kaybına uğrayan Rus silah endüstrisinin Ortadoğu'daki pazarını korumak istemektedir. Aynı zamanda Irak'ın enerji kaynaklarını uluslararası şirketlere açması durumunda kendi de pay elde edecektir. Bir başka ifadeyle, Rusya kendisinin dışlandığı bir Ortadoğu görmek istememekte ve

bunun için bölgeye olan ilgisini devam ettirme niyet ve kapasitesine sahiptir (Onay, 2015, s. 17-21).

ABD açısından bakıldığında savaştan sonra Iraklı Kürtlerin kazandığı önem üç nedenle açıklanabilir. Birincisi, Kürtlerin ABD'ye ciddi sorun çıkarmaması, ikincisi Kürtlerin ABD'nin Irak'ta karşılaştığı sorunlar konusunda güç kullanılmasına yardım etmesi, üçüncüsü ise Kürtlerin ABD için Irak siyasetinde dengeleyici rol oynamasıdır (Erkmen, 2007, s. 45).

Sünniler ise federal bir devlet yapısına karşı ve böyle bir durumda hem işgal güçlerine hem de Irak Hükümeti'ne karşı silahlı mücadeleye gireceklerini ifade etmektedirler (Mazin, 2005, s. 58).

3.2. TÜRKİYE-IRAK İLİŞKİLERİNDE TEMEL PARAMETRELER

3.2.1. Musul ve Kerkük Meselesi

Musul Irak'ın kuzeydoğusunda yer alan bir vilayet olup, nüfusunun önemli bir kısmını Müslümanlar oluşturmaktadır. Zengiler, Timurlular, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlılar gibi Türklerin kurduğu idareler tarafından uzun yıllar yönetilen Musul, sanayi inkılâbından sonra ise Batılı Devletlerin yer altı zenginlikleri dolayısıyla hâkim olmak istedikleri bir şehir olmuştur. Osmanlılar döneminde Süleymaniye, Kerkük ve Musul sancaklarını içine alan bir vilayetin merkezi konumunda olan Musul, sahip olduğu petrol nedeniyle 19. yüzyıldan itibaren Batılı devletlerin ilgi odağı olmuştur.

Lozan Konferansı'nda İsmet Paşa son resmî Osmanlı istatistiklerine dayanarak Musul'u meydana getiren unsurları şu şekilde göstermiştir:

Türk	146.960
Kürt	263.830
Arap	43.210

Gayri Müslim	31.000
TOPLAM	503.000

Kaynak : (Meray, 1993: 345).

İngiliz Heyeti'nin verdiği rakamlar ise şu şekildedir:

Türk	65.895
Kürt	452.720
Arap	185.763
Hıristiyan	62.225
Yahudi	16.865
TOPLAM	785.468

Kaynak : (Meray, 1993: 345).

Osmanlı Devleti'nin bugünkü Irak sınırları içerisinde yer alan vilayeti konumunda bulunan Musul, 19. yüzyılın ortalarından itibaren Avrupa'da başlayan sanayi inkılâbı nedeniyle büyük devletlerin dikkatini çeken bir bölge olmuştur. Bu büyük devletlerden olan İngiltere, Fransa, Almanya gibi devletler Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu zor koşulları değerlendirerek bölgeye hâkim olmayı amaçlamışlardır.

I. Dünya Savaşı sonunda ittifak devletlerinin savaşı kaybetmesiyle bu blok içerisinde yer alan Osmanlı Devleti de savaştan yenik ayrılmak durumunda kalmıştır. Savaşın sona erdirilmesi amacıyla itilaf ve ittifak devletleri arasında ateşkes anlaşmaları imzalanmıştır. İtilaf devletleri ile Osmanlı Devleti arasında 30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın imzalandığı ve

yürürlüğe girdiği an itibariyle Osmanlı Devleti'nin elinde kalan topraklar İngilizlerin hâkimiyeti dışında kalacaktı. Ateşkes antlaşması yürürlüğe girdiğinde Kerkük merkezi dışında geri kalan yerler ile Musul merkez ve vilayetin kırsal kısımlarının çoğunluğu Osmanlı Devleti'nin elinde olup, buralarda İngilizlerin hak iddia etmemeleri gerekiyordu.

1 Kasım 1918 tarihinde İngilizlerin Musul'u işgal edeceklerini Sadrazam'a bildiren Ali İhsan Paşa, talimatla Nusaybin'e kadar Türk ordusunu ve karargâhını geriye çekmiştir. 10 Kasım'da İngilizler Mondros Ateşkes hükümlerine uymayarak haksız bir biçimde Musul'u işgal etmişlerdir.

12 Ocak 1920 tarihinde İstanbul'da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi'nde bölünmez bir bütün olarak Türk yurdunun sınırlarını çizen Misak-ı Milli kabul edilmiştir. Misak-ı Milli'nin birinci maddesi Türkiye'nin güney sınırlarını çizmektedir. Buna göre Türkiye'nin güney sınırı mütarekenin imzalandığı sıradaki hat esas alınmış, Süleymaniye, Musul ve Kerkük'ün Anadolu'nun ayrılmaz bir parçası olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Musul gibi Kerkük'ün de haksız bir şekilde işgal edildiği vurgulanmıştır (Kısıklı, 1999: 491-493).

Misak-ı Milli belgesinde Türkiye sınırları içerisinde yer alan Musul, İngilizlerin işgali ile birlikte elden çıkmış ve yeni Türk Devleti'nin uzun yıllar sürecek bir kriz konusu haline gelmiştir (Arafat, 2009: 213). Mondros Mütarekesi'nden sonra İngilizler tarafından hiçbir dayanağı olmaksızın işgal edilen Musul'dan Misak-ı Milli ile sınırlarımız içerisinde kabul edildiğinden asla vazgeçilmemiştir (Yalçın, 2000: 316). Türk Devleti'nin Anadolu içerisinde ve İstanbul-Trakya Bölgesi'nde itilaf devletlerinin işgal girişimlerine son vermesiyle birlikte Misak-ı Milli kaynaklı sorunlardan olan Musul meselesine yönelmiştir (Arafat, 2009: 213).

Milli Mücadele dönemi başarılı bir şekilde sona erince sınırlarımızı belirten Misak-ı Milli'de olup sınırlarımız dışında kalan yerlerin topraklarımıza dâhil edilmesi meseleleri gündeme gelmiştir. Bu yerlerden olan Musul'da Türkiye'nin mücadele edeceği devlet dönemin en güçlüsü İngiltere idi. İngiltere'nin Musul bölgesini elinde tutmak istemesinin yer altı kaynaklarına sahip olmak, Hindistan yolunun güvenliğini sağlamak gibi stratejik ve ekonomik gerekçeleri vardı. Türkiye'nin Musul bölgesini

istemesinin ise hem petrol kaynaklarına sahip olmak hem de milli sınırlarımız içerisinde yer alması gereken bir yer olmasıydı (Yalçın, 2000: 316).

Lozan Barış görüşmelerinin ilk oturumunda İsmet Paşa başkanlığındaki Türk Heyeti Musul'un yüzyıllardır Türk toprağı olması ve ateşkes antlaşması imzalandığı sırada Türk kuvvetlerinin elinde olduğunu öne sürerek Türkiye'ye verilmesi gerektiğini savunurken, Lord Curzon liderliğindeki İngiliz Heyeti mevcut durumun yani İngiltere'nin fiili işgali altında bulunan bölgenin Irak sınırları içinde kalması gerektiğini savunmaktaydı. Türk Heyeti, Musul'un Misak-ı Milli sınırlarında olduğunu defalarca vurgulamış ve gerekirse burada halkoylaması yapılması teklifinde bulunmuş ancak İngiliz Heyeti bu teklifi reddetmiştir (Kaya, 2004: 123-125).

Musul meselesiyle ilgili olarak Lozan'da İngiltere ile karşı karşıya kalınmış, İngiltere ve Türkiye arasında çözülemeyen Musul sorunu Lozan'da alınan karar gereğı Milletler Cemiyeti'ne havale edilmiştir. (Arafat, 2009: 213). Bu öneriye karşı çıkılması sonrasında Milletler Cemiyeti'nde oluşturulan komisyonlarda durum ele alınmıştır.

İngiltere konuyu Milletler Cemiyeti'ne taşıma amacıyla olduğundan çözümsüzlüğe itmiştir. Böyle davranmasında Milletler Cemiyeti'nde güçlü olması, istediğı şekilde yönlendirebilmesi ve yönetiminde I. Dünya Savaşı'nda birlikte hareket ettiği Fransa, İtalya ve Japonya gibi devletlerin olmasıydı. Lozan'ın 3. maddesinde Musul sorununun Türkiye ve İngiltere arasında 9 aylık süre zarfında çözülemediğı takdirde Milletler Cemiyeti'ne havale edilmesine karar verilmiştir (Kaya, 2004: 123-125).

Türkiye'nin Güneydoğı Anadolu'da baş gösteren Şeyh Sait ayaklanması nedeniyle tüm gücünü iç politikada harcamak zorunda kalması sonucunda İngiltere ve Irak ile 5 Haziran 1926 yılında Ankara Anlaşması imzalanmış ve bu bölge tamamen kaybedilmiştir (Arafat, 2009:215). Musul meselesinin İngiltere lehine çözümlenmesinde İngiltere'nin o dönem en güçlü devletlerden olması, Milletler Cemiyeti'ni yönlendirebilmesi gibi faktörler etkili olmuştur Ankara Anlaşması ile Musul'da yaşayan Türkmenlerin ve Müslümanların haklarının korunması amaçlanmıştır. Ayrıca Musul petrollerinden elde edilen gelirin % 10'unun 25 yıl

süreyile Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılmışsa da Türkiye 500 bin sterlin karşılığında bu hakkından vazgeçmiştir (<http://www.kurtulussavasi.gen.tr>, 2014).

Musul, Irak'ın bağımsızlığını kazanmasının ardından Irak'ta yaşayan Arap, Kürt ve Türkmenlerin hak iddia ettikleri ve hâkimiyet kurmak istedikleri bir yer olmuştur. Etnik olarak çoğunluğunu Arapların oluşturduğu Musul'da Kürtlerin çoğunlukta oldukları Sincar, Türkmenlerin çoğunlukta oldukları Telafer gibi yerler ile birlikte yaşadıkları Musul merkez ile Arapların çoğunlukta oldukları bölgeler vardır. Musul'un bu kadar önemli olmasının nedeni sahip olduğu yer altı zenginliğidir.

Irak'ın kuzeyindeki Kürt grupların Musul ve Kerkük'ü kendi bölgesel sınırları içerisine katmak istemelerinin temel nedeni bu bölgelerin zengin bir yeraltı kaynağına sahip olması ve kurmak istedikleri bağımsız Kürt Devleti için vazgeçilmez olarak görmeleridir. Buralarda sağlanacak hâkimiyet ile kurulacak olan devletin ekonomik olarak bağımlılığı ortadan kaldırılacak ve komşu ülkelerde olan Kürt nüfus için bir cazibe merkezi haline getirilebilecektir.

Türkiye'nin Irak politikasında Musul ve Kerkük'ün Kürt gruplar tarafından ele geçirilmeye çalışılması kırmızıçizgi olarak ifade edilmiş ve müdahale nedeni sayılmıştır. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ile başlayan süreçte 1 Mart Tezkeresi'nin TBMM tarafından onaylanmaması, Türkiye'nin Irak'ta yaşanan süreçlere aktif olarak katılamama durumuna neden olmuştur. Türkiye bu dönemde Musul ve Kerkük'ün durumu yanında Türkmenlerin durumu için de endişe duymaya başlamış; ancak ABD tarafından hiçbir sorunun yaşanmayacağı garanti edilmiştir. O dönemde ABD'nin Irak'taki yöneticilerinden olan Garner'ın Kerkük için ifade ettiği "Kerkük bir Kürt kentidir" açıklaması, ABD'nin yürüteceği politikalara ayna tutması açısından önemlidir (Şimşir, 2004: 282).

Musul ve Kerkük üzerinde hak iddia eden Kürtler buralara ABD'nin de desteğini alarak operasyon yapmışlardır. Türkiye'nin kırmızıçizgi olarak gördüğü Kerkük'te Talabani'ye bağlı Peşmergeler tapu ve nüfus dairelerine girerek buraları yağmalamışlar, ardından Musul'da ise Barzani'ye bağlı Peşmergeler aynı şekilde tapu ve nüfus dairelerini yağmalamışlardır (Bila, 2007: 233-235).

Kerkük ve Musul'da yapılmakta olan bu operasyonlara ilave olarak Irak'ın en büyük ilçesi olan ve hemen hemen tamamı Türkmenlerden oluşan Telafer de bu

demografik değişimlerle karşı karşıya bırakılmak istenmiştir. KDP ve KYB'nin hiçbir zaman aktif olamadığı ancak Musul'da üstünlük kurmada gerekli olan bu yer, Türkiye'nin Türkmenler ve Araplar ile bağ kurduğu noktada bulunması açısından stratejik bir konumdadır. Peşmergeler tarafından Telafer'de yapılmak istenen asimilasyon politikalarına Türkmenler direnerek karşılık vermişler ve bu durumu engellemişler, ancak bir süre sonra ise Telafer'e bağlı bazı köylere Türkmenlerin yerine Kürtler yerleştirilmiştir.

ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesinin hemen ardından 2004 yılında hazırlanan Anayasa'da, tartışmalı alan Kerkük'e Kürtler, Musul ve Kerkük'ün bazı bölgelerini de eklemişlerdir. Tartışmalı bölgeler olarak ifade edilen bu yerlerin birçok kısmında nüfus olarak çoğunluğu oluşturan Türkmenler silahsız iken, Araplar ve Kürtler silahlı unsurları ile yer almaktadır (Nakip, 2013: 93) .

Kerkük'ün Kürtler tarafından sahiplenilmesi ile ilgili Kürt liderler birçok açıklama yapmıştır. Molla Mustafa Barzani tarafından kullanılan “Kerkük Kürdistan'ın kalbidir”, Celal Talabani tarafından kullanılan “Kerkük Kürtlerin Kudüs'üdür”, Mesud Barzani tarafından kullanılan “Kerkük yönetimini elimizde tutmak için son Peşmerge kalana kadar savaşıyoruz” ifadeleri bu konuda ne kadar kararlı olduklarını göstermesi açısından önemlidir (Alaca, 2016: 8-22).

2004 yılından itibaren KDP ve KYB'ye bağlı Kürt grupların sistemli bir şekilde ele geçirerek yerleştikleri Musul ve Kerkük vilayetleri, çevrelerindeki diğer tartışmalı bölgelerde yaşayan Türkmenler, Araplar ve Kürtler arasında kalmıştır. Türkiye'nin IKBY ile geliştirdiği yakın ilişkiler nedeniyle de Türkmenlerin Şii kökenli olan önemli bir kısmı İran'a yakın olan Maliki ve onun yönlendirdiği gruplar etrafında yer almıştır. Arap ve Kürt güçlerin arasında kalan Türkmenler 2014 yılında DEAŞ'ın ortaya çıkması ve birçok bölgeyi ele geçirmesi ile birlikte silahsız oldukları için bulundukları bölgeleri savunamamışlar ve göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu durumun sonunda Türkmenlerin bir kısmı Irak'ta kurulan ve daha çok Şiilerin olduğu Haşdi Şabi'de yer almayı tercih etmişlerdir.

2014 yılında Irak'ta özellikle Sünni Arapların yaşadıkları hemen hemen bütün bölgeleri ele geçiren DEAŞ güçleri, Kürtlerin yaşadığı bölgelere de saldırarak bu bölgelerin önemli bir kısmını ele geçirmiş ve Erbil'in merkezine kadar

yaklaşmışlardır. Bu safhada ABD'nin başını çektiği koalisyon güçleri tarafından bombardımana tutularak durdurulabilmiştir. DEAŞ'ın Musul'u çok kısa sürede küçük bir grupla ele geçirmesi ve Kürt bölgesinde ilerleyerek IKBY'nin başkenti olarak bilinen Erbil'e yaklaşması Irak Ordusu ve Peşmergenin savaş güçlerinin sorgulanmasına neden olmuştur. Bu olaydan sonra ABD, Türkiye ve diğer devletlerin DEAŞ'a karşı oluşturduğu koalisyon tarafından eğitilen Irak Ordusu, Peşmerge ve diğer yerel güçler sayesinde bazı yerler terör örgütünden geri alınmıştır. DEAŞ sonrasında Türkmenlerin yaşadığı yerlerin birçoğunun KDP ve KYB Peşmergeleri tarafından ele geçirildiği görülmektedir.

Türkiye 2002 yılında iktidara gelen AK Parti hükümeti ile aktif bir dış politika izlemiş, IKBY ile olumlu ilişkiler yürüterek buradaki yerel yönetimin kendisi ile birlikte hareket etmesini sağlamıştır. Bu durumun en somut örneğini Başika'da yaşanan krizde IKBY'nin Türkiye lehine takındığı tutum göstermektedir. IKBY Türkiye ile her alanda iyi ve dostane ilişkiler geliştirmek istediğini açıklamıştır. Bu açıklama bölgede Türkiye'nin desteğini almayan Kürt yönetiminin uzun süre varlığını koruyamayacağını bildiğini göstermektedir.

Türkiye, IKBY ile geliştirdiği ilişkiler ve eğittiği Kürt Peşmergelerin yanı sıra, Türkmenlerden de silahlı bir güç teşkil etmeli ve bunların eğitilmesi, gerekli teçhizatlarla donatılması noktasında her türlü desteği vermelidir. Şu anda ilişkiler yolunda gitse de Kürtlerin hedef olarak koydukları Irak, İran, Suriye ve Türkiye'deki Kürt bölgelerinin birleştirilerek tek parçalı bağımsız Kürt Devleti kurma hayallerinin olduğu hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Irak'ın kuzeyinde yoğun bir halde yaşayan Kürtlere alternatif olarak kendisine her zaman bağlı olarak kalacak ve birlikte hareket edecek konumda olan ve önemli bir nüfus oranına da sahip olan Türkmenlere sahip çıkılmalı ve silahlı güç haline getirilerek hem bulundukları bölgelerin savunulması konusunda destek verilmeli hem de Musul ile Kerkük gibi tarihi Türkmen şehirlerin yapısı korunmalıdır. Bunun yanında Irak'ın kuzeyinde faaliyet gösteren PKK terör örgütü ile DEAŞ gibi terör örgütlerinden Türkiye'ye yönelebilecek her türlü tehdit de anında bertaraf edilebilmelidir.

3.2.2. Türkmenlerin Durumu

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılması ile başlayan süreçte yüzyıllardır Osmanlı toprağı olan Irak İngilizlerin hâkimiyeti altına girmiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti İngiltere ile 1926 yılında imzaladığı Ankara Antlaşması ile hem Irak'ta var olan yer altı kaynaklarının kullanımını hem de burada imparatorluk bakiyesi olarak kalan soydaşlarımız olan Türkmenlerin durumunu öne sürerek buralarda hak iddia etmiştir. Uzun yıllar Irak'ı sömürgesi olarak yöneten İngiltere, buradaki yeraltı kaynakları nedeniyle hiçbir zaman Irak'tan elini çekmek istememiştir.

İngiltere'nin Irak üzerindeki mandaterliği Irak Krallığı'nın 1930 yılında kurulması ile son bulmuş olsa da askeri ve ekonomik açıdan İngiltere bağımsız Irak Devleti'ni her zaman kontrolü altında tutmak istemiştir.

Irak'ta İngiliz mandater yönetimi her ne kadar son bulmuşsa da yeni yönetimde de eski yönetimin Türkmenlere karşı sürdürdüğü baskı politikaları devam etmiştir. Nuri Said Paşa'nın Başbakanlığa geldiği dönemde Türkmenler de dâhil tüm etnik ve dini unsurların eşit kabul edilerek aynı medeni ve siyasi haklara sahip olacakları, kamu görevlerinde çalışabilecekleri, mesleki faaliyetlerini sürdürebilecekleri bir bildirge yayınlanmıştır (Saatçi, 2004: 199). Bu belge ile birlikte Kerkük ve Kifri'de Arapça'nın yanı sıra Kürtçe ve Türkçe resmi dil kabul edilmiştir (Ertuğrul, 2006: 138-139).

1937 yılında Irak ve Türkiye'nin de dâhil olduğu Sadabad Paktı ve 1955 yılındaki Bağdat Paktı iki ülke arasındaki ilişkilerin olumlu bir hava içerisinde seyretmesini sağlamışsa da bu dönemlerde Türkmenlere yönelik olumlu bir tutum görülmemektedir. Bu dönemde Türkçe olan köy ve kasaba isimleri değiştirilmiş, Türkçe edebi eserlerde ve Türkçe radyo yayınlarında kısıtlamalar getirilmiştir (Şimşir, 2004: 121-125). Irak'ın krallık olduğu dönemlerde Türkmenlere yönelik olumlu olarak sadece bildirge ile kazanılan durum gösterilebilir. Bu deklarasyondan 1958 yılında Irak Cumhuriyeti yönetimine kadar Türkmenlere yönelik baskıcı ve asimile edici politikalar, kültürel ve sosyal faaliyetlerden men edici durumlar yaşanmıştır (Günay, 2005: 536-537).

1958 yılında Irak'ta yönetimin darbe ile yıkılması sonucunda oluşan yeni yönetim ile sıcak ilişkiler kurulabileceğini düşünen Türkmenler, hem siyasi

yalnızlıktan hem de azınlık olarak ifade edilip asli unsur sayılmama durumundan kurtulmayı beklemişlerdir. Ancak yeni yönetimin hazırladığı anayasada Irak'ın Arap Dünyası'nın bir parçası olduğu, Araplar ile Kürtlerin vatani olduğu vurgulanmış, Türkmenlerden ise söz edilmemiştir (Kerküklü, 2006: 86-87).

1959 yılından itibaren Türkmenler üzerindeki baskı her geçen gün daha da artmıştır. Türkmenlerin yayın faaliyetleri kısıtlanırken, ileri gelenleri sürgüne gönderilmiştir. Bu dönemde yeni kurulan yönetim, Kürtleri yanına çekmek istemiş, Türkmenleri ise yok saymıştır. Molla Mustafa Barzani'nin isteği üzerine çıkarılan "Toprak Reformu" ile Türkmenlerin sahip oldukları verimli topraklar ellerinden alınarak Kürtlere verilmiştir.

1958 yılında darbe ile iktidara gelen yönetim, 1963 yılında yine bir darbe ile devrilmiştir. 1963 yılındaki Arif Kardeşler döneminde de Türkmenler için durum pek fazla değişmemiştir. 1968 yılına kadar önceki dönemlerdeki yoğun baskı yaşanmamıştır. Arif Kardeşler dönemi de 1968 yılında Baas'çı Ahmed Hasan el- Bakır liderliğindeki askeri darbe ile son bulmuştur.

1968 yılında iktidara gelen Baas yönetimi Türkmenlere yönelik çok önemli ve olumlu kararlar almıştır. 1970 yılında alınan bu kararlarla;

- 1- İlkokullarda Türkmen dili okutulmasına,
- 2- Bu dille öğretim yapan bütün okullarda açıklamaların Türkmen diliyle yapılmasına,
- 3- Türkmence öğretimi hususunda Talim ve Terbiye Bakanlığı'na bağlı bir müdürlüğün kurulmasına,
- 4- Türkmen edebiyatı şair ve yazarlarının kendilerine mahsus bir birlik kurmalarına imkân verilmesine, eserlerini bastırabilmeleri için yardım edilmesine, dil bakımından yeteneklerini arttırma fırsatı verilmesine ve bu birliğin Irak Edebiyatçılar Birliği 'ne bağlanmasına,
- 5- Kültür ve Tanıtma Bakanlığı'na bağlı olarak, bir Türkmen Kültür Müdürlüğü kurulmasına,
- 6- Türkmence haftalık bir gazete ve aylık bir dergi çıkarılmasına,

7- Kerkük televizyonundaki Türkmençe yayınların arttırılmasına karar verilmiştir.

Bu kararların alınmasından çok kısa bir süre sonra bu haklar sadece kâğıt üzerinde kalmış olup, Türkmenlere yönelik eskiden oluğu gibi baskıcı politikalar izlenmeye devam edilmiştir. Kültürel hakların kısıtlanmasıyla başlayan baskı ve asimilasyon politikaları nüfus politikaları ile de devam etmiştir. Bu dönemde de eski yönetimlerin izlediği politikalar gibi yayın yasakları, Türkçenin eğitim başta olmak üzere diğer resmi yerlerde de kullanımının azaltılması gibi uygulamalar devreye sokulmuş, Türkmenlerin yaşadıkları yerlere dışarıdan özellikle Araplar getirilerek yerleştirilmiş ve buralara yönetici olarak da Arap kökenli insanlar atanmıştır (Silleli, 2005: 95-96).

1970'li yılların başından itibaren Türkmenlere yönelik devam eden bu durum 1979 yılında Baas Partisi'nin başına geçen Saddam Hüseyin döneminde daha da ağırlaştırılarak devam etmiştir. Bu dönemde Türkmenlerin yapacakları her türlü faaliyet baskı altına alınmaya çalışılmış, Türkmenlerin kurdukları tüm sivil toplum kuruluşlarının başına Arap yöneticiler getirilmiştir. Irak Yönetimi'ne karşı gelenler silah zoru ile hizaya getirilmeye çalışılmıştır (Arpacık, 2007: 176).

1990 yılında Saddam Hüseyin tarafından Kuveyt'in işgal edilmesi ve sonrasında ABD'nin başını çektiği koalisyon güçleri tarafından önce Kuveyt'ten çıkarılan daha sonra da 36. paralelin kuzeyinde kalan kısmı uçuşa yasak bölge ilan edilen bölgede yaşayan Kürtler rahatlamış olsa da Türkmenlere yönelik hiçbir koruyucu politika izlenmemesi sonucunda Türkmenler yalnız bırakılmışlardır (Çıkrıkçı, 2009: 29-30).

1995 yılında Irak'ta yaşayan Türkmenleri tek çatı altında toplayarak tek güç halinde hareket etmelerini sağlamak ve Irak yönetimi ve özellikle de KDP ile KYB Peşmergelerine karşı dayanışma sağlamak amacıyla Türkiye'nin desteğiyle Irak Türkmen Cephesi kurulmuştur. Her ne kadar Türkmenlerin tek çatı altında toplanması isteniyorsa da bunun önünde bazı engeller bulunmaktadır. Bu engellerin başında da mezhebi yapının farklı olması ve bu durumun Türkmenleri ikiye bölmesi gelmektedir. Sünni Türkmenler daha çok Türkiye'ye yakın bir politika izlemekte iken Şii

Türkmenler İran'a ve 2003 yılından itibaren Irak merkezi yönetimine gelen Şii iktidarlara yakın durmaktadır.

Irak Devleti'nin kurulmasından sonra Türkmenlerin durumu genel olarak özetlenecek olursa, Türkiye'de 2002 yılının sonunda iktidara gelen AK Parti iktidarlarına kadar hiçbir devlet tarafından hakları korunmaya çalışılmamıştır. AK Parti hükümetleri ile Türkiye Irak'ta yaşayan soydaşlarını Irak yönetimine, Peşmergeye ve PKK'ya karşı koruyucu tedbirler almaya çalışmıştır.

Irak Türkmen Cephesi'nin iddialarına göre nüfusu 3,5 milyon civarında olan Türkmenler, birçok siyasi parti kurmuşlardır. Çok sayıda Türkmen partinin olduğu siyasi bölünmüşlük Türkmenlerin birlikte hareket etme şansını azaltmaktadır. Ancak Irak yönetimi ve özellikle de Irak'ın kuzeyinde hâkim oldukları bölgelerde sıkıntı yaşayacaklarını bilen Kürtler tarafından bu siyasi farklılık desteklenmeye devam edilmektedir.

3.2.3. Su Sorunu

Dünya su rezervlerinin % 97'sini tuzlu suların oluşturduğu, geri kalan % 3'lük kısımdan ancak % 1'ini tatlı suların oluşturduğu bilinmektedir. Bu oranlar dünya genelinde insanlar için kullanım teşkil edecek su miktarının çok az olduğunu göstermektedir. Dünyada nüfusun hızla artması ve kullanılabilir su miktarının sabit kalması nedeniyle sıkıntılar baş göstermektedir. Su sıkıntısı çeken 26 ülkeden 14'ünün Ortadoğu Bölgesi'nde yer alan ülkeler olduğu bilinmektedir (Özey, 1997: 300).

Türkiye'nin de içinde yer aldığı Ortadoğu coğrafyasında çöllerin ve kurak bölgeler olan steplerin geniş bir alanı kapladığı görülmektedir. Bu bölgede görülen yaz kuraklığına bir de buharlaşma eklenince su sıkıntısı artmaktadır. Dolayısıyla bölgede yer alan Fırat, Dicle, Nil, Asi, Aras, Kura gibi nehirler hayati önem arz etmekte ve ülkelerin ortak kullandıkları kaynaklar arasında yer almaktadır.

Türkiye sınırları içerisinde çıkan Fırat ve Dicle nehirleri Türkiye’de belirli bölgelerden geçtikten sonra Irak ve Suriye sınırlarında akıp Basra Körfezi’ne ulaşmadan birleşip Şatt-ül Arap adını alarak Basra denizine dökülmektedir. Fırat ve Dicle nehirlerini birlikte kullanan Türkiye, Irak ve Suriye bu nehirlerden özellikle tarımsal sulamada, enerji üretiminde ve taşıma amacıyla faydalanmaktadır. Özellikle tarım alanında faydalanmayı üst seviyeye çıkarmak için barajlar inşa etmişlerdir.

Toplamda 2780 km uzunluğa sahip olan Fırat Nehri’nin su toplama kaynağının % 68’i Türkiye’de, % 32’si Suriye’dedir. Nehrin yıllık toplam su hacminin % 89’u Türkiye’den, % 11’i Suriye’den karşılanmaktadır. Fırat Nehri Türkiye sınırları içerisinde yüksek debiye sahip iken Suriye ve Irak topraklarına geçtiğinde debisi buharlaşmanın da fazlalaşmasıyla azalmaktadır. Dicle’nin toplam uzunluğu ise 1900 km olup, 523 km’si Türkiye’dedir. Dicle havzasının % 12’si Türkiye, % 54’ü Irak, % 34’ü İran, % 0,2’si ise Suriye sınırları içerisinde yer almaktadır (Arafat, 2009: 261).

Irak, Suriye ve Türkiye’nin Fırat ve Dicle nehirlerine sağladıkları kaynak oranları ile kullanmak istedikleri miktar birbirinden farklıdır. Fırat nehrine su rezervi bakımından katkısı olmayan Irak bu rezervin % 43’ünü kullanmak istemekte, Dicle nehrinin su rezervine % 48 civarında bir katkı sunan Irak, su rezervinin % 83’ünü kullanmak istemektedir. Özellikle Irak’ın su kullanma isteğini gözden geçirerek daha realist davranması gerekmektedir (Özey, 1997: 305).

Türkiye Fırat ve Dicle’yi sınır aşan sular olarak tanımlarken, Irak ve Suriye ise uluslararası akarsular olarak tanımlamakta ve su rezervlerine sundukları katkıya bakmaksızın eşit bir şekilde faydalanma imkânının olması gerektiğini savunmaktadır. Türkiye Fırat ve Dicle nehirlerine kaynaklık eden bölgelerin kendi sınırları içerisinde olduğunu savunarak eşit kullanımın olamayacağını savunmaktadır (Pehlivanoğlu, 2003: 131).

Irak Fırat ve Dicle sularını daha çok tarımsal sulamada ve içme suyunun temin edilmesinde kullanmaktadır. Fakat Türkiye ve Suriye, Fırat nehrinin kullanımında yeterli özeni göstermediğinden ve suya klor, kimyevi gübre vb. karıştırdığından su kalitesi azalmakta ve içilebilirliği olumsuz etkilenmektedir (Arafat, 2009: 261).

Türkiye Fırat ve Dicle nehirlerinden daha fazla fayda sağlayabilmek için farklı projeler gerçekleştirmiştir. Bu projelerin hayata geçirilmesi aşamalarında Irak ve

Suriye ile bazı konularda anlaşmazlıklar da yaşanmıştır. Örneğin Atatürk Barajı inşa edilirken Irak kendilerinin bilgilendirilmediğini, Iraklıların bu durumdan rahatsız olduklarını ifade etmiştir. Irak'ın bu tavrında bu sular üzerinde tarihi haklarının olduğunu düşünmeleri etkilidir (Arafat, 2009: 162).

Türkiye ile Irak arasında taşkınların önlenmesi, suyun akacağı yatağın belirlenmesi, iki ülkenin bu işle ilgilenecek gözlem istasyonlarının kurulması, düzenli bir şekilde faydalanılması gibi düzenlemeleri içine alan ve 29 Mart 1946 tarihinde imzalanan “Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşması” na ek olarak “Dicle, Fırat ve Kolları Suların Düzene Konması Protokolü” imzalanmış olsa da bunlar tam olarak uygulanamamıştır (Pazarcı, 2014: 301).

Türkiye'nin Fırat ve Dicle nehirlerinin sularının kullanımı konusunda gösterdiği uzlaşmacı tutuma karşı Irak ve Suriye terör kartını kullanmayı tercih etmişlerdir.

Türkiye ile Irak arasında Fırat ve Dicle Nehirleri başta olmak üzere suların kullanımı ve su geçiş güzergâhlarının belirlenmesi hukuki düzenlemelere konu olmuştur. Bu düzenlemelerden en başta gelenleri, 29 Mart 1946 tarihindeki Dostluk ve İyi Komşuluk Anlaşmasına ek olan Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü ile 7 Şubat 1976 tarihindeki ekonomik ve teknik işbirliği anlaşmasıdır (Durmazuçar, 2002: 100-110).

3.2.3.1. Dicle, Fırat ve Kolları Sularının Düzene Konması Protokolü

Irak ve Türkiye arasında Dicle ile Fırat nehirlerinin kullanımı konusunda bugüne kadar yapılmış en önemli düzenlemedir. Bu düzenleme ile her iki tarafın sulardan faydalanması bir sözleşme çerçevesine oturtulmuş, su basma tehlikelerini önlemek için gerekli çalışmaların yapılması ele alınmıştır. Bu önlemler daha çok Irak'ın faydasına olacağından masraflarının Irak tarafından karşılanması gerektiği belirtilmiştir. Gözetleme istasyonlarının ise Türkiye tarafından kurulup masraflarının karşılanması gerektiği belirtilmiştir. Oluşacak taşkınların önlenmesinde kurulması gereken bent vb. yapıların nerelere inşa edileceği belirlenmiştir. Bu protokolde Fırat ve Dicle nehirlerinin kullanımı konusunda sınırlayıcı herhangi bir hüküm yer almamaktadır (Çıkrıkçı, 2009: 103-105).

3.2.3.2. Ekonomik ve Teknik İşbirliği Anlaşması

İki ülke arasında suyun kullanımı ile ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının, özel sektör kuruluş ve teşebbüslerinin karşılıklı fayda esasına dayalı olarak sanayi, tarım, petrol, imar işleri ve konut yapımı alanlarının ele alınması kararlaştırılmıştır (Tiryaki, 2003: 56).

Türkiye ve Irak arasında Fırat ve Dicle Nehirleri sularından faydalanma konusunda ortak teknik komite kurulmuş ve bu komite ile suların kullanımı konusunda karşılıklı bilgi alışverişinde bulunulmuş, yapılan 16 komite toplantısında da daha çok teknik seviyede görüşler ifade edilmiştir (Durmazıçar, 2002: 43).

3.2.3.3. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulduktan sonra uzun yıllar su konusunda herhangi bir çalışma yapmamış ve sahip olduğu sulardan faydalanma konusunda bir adım atmamıştır. Düzensiz bir şekilde akıp giden sular, yağışların fazla olduğu zamanlarda taşkınlar sebebiyle can ve mal kaybı gibi çeşitli olumsuzluklara neden olmuştur. Bu gibi olumsuzluklar yüzünden Türkiye 1960'lı yıllardan itibaren akarsuların güzergâhlarını düzenlemek, enerji üretmek, taşkın ve selleri önlemek gibi amaçlarla barajlar, göletler, hidroelektrik santralleri ve sulama kanalları inşa etmeye başlamıştır.

Cumhuriyet tarihinin en önemli projelerinden biri olan GAP, kapsadığı bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farklarını ortadan kaldırmak, hayat standartlarını yükseltmek, istihdamı artırmak, ekonomik büyümeye katkı sunmak gibi birçok yönlerden olumlu etkilere sahiptir.

Türkiye GAP kapsamında inşa ettiği baraj ve gölet gibi yapılarla Irak ve Suriye'de taşkın, sel gibi olumsuz durumları önlemekte ise de Irak ve Suriye bu duruma karşı çıkmaktadır. Bu da iki ülkenin daha çok siyasi yaklaşımla hareket ettiklerini göstermektedir (Tiryaki, 2003: 130-131).

Türkiye Fırat ve Dicle nehirleri sularının kullanımı konusunda Irak ve Suriye gibi komşuları ile sorun yaşamak ve bu durumun iki ülke arasında sorun oluşturmamasını istememektedir. Bu sebeple Türkiye "Manavgat Su Temin Projesi" ve "Barış Suyu Projesi" gibi projeler geliştirmiştir (Çıkrıkçı, 2009: 45-65).

3.2.4. PKK Terör Örgütünün Irak'ın Kuzeyindeki Faaliyetleri

PKK, Marksist-Leninist ideoloji temelinde 1970'li yılların başında Ankara'da "Apocular" adı ile faaliyet gösterip daha sonra 1978 yılında Diyarbakır'ın Lice ilçesinin Fis köyünde sözde kongre yaparak kuruluşunu ilan etmiş bir terör örgütüdür. PKK ilk eğitim ve oluşumlarını Lübnan'da tamamlamış, burada eğitimden geçirdiği kadrolar ile Suriye'deki Hafız Esed yönetiminin de desteğini alarak 1982'de gerçekleştirdiği toplantıda Türkiye'de silahlı eyleme dayalı mücadelesini başlatma kararı almıştır. Örgüt, siyasi ve silahlı mücadeleyi bir arada yürüttüğü için ikili bir yapılanma göstermektedir.

Örgütün kısa sürede gelişme göstermesi ve taban bularak etkinlik kurmasında bölgenin coğrafi durumu, aşiret yapısı, etnik temele dayanma, küresel ve bölgesel güçlerin Ortadoğu'ya hakim olmak için bölgede partner arama, toplumsal ve kültürel yapıda yaşanan kırılmalar ile bölge halkının eğitim düzeyinin düşük olması faktörleri etkili olmuştur.

PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan, terör örgütünün dayandığı ideolojik temeli "bir yandan ilkel ve küçük burjuva milliyetçi hareketler ve sosyal-şoven akımlara karşı ideolojik temelde bir mücadele geliştirerek, öte yandan da kararlı ve proleter devrimci olmaya aday unsurları bir araya getirerek; dar ama nitelikli bir çekirdek oluşturduk" ifadesiyle açıklamıştır (Kamer, K. ve Bakan, Z., 2004: 271).

PKK terör örgütünün ilk zamanlarda Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ne yönelik bir plan yaptığını söyleyebiliriz. Bu bölgelerde etnik unsur olarak Kürtlerin yoğun bulunması sebebiyle bu alanı sözde Kuzey Kürdistan olarak ifade etmiş ve silahlı mücadeleye girişmiştir. Terör örgütü eğitime aldığı teröristlere ilerleyen süreçte Kürt halkının mücadelelerine destek vereceğini empoze etmeye çalışmış ve bunun sonucunda Türkiye Cumhuriyeti ile Kürt halkının karşı karşıya kalacağı bir durumun oluşmasını istemiştir.

PKK giriştiği güç mücadelesinde birden başarı sağlayamayacağını ancak aşama aşama ilerleyebileceğini öngörmüştür. Bu aşamaların sonunda elde edeceği haklar ve Türkiye, Irak, İran ve Suriye'den koparacağı topraklar ile "Büyük Kürdistan Devleti" ni hedeflemiştir. Bunun için Türkiye'deki PKK benzeri İran'da Kürdistan

Özgür Yaşam Partisi (PJAK), Irak'ta Kürdistan Demokratik Çözüm Partisi (PÇDK) ve Suriye'de PYD gibi oluşumlar kurarak hem tabana yayılma stratejisi izlemiş hem de buralarda ileride hedefledikleri devletin altyapı çalışmalarını tamamlamayı amaçlamıştır.

Kürt etnik kökenli kişilerin bulunduğu Türkiye, İran, Irak ve Suriye gibi devletler içerisinde insan hakları, demokrasi ve vatandaşlık hakları konusunda Türkiye'nin iyi bir düzeyde olduğu söylenebilir. Bernard Lewis bir ifadesinde “asal Kürtçülük hareketinin Türk rejimine yönlendirilmesi kaçınılmaz” diyerek yoğun bir Kürt nüfusa sahip olan Türkiye'nin iç sorunlarla uğraşması gerektiğini belirtmiştir (Lewis, 2008: 2).

PKK terör örgütü küresel ve bölgesel güçlerin Ortadoğu'daki Truva atı olmayı kabul etmiş olduğundan çok sayıda devletin istihbarat unsurları ile iç içe geçmiş vaziyettedir. Çeşitli devletler tarafından desteklenen PKK buralardan elde ettiği lojistik, finansal vb. katkılar ile başta Türkiye olmak üzere hedefindeki devletlere karşı mücadele etmektedir. Yaşadıkları sözde sıkıntıları her defasında Batı eksenli devletlere aktarmaya çalışan bu örgüte yakın durumdaki kişilere bir defasında ABD Dışişleri Bakanlığı Güney Avrupa Dairesi Başkanı David Ransom şu şekilde cevap vermiştir:

“Türkiye’de Kürtler olarak davanız, savunulması çok zor bir davadır. Davanızda ve güttüğünüz politikalarda başarılı olmak istiyorsanız, Halkın Emek Partisi (HEP) ile PKK’yı birbirinden ayrı tutmanız gerekir. Yani PKK’dan uzaklaşmanız iyi olur. Davanızı ancak demokrasi çerçevesinde bir yere götürebilirsiniz. Şiddete başvurarak bir yere varamazsınız. Şayet bir ilerleme kaydetmek istiyorsanız, seçilmiş olduğunuz parlamento aracılığı ile sesinizi duyurmaya çalışın. Ayrıca biz Türk Hükümetine çözümün askeri olduğu kadar siyasi boyutta da ele alınması gerektiğini her seferinde hatırlatıyoruz.

Ben diplomatik kariyerim süresince Suriye ve İran’da bulundum. Bu ülkelerin topraklarındaki Kürtlere karşı nasıl davrandıklarını çok iyi biliyorum. Suriye’de Kürtler ağaçlardan zeytin, bağlardan da üzüm toplarlar. İran’da ise Kürtlere halı dokutur ve mücevherat yaptırırlar. Irak’ta ise bildiğiniz gibi Kürtleri öldürürler ve üzerine ateş açarlar. Ama Türkiye’de durum çok değişik. Bunu bilmeniz gerekiyor. Bugün Türk Parlamentosunun dörtte biri Kürt kökenli üyelerden oluşuyor. Ayrıca Türkiye’de insan hakları alanında ve Kürtler konusunda tabular yıkılıyor ve olumlu adımlar atılıyor. Bu yüzden bu şikâyetlerinizi anlamıyoruz. Her şeyi eleştirmeyin. Diğer ülkelerdeki Kürtlere nazaran iyi koşullar altında yaşıyorsunuz. Demokratik sistemin içinde kalın. Türkiye’yi destekleyin, sınırlarını koruyun” (Yavuz, 1998: 281-283).

PKK terör örgütü 1984 yılında gerçekleştirdiği ilk silahlı baskınlar olan Şemdinli ve Eruh baskınları sonrasında yükselişe geçmiş, bu durum 1992-1994 yıllarında Türk güvenlik güçlerinin gerçekleştirdiği operasyonlara kadar devam etmiştir. Yapılan operasyonlar sonrasında PKK terör örgütü hem büyük kayıplar vermiş hem de halk desteğinin önemli bir kısmını yitirmiştir. Daha fazla kayıp vermeyi göze alamayan örgüt, militanlarını Irak'ın kuzeyinde kurduğu kamplara çekerek sözde ateşkes ilan etmiştir.

PKK terör örgütü elebaşı Abdullah Öcalan'ın 1999 yılında Suriye'de bulunduğu istihbari faaliyetler neticesinde belirlenmesi ile Suriye'den bu kişinin verilmesi ya da ülkeden çıkarılması talep edilmiştir. Bu konuda Suriye'ye yönelik baskısını artıran Türkiye savaşı dahi göze alarak askerlerini sınır boyuna konuşlandırmıştır. Sonuçta Suriye Abdullah Öcalan'ı topraklarından çıkarmak zorunda kalmış ve Türkiye ile savaş durumu ortadan kalkmıştır. Terör örgütü lideri Suriye'den çıkarıldıktan sonra sırasıyla Yunanistan, Rusya ve İtalya'ya geçmiş, ardından tekrar Yunanistan'a geçmiş ve sonunda Kenya'da yakalanarak Türkiye'ye getirilmiştir (Özmen, 2010: 95).

Terörist elebaşı Abdullah Öcalan devletin varlığı ve bütünlüğünü ortadan kaldırmak, silahlı terör örgütü kurmak ve binlerce insanın öldürülmesine doğrudan ya da dolaylı olarak yol açmak gibi çeşitli suçlardan idam cezasına çarptırılmıştır. Daha sonra yapılan Avrupa Birliği Uyum Yasaları ve çeşitli düzenlemeler ile idam cezası ağırlaştırılmış müebbet hapis cezasına dönüştürülmüştür. Abdullah Öcalan'ın yakalanmasının ardından örgüt önceleri çeşitli eylemlere girişse de Abdullah Öcalan'ın avukatları ile gönderdiği talimatlar sonrasında bu eylemleri askıya alarak örgüt üyelerinin bir kısmı yurt dışına çıkmıştır.

Örgütün bu dönemde daha çok propaganda faaliyetleri yaptığı ve siyasallaşmaya yöneldiği görülmektedir. Ayrıca örgüt yaptığı sözde kongreler ile Kürdistan Özgürlük ve Demokrasi Kongresi (KADEK), Kürdistan Halk Kongresi (KONGRA-GEL) gibi isimler alarak hem ulusal hem de uluslararası alanda PKK isminin vermiş olduğu kötü imajı da silmek istemiştir.

PKK'nın kuruluş yıllarında öne sürdüğü Türkiye topraklarının bir kısmında bağımsız Kürt Devleti kurma stratejisi yıllar içinde değişimler göstermiştir. 2002

yılından sonra örgüt bu isteğinde yumuşamalar göstererek silahlı mücadele yerine siyasi mücadele yoluna daha fazla yönelmiş, ayrı bir devlet yerine Türkiye sınırları içerisinde özerk bir yapı istemiştir. Bunların yanında sözde önem verdiği Kürt kimliğinin tanınması, Kürt organizasyonların oluşturulması gibi faaliyetlerin de ağırlık kazandığı görülmektedir.

Bu istem farklılaşmasının altında örgütün silahlı mücadele ile başarılı olamayacağını anlaması yatmaktadır. Yeni yaklaşımla örgütün legal kuruluş sayısını artırma, tabana yayılma, yasal sınırların zorlanarak Türkiye ile ABD ve Batı ülkeleri karşı karşıya getirerek oluşabilecek boşluktan yararlanma ve Kürtlerin etnik olarak çoğunlukta bulunduğu yerleri seçimle alarak fiili durum yaratma gibi amaçlarının olduğu söylenebilir.

PKK'nın yurt dışı ilişkilerinin karmaşık bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Kuruluş yıllarından itibaren PKK terör örgütü çok sayıda ülkenin ve grubun desteğini almayı başarmış olup, bu desteğin sebebi her bir ülke ya da grup açısından farklı olabilmektedir. Suriye'nin PKK terör örgütüne destek vermesinin sebepleri; su sorunu, Hatay'ın Türkiye sınırları içerisinde yer alması ve güçlü bir Türkiye istememesi vs. iken, Talabani ve Barzani gruplarının PKK'ya destek vermesinin sebebi Irak'ın kuzeyinde kurulması planlanan bağımsız bir Kürt Devleti'ni onaylamayan Türkiye'nin kendi iç sorunları ile uğraşmasını istemeleridir. PKK ile Barzani ve Talabani grupları arasındaki ilişkilerin güçlü bir yere gelmesini sağlayan aynı etnik kökene sahip olmaları iken, kurulacak bağımsız Kürt Devleti'nin kimin kontrolünde olacağı konusu çatışma nedeni olmaktadır.

PKK'nın Ortadoğu Bölgesi'nde uzun yıllar varlık gösterebilmesinde Batılı Devletlerin desteği ön plana çıkmaktadır. Batılı Devletler örgüte direkt destek vermemekte, örgütlenme ve kültürel faaliyetler konusunda yapacaklarına ses çıkarmayarak hem taban oluşturmalarını hem de finansal açıdan destek bulmalarını kolaylaştırmaktadır. Bölge ülkelerinden Suriye'ye ilave olarak Rusya, Bulgaristan, Yunanistan, Irak, İran gibi devletlerin de doğrudan ya da dolaylı olarak destek verdiklerini söylemek mümkündür.

ABD Türkiye'yi Ortadoğu'da yer alan ülkeler içerisinde en önemli ülkelerden ve stratejik müttefiklerden biri olarak görmektedir. ABD'nin 1991 yılındaki I. Körfez

Savaşı sonrasında Irak'ın kuzeyinin uçuşa yasak bölge haline getirilmesi ile PKK'nın Türkiye'de operasyonlar sonucunda almış oluğu zayıfları azaltmak için bu bölgeye çekilmesi ve kamplar kurarak yer elde etmesi sonucunda örgüt yeniden toparlanma sürecine girmiştir. Bu yıllardan itibaren buraları eğitim, lojistik ve siyasi faaliyetleri ile bir üs konumuna dönüştürmüştür. ABD'nin 2003 yılındaki Irak'ı işgaline kadar ve sonrasında, bu bölgelerde faaliyet göstermekte olan örgüt Türkiye'nin bütünlüğü açısından bir tehdit unsuru oluşturmaya devam etmekte olduğundan, Türkiye zaman zaman gerek kara gerekse hava operasyonları ile örgüte darbe vurma ve baskı altında tutma stratejilerini sürdürmektedir.

ABD ile Türkiye arasında PKK'nın ayrıştırıcı bir faktör oluşturması Suriye'de yaşanan iç savaş ile başlamıştır. ABD yönetimi PKK'yı terör örgütü olarak görmekte ancak Suriye'de faaliyet gösteren ve Türkiye'nin PKK'nın Suriye kolu olarak gördüğü PYD ve onun silahlı unsuru YPG ile Kadın Koruma Birlikleri (YPJ)'yi terör örgütü ve oluşumları olarak görmemektedir. PYD'nin ideoloji yönünden PKK'dan bir farkının olmadığı, 2003 yılında Abdullah Öcalan'ın talimatı ile kurulmuş olduğu, silahlı grupların eğitiminin Irak'tan gelen PKK terör örgütü mensuplarınca verildiği, sahada etkin konumda ve yönetici konumda bulunanların PKK'nın dağ kadrosundaki kişiler olduğu söylenebilir. PKK'nın kuruluş yıllarında örgütün Suriye'nin kuzeyindeki bazı yerlerde oluşturmuş olduğu altyapı faaliyetlerinin PYD oluşumunda önemli roller oynadığı görülmektedir.

Irak ve Suriye'de 2010'lu yıllarda ortaya çıkan ve uluslararası camiada çok büyük tepkilere yol açan katliamlar ve tecavüzler gerçekleştiren DEAŞ terör örgütü ile mücadele etme görüntüsü altında faaliyetlerini sürdüren PYD ve silahlı gücü YPG-YPJ' nin ABD yönetimi tarafından silah ve lojistik olarak desteklenmesi bu terör örgütünün meşru bir aktör gibi algılanması durumunu beraberinde getirmiştir. Stratejik müttefik olarak hareket eden Türkiye'nin tüm itirazlarına rağmen politikasını değiştirmeyen ABD'nin bir terör örgütünün başka bir terör örgütü ile yok edilmesini sağlamaya çalışması hem düşündürücü hem de çelişkilidir.

3.2.5. Irak'ın Bölünmesi ve Bağımsız Bir Kürt Devleti'nin Ortaya Çıkması İhtimali

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonrasında yıkılması ve topraklarının İngiltere, Fransa gibi ülkeler tarafından işgal edilerek mandater yönetimler kurulması nedeniyle bu topraklarda yaşayan aynı etnik kökene sahip halklar yeni kurulan devletlerde dağınık olarak yer almışlardır. Bu halklardan Türkiye, İran, Irak ve Suriye gibi 4 farklı ülke içerisinde kalan Kürtler en olumsuz etkilenenler arasındadır. Çünkü İran, Irak, Suriye ve Türkiye içerisinde yer alan ve daha önceleri Osmanlı Devleti sınırları içerisinde birlik halinde yaşayan Kürtler, 4 ülke içine dağıtılarak birlikten yoksun bırakılmışlardır. Bu ülkeler içerisinde nüfus olarak en çok Türkiye'de var oldukları bilinmektedir.

Irak'ta İngiliz mandater yönetiminin son bulması sonrasında Kürt gruplar yoğun olarak bulundukları bölgelerde çeşitli hakların verilmesini isteyerek başlattıkları mücadeleler neticesinde birçok hak elde etmeyi başarmışlardır. Molla Mustafa Barzani'nin öncülüğünde başlayan hak elde etme ve otonomi istekleri dönem dönem kazanılan haklarla sürmüştür. KDP ve KYB gibi Irak'ın kuzeyinde etkin konumda bulunan Kürt siyasi partileri, Irak'ta iktidara gelen yönetimler ile bazen dostluk ilişkileri kurarak kazanımlar elde etmiş, bazen de anlaşmazlıklar yaşayarak kazanımlarını kaybetme tehlikesi ile karşı karşıya kalmışlardır. Anlaşmazlık ve çatışmalar nedeniyle bu partilerin ileri gelenleri sürgüne dahi gönderilmiş ve hakları görmezden gelinmiştir. Tüm bu yaşanan olaylarla birlikte 1991 yılındaki I. Körfez Savaşı ile ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgali Kürtlerin siyasi statülerine etki eden olaylar olmuştur.

Saddam Hüseyin'in 1991 yılındaki I. Körfez Savaşı sonrasında Irak'ın kuzeyine yönelik yaptığı operasyonlar nedeniyle 36. paralelin kuzeyi uçuşa yasak bölge haline getirilmiş ve bu bölgeye ABD öncülüğünde Çekiç Güç yerleştirilerek Kürt gruplar koruma altına alınmıştır. KDP ve KYB arasındaki anlaşmazlıkların çözümü konusunda da arabulucu rol üstlenen ABD iki grubun birlikte hareket etmesini sağlayarak Kuzey Irak'ta özerk bir bölgenin temelini atmıştır. KDP ve KYB birlikteliği ile kurulan özerk bölge kısa süre içerisinde ayrışma yaşamışsa da 2003 ABD işgali ile birlikte yeniden birliktelik sağlanmıştır.

Türkiye ABD'nin Irak'ı işgal etmesi sonucunda Irak'ın kuzeyinde oluşan fiili durumun kendisi için de ileride önemli sorunlara yol açacak olmasını düşündüğünden

çekincelerini ifade etmiştir. İlk kez Irak Savaşı sırasında deklare edilen “Kırmızı Çizgiler” olarak şunlara değinilmiştir:

- Bir göç dalgası sınırimıza dayanmamalıdır.
- Bölgedeki demografik kompozisyon değıştırilmemelidir.
- Irak’ın siyasi birliğı bozulmamalıdır.
- Herhangi bir grup yeraltı kaynaklarını kendi denetimine almamalıdır (<http://www.diplomaticobserver.us>).

IKBY sınırları içerisindeki PKK terör örgütü Türkiye’ye karşı saldırılarını sürdürmekte olduğı için tepkiyle karşılanmaktadır. Türkiye’nin Irak’ın kuzeyinde yaşanan gelişmeler sebebiyle endişe duymasındaki temel neden kurulacak Kürt Devleti’nin Türkiye sınırları içerisinde yaşayan Kürtler için cazibe merkezi haline gelip gelmeyeceğı ve nasıl etkilenecekleri ile ilgili tutumdur (Özmen, 2010: 119).

Irak’ın kuzeyinde önceleri fiili özerk bölge olarak yer alan Bölgesel Yönetim, 2003 Irak işgalinden sonra Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi olarak uluslararası camiada kabul görmüştür. IKBY Irak’ın kuzeyinde yer alan Dohuk, Süleymaniye, Erbil gibi iller ile tartışmalı bölgelerden bazı yerleri elinde tutmaktadır. Irak’ın kuzeyindeki Kürt grupların hedefleri arasında Türkiye’nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerini de içine alan Büyük Kürdistan’ı kurma fikri olduğı için Türkiye kaygı duymaktadır.

Ortadoğı’da kayda değer bir nüfusa sahip olan ancak ulusal bir devleti olmayan Kürtler, uzun zamandır hayalini kurdukları Kürt Devleti’ni kurma vaktinin geldiğine inanmışlardır. IKBY başkanı Mesud Barzani tüm uyarılara rağmen 15 Eylül 2017 tarihinde federal olarak bağı olduğı Irak merkezi hükümeti başta olmak üzere komşu ve bölge ülkeleri, ABD, AB, Rusya gibi ülkelere danışmadan ve destek almadan sadece İsrail’in desteğı ve kışkırtması ile bağımsızlık referandumunu yapmıştır. Irak’ın kuzeyindeki Türkmenler ve Araplar başta olmak üzere birçok grubun boykot ettiğı referanduma Kürtler yoğun bir şekilde katılım göstermiştir. Referandum % 93’ün üzerinde olumlu olarak sonuçlanmışsa da ulusal ve uluslararası açılardan hiçbir kabul görmemiştir.

Referandumda Kürt nüfusun yaşadığı Türkiye, İran ve Suriye gibi ülkeler açısından önemli olan husus sonucun Irak’ın kuzeyinde oluşacak bağımsız bir Kürt

Devleti'nin bu ülkelerin toprak bütünlüğünü ve ulusal birliğini doğrudan etkileyecek olmasıdır. Irak merkezi hükümetinin yanı sıra, Türkiye ve İran başta olmak üzere birçok ülkenin tepkisi ile karşılaşan IKBY ilk zamanlar geri adım atmayacağını bildirdiyse de ABD ve Batılı devletlerden beklediği desteği görememiştir.

Irak Ordusu ve Haşdi Şabi güçlerinin harekete geçerek IKBY'nin 2003 sonrasında özellikle DEAŞ bahanesi ile ele geçirdiği Kerkük ve tartışmalı bölgelerin denetimini tekrar alması, havalimanlarını kullanamaması ve Türkiye ile İran'ın sınır kapılarını kapatması sonucunda zaten sıkıntıda olan ekonomilerinin daha da kötüye gitmesi ve yalnızlaşması anlaşma yolunu tercih etmesine neden olmuş olup, taraflar arasındaki görüşmeler sürmektedir.

3.2.6. Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı

1800'lü yılların son çeyreğinde Musul ve Kerkük bölgelerindeki petrolün Almanlar tarafından keşfedilmesi ile bu bölge Almanlar ve İngilizlerin çıkar çatışmasının yaşandığı bir yer olmuştur. I. Dünya Savaşı'ndan Almanların yenik ayrılması ile İngiltere bu bölgede söz sahibi ülke durumuna gelmiştir. Petrolün birçok alanda kullanımının yaygınlaşması, bölge üzerinde İngiltere'nin tek başına söz sahibi olması Fransa ve ABD gibi ülkeler tarafından hoş karşılanmamıştır.

Ortadoğu petroleri II. Dünya Savaşından sonraki dönemde daha önemli hale gelmiştir. Petrol İhraç Eden Ülkeleri'n (OPEC) kurulması ile Ortadoğu'da yer alan ülkeler kaynaklarını bölge dışı ülkelere karşı korumaya çalışmışlardır. Bu nedenle petrolün millileştirilmesi konusunda çalışmalar başlatmışlardır. Irak, petrolün millileştirilmesi ile yeterli kaynağa sahip olarak bölgede söz sahibi ülke konumuna yükselmek istemiştir. Kerkük petrollerinin ihracını temin edecek olan mevcut boru hatları petrol verimliliğinin artması ve teknolojinin ilerlemesiyle yeterli görülmemiştir. Bu amaçla var olan petrol boru hatlarına ilave olarak yeni ve güvenli nakil hatları oluşturma yoluna gidilmiştir. Bu noktada Türkiye, Irak için önemli bir müttefik konumuna gelmiştir.

27 Ağustos 1973 tarihinde Irak ve Türkiye arasında imzalanan Ham Petrol Boru Anlaşması ile Irak'tan Türkiye'ye 20 yıl süreyle ham petrol akışının sağlanması

için inşasına başlanan Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı projesi 1977 yılında ilk akışını gerçekleştirmiştir. 1984 ve 1987 yıllarında bu boru hattının kapasitesi genişletilerek hem Türkiye hem de Irak için önemli bir gelir kaynağı oluşturmuştur. 1991 yılında I. Körfez Savaşı sonrası uygulanan ambargo nedeniyle kapatılmıştır. Türkiye, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nin aldığı ambargo kararına uyacağını deklare etmiştir. Ancak ambargo kararındaki petrol boru hattının kapatılmasının sadece Türkiye'nin zararına olduğu ilgili ülkelere bildirilmiştir. Türkiye ambargo kararını uygulamakla ABD başta olmak üzere batılı devletlerle ilişkileri geliştirme yolunu tercih etmişse de sınır komşusu olan tarihi, kültürel, ekonomik vs. ilişkiler içerisinde olduğu Irak ile tüm ilişkilerini kesmek durumunda kalmıştır.

Kerkük Yumurtalık Petrol Boru Hattının bu dönemde kapatılması sonrasında Türkiye petrol ihtiyacını karşılayabilmek için Sovyetler Birliği, Cezayir ve Libya'ya yönelmiştir. Bu durum ise daha yakın konumda olan Irak'a göre maliyetleri % 30 civarında artırmıştır. 1995 yılına kadar Türkiye'nin kapalı olan bu boru hattından zararı 20 milyar doları bulmuştur. Türkiye hem petrol boru hattının tekrar aktif duruma geçmesi hem de yapılan yatırımın boşa gitmesini önlemek için Birleşmiş Milletler nezdinde girişimlerde bulunmuştur. Boru hattı 1996 yılında tekrar açılrsa da istikrarlı bir durum elde edilememiştir. Irak ile Türkiye arasındaki petrol ticareti ülkelere sadece ekonomik anlamda etki etmeyip aynı zamanda Irak'ta yaşayan Türkmenlerin durumunu da etkilemiştir. İki ülke arasında petrol naklinde yaşanan sorunlar sırasında Türkiye Irak yönetimine tepki gösterdiğinden Irak Hükümeti de Türkmenlere baskı uygulama yoluna gitmiştir.

27 Ağustos 1973 tarihli ilk anlaşmada boru hattının süresi 30 Temmuz 1985 tarihli anlaşmanın hükümlerine göre 19 Mart 2010 tarihinde dolmuştur. İki ülke arasında işbirliğinin devamlılığını sağlayabilmek için yeni bir anlaşmaya varılmıştır. 19 Eylül 2010 tarihinde Bağdat'ta imzalanan anlaşma ile şartlar iyileştirilmiş ve Türkiye ile Irak arasındaki boru hattından petrolün nakliyatı 15 yıllığına Türkiye'ye verilmiştir. Bu anlaşma çerçevesinde boru hattının güvenliğini Türkiye sağlayacak olup, 5 yıl süre daha uzatma hakkı taraflarda olacaktır. Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı'nda yaşanan en büyük sorunlardan biri sabotaj eylemleridir. Boru hattında

çıkarları olan PKK terör örgütü gibi gruplar eylemler düzenleyerek petrol akışını engellemektedirler. Bu da önemli bir güvenlik sorunu oluşturmaktadır.

Petrol boru hattının yönetiminde Irak Merkezi Hükümeti ile birlikte Eylül 2017’de Kuzey Irak Bölgesel Kürt Yönetimi’nin yaptığı bağımsızlık referandumuna kadar bölgesel yönetim etkin iken, bu tarihten sonra Irak Merkezi Hükümeti Kerkük ve çevresi ile önemli petrol bölgelerinin idaresini ele geçirmiştir. Boru hattındaki ticaretten önemli ölçüde gelir elde eden ve maddi olarak güçlü bir konuma yükselen Kürt Bölgesel Yönetimi’nin ileride kurmayı arzuladığı bir Kürt Devleti hem Türkiye hem de Irak, İran ve Suriye açısından sorun oluşturacağı için dikkatli davranılmalı ve Irak petrollerinin taşınması noktasında Irak Merkezi Hükümeti ile hareket edilerek bölgede istikrar sağlanması yoluna gidilmelidir (İnan, A., 2013: 68-83).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN IRAK’TAKİ ETNİK, DİNİ VE SİYASİ GRUPLARLA İLİŞKİLERİ

1. TÜRKİYE’NİN IRAK’TAKİ ARAP GRUPLARLA İLİŞKİLERİ

Irak’ın nüfus yapısına bakıldığında yaklaşık % 60-65 oranında bir Arap nüfusun olduğu göze çarpmaktadır. Arap nüfus da mezhepsel olarak Şii ve Sünni olarak iki gruba ayrılmıştır. 1920’li yıllardan 2003 yılındaki ABD işgaline kadar yönetim Sünni Araplar tarafından elde tutulmuşken, 2003 yılı sonrasında yönetimde Şii Araplar etkin olmuştur. Bu grupların Türkiye ile ilişkileri aşağıda incelenmiştir.

1.1. SÜNNİ ARAPLAR İLE İLİŞKİLERİ

İngilizler Irak'ın yönetimini nüfus bakımından çoğunluk durumunda olan Şii Araplar yerine daha az nüfusa sahip olan Sünni Araplara vermeyi tercih etmiş ve desteklemişlerdir. Irak'ta Sünni Arapların iktidarı Kral I. Faysal ile başlamış ve 2003 yılına kadar devam etmiştir.

Irak'ın kurulmasından itibaren yönetimde yer alan Sünni Arapların Türkiye ile ilişkileri genellikle olumlu bir şekilde olmuştur. İtalya'da iktidara gelen faşist yönetimin 1930'lu yıllarda hem kendi bölgesinde hem de Ortadoğu ve diğer bölgelere yönelik yürüttüğü saldırgan politikalar sergilemesi iki ülkeyi birbirine yakınlaştırmış ve başta güvenlik alanı olmak üzere birçok alanda işbirliği gerçekleştirmişlerdir. Bu yakınlaşma neticesinde 1937 yılında Irak, Türkiye, İran ve Afganistan arasında Sadabad Paktı imzalanmıştır.

Türkiye, Irak'ta yaşayan Sünni Araplar ile ilişkilerini her zaman iyi tutmaya özen göstermiştir. 2003 yılına kadar iktidarda bulunan Sünni Araplar ile ilişkilerde zaman zaman inişli çıkışlı durumlar olsa da Türkiye, Sünni Arap halka karşı her daim duyarlı olmaya gayret etmiştir. 2003 yılında yönetimi Şii Arapların ele geçirmesinden sonra gerçekleştirilen seçimleri ve kurulan yönetimleri boykot etme yolunu tercih eden Sünni Araplar yürütme gücünün dışında kalmışlardır.

Nuri el- Maliki gibi bazı mezhepçi Şii siyasetçilerin Sünni Araplara yönelik ayrımcı siyaset uygulamaları ve ülkede yaşanan karışıklıklardan Sünni Arapları sorumlu tutmaları aradaki kırılmayı daha da derinleştirmiştir. Şii liderlere yönelik suikast timleri hazırladığı iddia edilen ve 2010'lu yılların başında Irak Cumhurbaşkanı Yardımcılığı görevini yürüten Tarık Haşimi mahkeme tarafından idam cezası verilmesi üzerine Türkiye'ye sığınmıştır. Irak ile yaşanan bu krizde Ankara Irak Hükümeti'nin iade talebini geri çevirmiş ve Tarık Haşimi'ye oturma izni vermiştir. Bu olayda Türkiye'nin Tarık Haşimi'yi iade etmesi ihtimali Araplar tarafından güvenilirliğinin sorgulanmasına neden olurken, Irak yargısı tarafından verilen idam cezasına rağmen iade etmemesi de Irak'ın içişlerine müdahale olarak algılanmaktadır (Semin, 2013).

2010 yılında Türkiye'yi ziyaret eden Irak Ulusal Diyalog Cephesi lideri Salih El-Mutlak Türkiye'nin kendileri için hem dost hem komşu olduğunu ifade etmiştir. Irak'ta barışın sağlanması, terörle mücadele, iç istikrar ve uluslararası istikrarın söz

konusu olması için Türkiye'nin önemli bir rol üstlenmesi gerektiğini söylemiştir (www.mfa.gov.tr, 2010a).

Irak eski milletvekillerinden Sünni Arap siyasetçi Muhammed El Azzavi bazı Iraklı siyasetçilerin savunduğu “Türkiye'nin Irak'ın içişlerine karıştığı” görüşüne karşı çıkmakta ve Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü savunduğunu ve bunu her zaman dile getirdiğini söylemektedir. Muhammed El Azzavi ayrıca Türkiye'nin böyle bir isteği olsaydı Musul ve Kerkük gibi petrol zengini yerleri Sevr Antlaşması sonrasında ele geçirebileceğini ama yapmadığını dile getirmiştir. Ammar Yusuf Hammud isimli bir diğer Sünni Arap siyasetçi ise Türkiyeli işadamlarının Selahattin, Tikrit gibi yerlere de gelerek yatırım yapmalarını istemektedir. Ayrıca Türkiye'nin özellikle Irak'ta yaptığı insani yardımlar dolayısıyla Irak halkının Türkiye'ye minnettar olduğunu dile getirmiştir. Sünni Arap siyasetçilerin gözünde Türkiye, Ortadoğu'nun en önemli ülkelerinden biri konumundadır ve Irak'ta kendisini daha fazla hissettirmesi ve sadece Kuzey Iraklı Kürtler ve Türkmenler konusunda değil Iraklı tüm gruplara aynı mesafede yaklaşım göstermesi gerektiğini ifade etmektedirler (Duman, 2011b: 10-16).

El-Hadba Partisi lideri ve Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Usame El-Nuceyfi Türkiye ile ilişkilere önem verdiklerini, özellikle İran destekli olan Şii milislerin Musul'a girmemeleri konusunda Türkiye'nin verdiği destekten memnuniyet duyduklarını ifade etmiştir. Musul'un kurtarılması öncesinde Başika bölgesinde Türkiye'nin askeri olarak verdiği eğitimler ile Sünni Araplardan kurulan “Haşdi Vatani” ye katkı sağlaması nedeniyle Türkiye'ye çok şey borçlu olduklarını belirtmiştir. Ayrıca DEAŞ'la mücadelede Başika bölgesinde Türkiye'nin verdiği eğitimlerin önemine vurgu yaparak Türkiye'den taraf olmuştur (www.milliyet.com.tr, 2016).

Gelecek Partisi lideri Rafi El İsavi Başbakan Yardımcılığı görevini yürüttüğü 2010 yılında Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sırasında yaptığı basın açıklamasında Irak'ta güçlü bir hükümetin kurulmasının gerekli olduğunu ifade etmiştir. Eğer güçlü bir hükümet kurulursa otorite boşluğundan faydalanan terör örgütlerinin barınamayacağını ve Türkiye ile diğer komşu ülkeler için risk oluşturamayacağını belirtmiştir. Gelecek Partisi Türkiye ile güvenlik, ekonomi ve terör konularında ortak hareket edilmesinin iki ülke açısından da faydalı olacağı görüşündedir (http://www.mfa.gov.tr, 2010b).

Türkiye de 30/09/2013 tarih ve 5428 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile DEAŞ'ı bir terör örgütü kabul etmiş ve 21/05/2014 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla da Türkiye'nin bu tutumu yinelenmiştir (İçişleri Bakanlığı Raporu, 2017, <http://sahipkiran.org>).

DEAŞ'ın bombalı saldırıları nedeniyle tepki gösteren Türkiye'nin, Musul Başkonsolosluğu'nun basılması, o süreçte yaşanan olaylar ve Türkiye'nin bazı bölgelerinin de hedefinde olduğunu açıklaması terör örgütüne yönelik kurulan koalisyonunda aktif olmasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye DEAŞ'ın işgal ettiği bölgelerde yaşayan Sünni Araplara da DEAŞ karşıtı koalisyonun bir parçası olarak tıpkı Kürtler ve Türkmenlere yaptığı gibi savaşma kabiliyetlerini artırıcı yönde silah eğitimi ve lojistik destek başta olmak üzere her türlü desteği vermiştir.

2014 yılında DEAŞ'ın Irak' ta özellikle Sünni Arapların yaşadığı bölgelerde terör faaliyetleri yürütmesi nedeniyle yüz binlerce insan yaşadığı yeri terk etmek zorunda bırakılmıştır. Bu kişilerin bir bölümüne Türkiye kapılarını açarak ev sahipliği yaparken bir kısmına ise Irak topraklarındaki güvenli bölgelerde her türlü insani yardım yaparak destek olmaya çalışmıştır. IŞİD' e yönelik en etkili mücadelelerden birini veren ülke konumunda olan Türkiye özellikle Avrupa'dan örgüte olan katılımların bertaraf edilmesi yönünde yoğun çaba harcamıştır.

Türkiye'nin DEAŞ'a yönelik sahadaki mücadelelerine baktığımızda ise koalisyon güçlerine her türlü desteğin verilmesi, sınırdan Türkiye'ye yönelik yapılan ve yapılacak saldırıların önünün kesilmesi için gerçekleştirilen “Fırat Kalkanı Harekâtı” ön plana çıkmaktadır. Bütün bunlar Türkiye'nin DEAŞ ile mücadelesinde ne kadar kararlı olduğunun göstergesidir.

1.2. Şİİ ARAPLAR İLE İLİŞKİLERİ

Irak dünya genelinde Şiilerin nüfus bakımından çoğunlukta olduğu ve Şiilerin kutsal olarak kabul ettikleri mekânlara sahip olması ile bilinen ülkelerdendir. İngilizlerin manda yönetimine karşı özellikle Şii ve Sünni Arap aşiretlerin öncülük ettiği isyan hareketleri başlamıştır. Bu durumu gören İngiltere Irak'ta Kral I. Faysal'ı 1921 yılında iktidara getirmiştir. I. Faysal ile başlayan Krallık yönetimi 1958 yılına

kadar devam etmiştir. 1958 yılından 1979 yılına kadar Irak'ta siyasi iktidar genellikle darbeler yolu ile el değiştirmişse de bu tarihten itibaren Saddam Hüseyin tüm yetkileri elinde toplayarak 2003 yılına kadar hâkimiyetini sürdürmüştür.

2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgal ederek Saddam Hüseyin iktidarını devirmesi sonrasında bu zamana kadar yönetime giremeyen Şii Araplar, Amerikan desteği ile yönetimde söz sahibi olmuşlardır. Amerika'nın Irak'ı işgaline çoğu Şii Arap grup destek vermiş ya da tepkisiz kalmış olsa da bazı Şii gruplar (Sadr Hareketi gibi) karşı çıkarak direniş içerisinde yer almışlardır. Şii Araplar her ne kadar ABD sayesinde Irak'ta iktidarı ele geçirseler de mezhep birliği içerisinde bulundukları İran ile ilişkilerini daha üst düzeyde tutma yolunu tercih etmişlerdir.

Şiiler yönetime geldikleri andan itibaren geçmişte yaşanan olaylardan sorumlu tuttukları Sünniler üzerine baskıcı ve kısıktıcı bir politika izlemişlerdir. Irak'ın kuzeyindeki Kürtler ile daha yakın ilişkiler kurma yolunu tercih eden Şiiler genel anlamda mezhepçi politikalarla gündem oluşturmuşlardır.

Şii gruplardan biri olan Irak Yüksek İslam Konseyi başkanı Seyyid Ammar El-Hekim 2010 yılında Türkiye'ye ziyareti sonrası verdiği röportajda Türkiye'nin Irak ve diğer Arap ülkelere yönelik politikalarından duyduğu memnuniyeti belirtmiş, Irak ve Türkiye'nin siyaset, güvenlik, ekonomi ve diğer alanlarda birlikte hareket edebileceğini söylemiştir (Ayhan, V., Duru, O., 2010). 2016 yılında ise bu söylemini değiştirerek Irak'ın ne Türkiye'ye ne de başka bir devlete ihtiyacı olmadığı için Türkiye'nin Başika bölgesi başta olmak üzere Irak'ın kuzeyinde var olan askeri üs ve noktalardan çekilmesi gerektiğini belirtmiştir (Muhtaroglu, A. H., vd., 2016).

Irak İslam Yüksek Konseyi'nden eski milletvekili Rıza Cevat Taki, Türkiye'nin Irak politikasını sadece Kürtler ve PKK konusuyla sınırlı tutmayıp son açılımlarla değiştirdiğini ve bunun iki ülke ilişkileri arasında yararlı olacağını belirtmiştir. Türkiye'nin Irak'taki büyükelçiliğinin yanında Musul, Erbil ve Basra'da konsolosluk açması ve Türk firmalarının ve mallarının Irak'ta varlığının ve etkinliğinin artması Türkiye-Irak ilişkilerinin olumlu bir yöne evrildiğini göstermektedir (Duman, 2011b: 29).

Irak İslam Yüksek Konseyi'nden Necat Hasan Hüseyin, Türkiye ile ilişkilerin hem sınır komşumuz olması hem de ortak bir tarihi ve kültürel bağların bulunması

sebebiyle önemli görüldüğünü belirtmektedir. Türkiye'nin Sünni grupları temel alan yaklaşımlardan uzak durması gerektiğini, çünkü bu yaklaşımın Irak'ta yaşayan Şii Arap ve Türkmenleri kendilerinden uzaklaştırdığını ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'yi bölgesinde güçlü bir devlet olarak gördüğünü belirtmekte ve ilişkilerin geliştirilmesinin önemli olduğunu vurgulamaktadır (Duman, 2011b: 32).

İslami Dava Partisi'nin lider kadrosunda yer alan Nuri El-Maliki'nin 2014 yılının ilk aylarında otokratik politikalarının gölgesi altında Türkiye-Irak ilişkileri gerginleşerek iki ülkenin siyasi aktörlerinin karşılıklı suçlamalarıyla şekillenmiştir. 2013 yılının kasım ayında dönemin dışişleri bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Bağdat ve Kerbela ziyareti ile gelişmesi beklenen ilişkiler Maliki'nin muhaliflerini sindirmek için daha sert politikalar izlemeye devam etmesi, Irak yargısı tarafından idam cezasına mahkûm edilen Tarık Haşimi'ye Türkiye'nin oturma izni vermesi ve Türkiye-IKBY arasındaki ilişkiler ile Bağdat'ın onayı olmadan Ceyhan üzerinden petrol ihracatı yapılması nedeniyle olumsuz yönde seyretnmiştir (Miş ve Ensaroğlu, 2014: 212). Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Nuri El-Maliki Ekim 2017'de verdiği bir röportajda Irak'taki ayrılık girişimlerini durdurmak için Irak, İran ve Türkiye koordinasyonunun önemine değinmiş ve bu iç ülke arasındaki güvenlik dayanışmasının ekonomik işbirliğinin önünü açacağını söylemiştir (www.sabah.com.tr/, 2017).

2009 yılında siyasi pratiklerini planlamak için Türkiye Hükümeti ile birlikte organize edilen ilk konferansını gerçekleştiren Sadr grubu, Türk hükümeti ve siyasilerle bu dönemde sürekli diyalog ve iyi ilişkiler içerisindeydi (Ayhan vd, 2010: 9-16).

Sadr Hareketinin önde gelen temsilcilerinden Dr. Hasan Abdülhadi Casim El Cuburi, Türkiye'nin Irak'ın bir komşusu olduğunu ve Irak'ta güvenliğin tam anlamıyla sağlanmasının kendileri için de olumlu katkıları olacağını düşündüğünü, tüm gruplara eşit mesafede yaklaştığını ve bu grupların bir araya gelerek birliktelik sağlamaları gerektiğini belirtmiştir (Duman, 2011b: 23).

Sadr Hareketinden Şeyh Raad El Sakri, Türkiye'nin Irak politikasını yapıcı ve birleştirici olarak tanımlamakta, Türkiye'nin insani yardım olarak hiçbir ayırım gözetmeksizin her kesime ulaşmaya çalıştığını ve ekonomik anlamda da Irak'a katkıda bulunduğunu belirtmiştir (Duman, 2011b: 26).

2016 yılında ise Şii Sadr hareketi lideri Mukteda Es-Sadr, Başika'daki askeri varlığından dolayı yandaşlarına Türkiye'yi protesto etme çağrısında bulunmuştur (<https://tr.sputniknews.com>, 2016).

Irak'ın en büyük milis güçlerinden biri olan ve Nuri El- Maliki'yi destekleyen Bedir Tugayı da 2015 yılında Türkiye'ye karşıt tavır takınarak askerlerini Irak'tan çekmesi konusunda uyarı ve tehditlerde bulunmuştur (Al-Sudani, T. 2016, <https://tr.sputniknews.com>).

İran ile yakın ilişkilerde bulunan Haşdi Şabi milisleri de diğer Şii gruplar gibi Başika krizi sırasında Türkiye'ye karşı tavır takınarak Irak'ın kuzeyinde bulunan güçlerin işgalci olduğunu ve bu şekilde kalmaları durumunda Türk ordu güçlerine karşı geleceklerini ifade etmişlerdir (www.hurriyet.com.tr/, 2017).

2. TÜRKİYE'NİN IRAK'TAKİ KÜRT GRUPLAR İLE İLİŞKİLERİ

Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde yaşanan gelişmelere karşı uyguladığı politikaların belirlenmesinde etkili olan bazı faktörler ve kırmızıçizgi olarak adlandırılan durumlar söz konusudur. Bu faktörler Kerkük'ün statüsü, Musul Sorunu, özellikle I. Körfez Savaşı döneminde Irak'tan gelen Kürt sığınmacılar, PKK terör örgütünün faaliyetleri ve kamplarıdır (İkbal, 2006: 78).

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı sonrasında parçalanması sonucu Irak İtilaf Devletleri tarafından hâkimiyet altına alınmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki bazı iller ile Irak'ın kuzeyindeki bazı yerleşimleri içerisine alan bağımsız Kürt Devleti'nin kurulması planlanmıştır. Türkiye'nin kurulması planlanan bu devlete karşı tepkisi her zaman için olumsuz olmuştur. Bunun sebebi Türkiye'nin toprak bütünlüğüne tehdit oluşturmasıdır. 1991 yılındaki I. Körfez Savaşı'ndan itibaren Irak'ın kuzeyinde Birleşmiş Milletler kararı ile güvenli bölge oluşturularak Kürtlerin önemli bir güç haline gelmesi ve Irak Merkezi Hükümeti'ne karşı güvence altına alınması, Türkiye'nin geleceği ile ilgili kaygılarını artırmıştır. PKK terör örgütünün Türkiye'ye yönelik saldırıları ve tacizleri Türkiye'nin

Irak'ın kuzeyine yönelik askeri operasyonlarına yol açmıştır (Altunışık, 1999: 196-198).

Irak'ın kuzeyindeki Kürt Bölgesel Yönetimi ile Türkiye arasındaki en önemli sorunu bölgede yerleşik olan, Türkiye'ye yönelik bölücü ve saldırgan politikalar güden PKK'nın yürüttüğü faaliyetler teşkil etmektedir. Türkiye'nin bu bölgeye yönelik kesin ve net olarak belirlediği politikalarda ilk sırada PKK terör örgütünün ortadan kaldırılması için sınır ötesi operasyonlara devam edilmesi ve var olan PKK kamplarının kapatılmasına yönelik KBY ile ilişkilerin sürdürülmesi gelmektedir (İzzetullah, 2005: 48-59).

2.1. SÜNNİ KÜRTLER İLE İLİŞKİLERİ

Türkiye'de yaşayan Kürtler ile Irak'ta yaşayan Kürtlerin özelliklerine bakacak olursak aşiret yapısının etkili olduğu, dinin önemli bir yer tuttuğu, tarikat müessesesinin etkili olduğu, lehçe farklılığı olsa da Kürtçe'nin konuşma ve iletişim için önemli bir yer tuttuğu gözlenmektedir (Barut, 2013: 10). İki ülkede yaşayan Kürtlerin çeşitli benzerlik ve farklılıkları olsa da tarihten bu yana iletişimin olduğu ortak bir tarih, kültür ve kader birliğinin oluşturulmaya çalışıldığı gözlenmektedir.

Türkiye'nin Irak'ın kuzeyindeki Kürtler ile ilişkilerinin geçmişi Osmanlı Devleti'nin bakiyesi olması hasebiyle çok eskilere dayanmaktadır. Türkiye ve Irak'ın I. Dünya Savaşı'ndan sonra bağımsız devletler olarak ortaya çıkmasından sonra bu iki devlet sınırları içerisinde yaşayan Kürtlerin Suriye ve İran'daki Kürtleri de içine alarak bağımsız devlet olma arzuları üst düzeye çıkmıştır. 1950'li yıllardan itibaren Irak'taki Kürtlerin lideri konumunda olan Molla Mustafa Barzani hem Irak Merkezi Hükümeti'ne hem de İran, Suriye ve Türkiye hükümetlerine seslenerek Kürtlere ulusal hakların tanınması gerektiğini belirtmiştir (Turgut, 2008: 379-386).

27 Mayıs 1960 darbesinden sonra Türkiye'de iktidara gelen Cemal Gürsel ve ekibi Irak'ta ivme kazanan Kürt Hareketi ile Türkiye'de yaşayan Kürtlerin irtibatını kesme noktasında bazı önlemler almışlardır. Bu önlemler arasında "Türkiye'de

kendini Kürt sananlarla, İran ve Irak'taki Kürtlerin irtibatını kesme bakımından bölgeyi, kendini Kürt sananların çoğunu dağıtmak üzere sistemli bir şekilde bölecek olan iskân sahalarını ayırmak'' ifadesi vardır (Öztürk, 2010: 72).

Irak'ta 1958 yılında iktidara gelen General Kasım döneminden sonra Kürtler Kuzey Irak'ta önemli bir güç haline gelmeye başlamış ve bu durum Türkiye'deki Kürt vatandaşlarını da etkileyebileceği ihtimali nedeniyle büyük bir risk olarak görülmüştür. 1960'lı ve 1970'li yıllarda Kürt Meselesinin sadece iç faktörler ile ilgili olmadığı, dış faktörlere bağlı olarak da şekillendiği ortaya çıkmıştır. Soğuk Savaş döneminde bazı halkların bağımsızlık amacıyla ayaklanması ve başarıya ulaşması Irak'ın kuzeyindeki Kürtlerin de bu yönde hareket etmesi neticesinde Türkiye'nin tedirginliği hat safhaya ulaşmıştır (Kurubaş, 2004: 9-11).

Irak Kürtleri arasında önemli bir yere sahip olan Barzani ailesinin etkisi sadece Irak ile ilgili olmayıp Türkiye'nin özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki bazı illeri de etkisi altına almıştır. Bu nedenle Türkiye Irak'taki Kürt Grupların yapmış olduğu faaliyetlere ve girişimlere hiçbir zaman kayıtsız kalmamıştır. Bu bölgelerde yer alan Hakkâri, Van, Diyarbakır, Mardin, Siirt gibi illerde Barzani grubu bölge halkından fiili bir destek de bulmuştur (Barut, 2013: 66).

Barzani'nin Irak'ta etkinliğinin olması yanında Türkiye'deki Kürtlerin yaşadığı bölgelerde popülaritesinin varlığı ve PKK terör örgütü ile IKBY'nin yeterince mücadele etmiyor olması Türkiye ile olan ilişkilerin zaman zaman gerginleşmesine yol açmıştır.

Irak'ta Kürtlerin önemli bir güç haline gelmesi ve çeşitli haklara sahip olmasında Barzani Hareketi'nin Kürt siyasi tarihinde önemli bir yeri vardır. Molla Mustafa Barzani öncülüğünde başlayan hak elde etme çabaları sonuç vermiş ve Irak'ın kuzeyinde Kürtler otonom bölgelerine kavuşmuşlardır. Molla Mustafa Barzani Türkiye ile diplomatik ilişkileri geliştirmenin önemli olduğunu bilinci ile hareket etmiş olsa da Türkiye'deki siyasi iktidarlar bu durumun iç politika bazında olumsuz sonuçlarının doğabilecek olması nedeniyle Barzani Hareketi'ne mesafeli davranmayı tercih etmiştir. 1960'lı yıllarda Türkiye Irak'ta Molla Mustafa Barzani liderliğindeki Kürt Hareketi'ne karşı temkinli yaklaşırken bu hareket ile ilgili çeşitli girişimlerde bulunmaya çalışan kişileri bölücülük yapmakla ilişkilendirmiş ve tutuklananlar

olmuştur. Molla Mustafa Barzani Türkiye’de 1960’lı yıllarda Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’a ve Başbakan Süleyman Demirel’e mektuplar yollayarak diyaloga geçmek istemiştir. Süleyman Demirel 1968 yılında kendisine gelen mektuplar ile ilgili bir soru üzerine yaptığı açıklamada; “Irak bizim dostumuz bir memleketidir. İç işlerine karışmayız. Irak’ı rencide etmeyiz. Bizim devlet olarak kimi muhatap alacağımız bellidir. Türkiye Cumhuriyeti devlet olarak tanıdığı memleketlerle münasebet kurar. Mektup geldiği zaman almayız da demeyiz” demiştir (Barut, 2013: 67-70).

1966 yılında Irak Hükümeti’nin Kürtler ile yaptığı anlaşmaları tek taraflı olarak tanımaması Barzani liderliğindeki Kuzey Irak Kürt Hareketi’ni zor durumda bırakmıştır. Bu dönemde Kürtler SSCB’den aldıkları desteği kaybetmeleri sonrasında ABD’ye yaklaşmak istemişlerdir. ABD Kürtlerin yaklaşımına Irak’ın iç meselesi olması nedeniyle müdahil olamayacağını ifade etmiş ve Molla Mustafa Barzani Türkiye’den destek istemek zorunda kalmıştır (Duru, 2010). Molla Mustafa Barzani Türkiye’ye gönderdiği mektuplarda Türklerin ve Kürtlerin dost iki millet olduğunu, ortak bir tarihe, kültüre ve dine mensup olduklarını belirterek Türkiye Cumhuriyeti’nden yardım istemiştir.

İran-Irak savaşı sırasında Saddam Hüseyin Halepçe ve Enfal başta olmak üzere birçok yerde İran’ı destekleyen Kürtlere askeri operasyonlarla saldırılar düzenlemiştir. Kimyasal silahların da kullanılması sonucunda çok sayıda Iraklı Kürt ölmüştür. Durumun daha da kötüleşmesi sonucunda Iraklı Kürtler Türkiye’nin de yer aldığı komşu ülkelere sığınmak zorunda kalmıştır.

1980’li yıllardan itibaren Türkiye topraklarının bir kısmını da içine alan bağımsız bir Kürt Devleti kurma arzusunda olan PKK terör örgütü, faaliyetlerinin artması ve kendilerine daha güvenli bir yer bulma ümidiyle Irak’ın kuzeyindeki Kürt otoritesinin de güçlenmesi sonucunda kamplar kurarak Irak’ın kuzeyine yerleşmeye başlamışlardır. Kuzey Irak’ta güç sahibi olan KDP ve KYB’nin PKK terör örgütü ile anlaşmalar yapması Türkiye’nin Iraklı Kürt gruplara ne kadar güvenmesi gerektiği konusunda bize fikir vermektedir (Kaştan, 2008: 1-14).

Turgut Özal’ın 1983 yılında Türkiye’de tek başına iktidara gelmesi sonrasında 1984 yılında bölücü terör örgütü PKK’nın silahlı eylemlerine başlaması var olan Kürt meselesinin tekrar gündemde güçlü bir şekilde yer almasını sağlamıştır. I. Körfez

Savaşı sonrası Irak'ın kuzeyinde özerk Kürt bölgesinin ve yönetiminin ABD tarafından oluşturulmaya başlanması Türkiye tarafından endişeyle karşılanmıştır. Turgut Özal, Türkiye açısından tehdit oluşturacağını düşündüğü özerk Kürt yönetimini denetim altına almak ve Irak'ın toprak bütünlüğünü korumak için KDP lideri Mesud Barzani ve KYB lideri Celal Talabani ile iletişime geçmiştir. İki liderle görüşen Özal, ilişkilerin sürekli hale getirilmesi ve takibi için 1991 yılında KDP ve KYB'nin Ankara'da daimi elçilikler açmalarının gerekli olduğunu belirtmiş ve izin vermiştir.

Türkiye 1990'lı yılların başında Irak'taki otorite boşluğundan yararlanan KDP, KYB ve PKK'nın güçlenmesini engellemek ve PKK terör örgütünün Türkiye'ye yönelik saldırılarını bertaraf etmek için 1992 yılı ve sonrasında Irak'a operasyonlar düzenlemiştir. Bu operasyonlarda KDP Peşmergeleri de Türkiye ile birlikte hareket etmiştir. Turgut Özal'ın cumhurbaşkanı olduğu 1992 yılının Temmuz ayında Türkiye'nin Irak ile ilgili politikasında Kürt gruplardan faydalanabilmek ve Irak Kürtleri ile yapılması planlanan anlaşmalara zemin oluşturmak için Mesud Barzani ve Celal Talabani'ye diplomatik pasaport verilmiştir (Uçar, 2017: 365-392).

PKK terör örgütünün varlığının ve Türkiye'ye karşı faaliyetlerinin artması üzerine 1990'lı yılların başından itibaren Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından bir dizi kara ve hava operasyonları gerçekleştirilmiştir. Bu operasyonlardan en önemlileri 1992 Kuzey Irak Harekâtı, 1994 Çelik-Bir Harekâtı, 1997 Çekiç Harekâtı, 1997 Şafak Harekâtı'dır (Öztürk, 2007: 80-88). Bu harekâtlarda Türk Silahlı Kuvvetleri 237 şehit vermiş, 739 mensubu da yaralanmıştır. PKK terör örgütünden ise 7398 terörist etkisiz hale getirilmiştir (<http://fotoanaliz.hurriyet.com.tr/>).

Irak'ın İran ile 8 yıl gibi uzun bir süre savaş halinde olması ekonomik sorunları da beraberinde getirmiş ve Saddam Hüseyin liderliğindeki Irak Yönetimi bu durumun finansmanını karşılamak için Kuveyt'e saldırmıştır. Kuveyt'e saldırı girişiminden hemen sonra ABD'nin öncülük ettiği koalisyon güçleri Irak'a müdahalede bulunmuştur. Bu müdahaleden itibaren Irak Merkezi Hükümeti zayıflamaya başlamış ve farklı güç otoriteleri doğmaya başlamıştır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ve uluslararası toplumun da Irak'ın kuzeyindeki yerel otoriteye olumlu bakış açısı sağlaması Türkiye'nin de bu otoriteye karşı tavrında değişikliğe gitmesine neden olmuştur. 2002 yılı sonunda Türkiye'de iktidara gelen AK Parti yönetiminin Irak

Kürdistan Bölgesel Yönetimi olarak adlandırılan kuzeydeki otoriteye karşı politikası güvenlik ve tehdit algılarını ön planda tutarak olumlu bir ilişki geliştirme perspektifinde olmuştur. Ticari ilişkiler ile bölgesel konularda birlikte hareket etmeyi tercih eden Türkiye, farklı güç odaklarının etkisi altında olan bir Kürt yönetimini istememiştir. 2003 yılında TBMM’de oylanan 1 Mart Tezkeresinin geçmemesi, Türkiye’nin ABD ile ilişkilerinde olumsuz bir havanın oluşmasına neden olmuş, Irak’ın kuzeyinde ABD’nin gerçekleştirmek istediği politikalara Türkiye’nin müdahil olamamasına neden olmuştur. Türkiye’nin Irak’ın kuzeyindeki denkleme dâhil olamaması ve 1 Mart Tezkeresinin mecliste reddedilmesi sonrasında çeşitli gerekçeler öne sürülerek Süleymaniye’de Türk Özel Kuvvetleri bürosu ABD Kuvvetlerince basılarak Türk askerleri ve çalışanlar gözaltına alınmıştır. Türkiye bu olaya şiddetle tepki göstermiş ve ABD’li makamlara bildirmiştir. Ayrıca Türkiye ABD’nin Irak’a 2003 yılında düzenleyeceği operasyon öncesinde Kerkük ve Musul Bölgesinin Kürtlerin kontrolüne girmemesi ve bağımsız bir Kürt Devleti kurulmaması yönündeki isteklerini hem ABD’ye hem de Kürt gruplara bildirmiştir. Türkiye 25 Aralık 2002’de KYB lideri Celal Talabani ile ITC lideri Sanan Ahmet Ağa’yı bir araya getirerek dostluk ve iş birliği oluşturulmasını sağlamaya çalışmıştır.

2003 yılında Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile Irak’a müdahalesinden önce Ankara’da yapılan toplantılarda Kerkük’e Amerikan askeri kuvvetleri haricinde hiçbir silahlı gücün girmemesi konusunda varılan anlaşmalara rağmen KDP ve KYB’ye bağlı Peşmergeler Bağdat’ın ele geçirilmesi sonrasında müdahaleye iştirak etmişlerdir. Kerkük’e giren Peşmergeler tapu ve nüfus dairelerini yakmışlar, Kerkük müzesini yağmalamışlar ve Türkmen mezarlıklarını yıkmışlardır (Balıkcı, 2003).

Yapılan olaylara tepki olarak Türkiye Dışişleri Bakanı Abdullah Gül ABD Dışişleri Bakanı Colin Powell’ı arayarak verilen sözleri hatırlatmış ve Kürt Peşmergelerin Kerkük’ten çıkarılmasını istemiştir. Türkiye yerine getirilmesini beklediği uygulamaları takip için gözlemci askeri heyet oluşturarak Irak’a göndermeye yönelik karar almıştır (<http://arama.hurriyet.com.tr>, 2012).

17 Mayıs 2003 tarihinde ABD ile Irak’ın kuzeyinde etkin olan KDP ve KYB arasında “Peşmerge Güçlerinin Yeniden Konuşlandırılması” adıyla Peşmergelerin IKBY sınırları dışına çıkabilmesine olanak sağlayan “Yeşil Hat” memorandumu uygulamaya koyulmuştur. Sonuçta Peşmerge Güçleri ABD askerleri ile birlikte

teröristlerle mücadele adı altında Irak'ın Selahaddin, Diyala, Kerkük ve Musul'a konuşlanmıştır. Bu bölgelere yerleşen Kürt gruplar IKBY sınırları dışında kalan ve Kürtlerin yaşadığı bölgeler üzerinde hak iddia etmeye başlamışlardır (ICG, 2009: 11). Özellikle petrol zengini olan Kerkük'e yüz binlerce Kürt'ün yerleşmesini ve Kerkük'ün idari yapısındaki birimlere Kürt kökenli kişilerin getirilmesini sağlamışlardır.

Türkiye 2004 yılından itibaren Ortadoğu Bölgesi ile ilgili güvenlik gerekçelerini göz ardı etmeden Irak Merkezi Hükümeti'nin zayıflaması sonrasında Kürtlerle iyi ilişkiler kurmayı tercih etmiştir. Bu ilişkilerde hem Irak'tan hem de kendi ülkesinde Kürtleri barındırması nedeniyle politikalarını bu ekseninde sürdürmeye çalışmıştır. 2005 yılında yapılan seçimler sonucunda Irak içerisinde Kürtlerin konumu ve Irak'ın kuzeyindeki Kürdistan Bölgesel Yönetiminin etkinliği giderek artmıştır. Kürtlerin Kerkük bölgesini de kendi topraklarına katma girişimleri ve özellikle demografik yapıyı değiştirmek için yapmış olduğu girişimler Türkiye'nin tepkisini çekmiş ve bu durum hem Kürt gruplara hem de Irak Merkezi Hükümeti'ne bildirilmiştir. Bu durumun bu şekilde sürdürülmesi durumunda Türkiye askeri seçenek de dâhil her türlü önlemi alacağını, KDP yönetimi ise Kerkük konusunda geri adım atmayacaklarını bildirmişlerdir. ABD, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile Türkiye arasında gerginlik olmaması ve sorunların diplomatik yollarla çözülmesi nezdinde girişimler yapmıştır. ABD'nin araya girmesiyle ilişkiler yumuşama seyrine girmiştir.

Türkiye'nin Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi ve Irak Merkezi Hükümeti ile ilişkilerinde PKK'nın varlığı da bir başka konudur. Kuzey Irak'ta PKK varlığının giderek artıyor olması ve bazı bölgelerin denetiminin ellerinde olması Türkiye'nin haklı gerekçelerini ortaya koymakta olup, konu o dönem Dışişleri Bakanı olan Abdullah Gül tarafından yetkili makamlara bildirilmiştir (Atmaca, 2011: 177).

Türkiye IKBY'ye ve Irak Merkezi Hükümeti'ne PKK ile ilgili olarak Irak topraklarında barındırılmaması, lojistik destek verilmemesi, para kaynaklarının kesilmesi konularında adımlar atması gerektiğini bildirmişse de muhataplar tarafından bu durumlar yerine getirilmemiştir. En sonunda Türkiye Irak'ın kuzeyine hava operasyonları yapmak durumunda kalmış, Milli Güvenlik Kurulu (MGK) kararıyla da Barzani yönetimine karşı siyasi baskıların artırılması yönünde sert tedbirler almak

durumunda kalmıştır. Tüm bunların sonunda ABD-Türkiye-IKBY ittifakı ile yapılan operasyonlarla PKK'ya önemli darbeler vurulmuştur.

2007 yılında Türkiye Irak'la ilgili riskli gördüğü durumları ABD'ye iletmış ve ABD'nin aracılık etmesiyle Türkiye-IKBY arasında ticari alanlar başta olmak üzere birçok alanda iş birliğine gidilmesi ve ortak hareket edilmesi noktasında anlaşmaya varılmıştır. Türkiye IKBY'den Irak'ın toprak bütünlüğüne karşı ayrıştırıcı bir pozisyonda bulunmaması ve PKK'nın bölgeden çıkarılması noktalarında istemde bulunurken; IKBY ise Türkiye'nin Erbil'de temsilcilik açması ve Kürt petrolünün Türkiye üzerinden piyasaya verilmesi gibi taleplerde bulunmuştur. Bu durum sonucunda 2003 yılındaki 1 Mart Tezkeresi ile Irak siyaseti dışına itilen Türkiye 2007 yılından itibaren tekrar denkleme dâhil olmuştur. Türkiye sorun oluşturan alanların başında gelen Kerkük konusunda söylemlerini azaltmıştır. Olaya sadece Kerkük üzerinden değil, Irak hatta Ortadoğu perspektifinden bakmak gerektiğini belirtmiştir (Yılmaz, 2010).

2009 yılında Irak'ta yapılan seçimlerin güvenli ortamda yapılıp yapılmadığını gözlemlemek için Irak'ın kuzeyindeki bölgelere Türkiye gözlemci göndermiştir. Türkiye'nin bu adımı IKBY tarafından olumlu bir şekilde karşılanmış ve KDP'li yetkililerden olan Sefin Dizayi "Siyasi sınırların değişmesine gerek yok. Türkiye ile Irak tıpkı Almanya ve Fransa gibi sınırlarını koruyarak bütünleşebilir. AB üyesi, NATO müttefiki, demokratik bir Türkiye ile yakınlaşmayı biz de istiyoruz" diyerek Türkiye ile ilişkilerinin geliştirilmesini istediklerini belirtmiştir (Tutar, 2009).

2009 yılında o dönem başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan Irak'a yaptığı ziyarette Türkiye ile Irak arasında birçok anlaşmanın imzalandığını, bu ziyaretin benzerinin Irak'ın kuzeyindeki Kürdistan Bölgesel Yönetimine de yapılabileceğini ifade etmiş ve ayrıca Erbil'e konsolosluk açmayı düşündüklerini ifade etmiştir. Ayrıca bu durumun terörle mücadelede önemli ve olumlu sonuçlarının doğacağını vurgulamıştır. Türkiye'den İçişleri, Dışişleri, Milli Eğitim ve Ticaretten Sorumlu Devlet Bakanlarından oluşan bir grup yetkili tarafından Musul'da başkonsolosluk açılmıştır. ABD'nin Irak'ı 2003 yılındaki işgali sonrası alt ve üst yapısında birçok varlığını kaybetmiş olması sonrasında Irak'ın yeniden inşasında Türkiye'nin inşaat sektöründe gelişmiş bir ülke olması nedeniyle rol alabileceği vurgulanmıştır.

Türkiye'nin IKBY ile ilişkilerini sürdürmesi, Irak'ta merkezi hükümet iktidarına Şiiilerin gelmesi ve İran ile birlikte hareket etmeleri, IKBY'nin Türkiye'yi kendisine yakın bir partner olarak görmesini sağlamıştır. Türkiye Irak'taki merkezi otoritenin tamamen kaybolması sonrasında Türkmenler, Sünni Araplar ve Irak'ın kuzeyindeki Kürt gruplar ile ilişkilerini sürdürme ve Irak'ta etkili bir rol oynama politikasını sürdürmek istemiştir.

Bağdat Hükümeti üzerinde İran'ın tam anlamıyla etkin olması ve Türkiye'nin Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile artan siyasi, ekonomik, diplomatik ilişkileri neticesinde Musul'dan sonra 2010 yılında Erbil'de de konsolosluk açılmıştır. 2010 yılında Mesud Barzani Ankara'yı ziyaret ederek hem PKK terör örgütü konusunun hem de iyileşmeye başlayan siyasi, ekonomik ve ticari ilişkilerin görüşülmesi gerçekleşmiştir. Taraflar birbirlerini daha yakından takip etme ve yapılan iş birliğinin neticelerini görme olanağına kavuşmuşlardır.

Türkiye'nin Irak'ın kuzeyinde politika değişikliğine gitmesi sonucunda, buradaki ekonomik potansiyeli fark etmesi ile bu bölgenin yeniden inşası ve ticari faaliyetlerine ortak olunması gibi gerekçelerle zaten gelişmekte olan ilişkiler de göz önünde bulundurularak Türkiye IKBY ile doğrudan ticari ve ekonomik ilişkilere girmiştir. Türkiye 2007 yılından itibaren Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile siyasi alanda gerçekleştirdiği iş birliğini ekonomi alanına da yansıtarak bu bölgenin her anlamda yeniden inşası ve canlanması noktasında lokomotif görevi görmüştür. Bu bölgede yapılan inşaatlarda, kurulan iletişim ağlarında, yapılan yollar ve hava alanları gibi yerlere Türk firmalarının damgası vurulmuştur. Bu durum Irak'ın kuzeyindeki şehirlerin her yönden gelişmesini sağlarken Türk iş adamlarının yatırım yapacakları yeni bir alan bulmalarını ve Türkiye'den çok sayıda kişinin bu bölgeye giderek iş sahibi olmasını sağlamıştır.

2006 yılında Türkiye Lübnan'dan sonra Kuzey Irak'ta % 30.66'lık sermaye ile yatırım yapan ikinci ülke konumundadır. Türkiye'nin yaptığı bu yatırımların % 40'ı barınma, % 17,7'si endüstri, % 13,7'si bankacılık, % 13,5 ticaret % 8'i ise turizm alanındadır. Türkiye'den Irak'a kara yolu başta olmak üzere her gün çok sayıda tır ile çeşitli sektörlere ait malzemeler gitmektedir. Bu giden malzemeler ile Kuzey Irak'ta Türkiye öncü rolü üstlenmiş bulunmaktadır (Tunç, 2014: 59-60).

Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi kendilerinin etkin ve hâkim oldukları topraklarda çıkan petrol ve doğalgaz kaynaklarının diğer ülkelere pazarlanarak ileride oluşturmak istedikleri bağımsız devletlerinin ekonomik olarak güçlü bir konuma yükselebilmesi için temkinli hareket etmeyi ve akılcı davranmayı tercih etmiştir. Bu bağlamda Türkiye'nin sahip olduğu kaynakların Avrupa'ya pazarlanması noktasında bir köprü görevi görebileceğini düşünmüşlerdir. Bu durum sayesinde her iki taraf da kendileri için gerekli olan petrol ve para girdilerini elde edecektir. Türkiye'nin sahip olduğu Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı stratejik öneme sahip olmuştur. Türkiye'nin ihtiyacı olan petrol bu sayede karşılanabilmiş ve ayrıca transit ülke konumu görerek İKBY'de üretilen petrolün Avrupa'ya pazarlanması sayesinde gelir elde eden bir ülke de olmuştur. İKBY açısından ise petrolün Avrupa'ya pazarlanması sayesinde çok önemli bir ekonomik gelir elde etme ve uluslararası ilişkiler kurma fırsatı yakalamasını sağlamıştır.

Türkiye'nin AK Parti döneminde başlattığı “Demokratik Açılım” projesi devlet ile arasında mesafe olan, devlete kırılgan ve kızgın olan, terör örgütünün etki alanına girme olasılığı olan Kürt vatandaşların devlete kazandırılması ve birlikteliğin sağlanması hedeflenmiştir. Bu dönemde Türkiye, olumlu ilişkiler sürdürdüğü Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimini ve lideri Mesud Barzani'nin de katkısını düşünerek Kürt vatandaşları devlet ile barıştırma yoluna gitmiştir. Kürdistan Bölgesel Yönetimi lideri Mesud Barzani “Demokratik Açılım” projesini olumlu karşılamış ve Türkiye'ye üzerine düşen konularda yardımcı olacağını ifade etmiştir.

Türkiye, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile kurduğu ilişkiler ile güvenlik gerekçelerini yok saymadan ticari, ekonomik, siyasi ilişkilerini artırma yolunu tercih etmiş ve böylece gerginlik politikasından uzak durarak kazançlı çıkmıştır.

Kürdistan İslami Birlik Partisi lideri Selahaddin Bahattin, Türkiye ile ilişkilerin iyi olması gerektiğini belirtmektedir. Ancak Türkiye'nin Irak'taki Kürt partilerden KDP'yi kastederek sadece tek bir parti ile ilişki kurmamasını, Irak'ta faaliyet gösteren tüm Kürt partiler ile ilişki kurması gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Türkiye'nin kendi Kürt sorununu barışçıl yöntemlerle çözmesi gerektiğini ve bu yönde adımlar atmasının Kürtlerin tümü için önemli olduğunu vurgulamıştır (Duman, 2011b: 36).

Kürdistan İslami Cemaati lideri Ali Bapir de Türkiye'nin Irak'taki Kürt bölgesi ile ilişkilerinin KDP üzerinden yürütülmesine karşı çıkmaktadır. KDP'nin Türkiye ile ilişkileri Kürt bölgesi açısından ele almadığını tamamen kendi bakış açısına göre şekillendirmeye çalıştığını ifade etmiştir. Ayrıca AK Parti'nin İslami bir parti olduğunu ve kendilerinin de İslami parti olması sebebiyle çok daha kolay anlaşacaklarını ve birlikte hareket edebileceklerini belirtmiştir (Duman, 2011b: 38).

KDP'li siyasetçi Salah Delo, Türkiye'nin büyük ve güçlü bir ülke olduğunu, Kürtler ve Türkmenler arasındaki sorunların çözümünde rol alması ve her iki gruba da sahip çıkması gerektiğini ifade etmiştir (Duman, 2011b: 39).

KYB'ye yakın olan Gele Kürdistan TV yöneticilerinden Cemal Hüseyin Türkiye'nin başta Kerkük olmak üzere Kürtleri ilgilendiren birçok meseleyi sadece kendi açısından değerlendirdiğini ve bu yaklaşımın ilişkileri olumsuz etkilediğini belirtmiştir. Türkiye'nin ilişkileri sürdürürken her etnik ve mezhebi grubu aynı oranda dikkate almasının sonuç alma ve bağları güçlendirme açısından daha yararlı olacağını ifade etmiştir (Duman, 2011b: 40).

Goran Hareketi'ne yakınlığıyla bilinen Awene Gazetesi yöneticilerinden Asos Hardi, Türkiye'de Recep Tayyip Erdoğan liderliğindeki AK Parti Hükümeti'nin Kürt sorunu konusunda tabuları yıktığını ve birçok düzenlemeyi yürürlüğe soktuğunu ifade etmiştir. Bu düzenlemelerin Türkiye'deki Kürtler kadar Irak'taki Kürtler için de memnuniyet verici olduğunu belirtmiştir. Türkiye ile Irak Kürt Bölgesi arasında da ekonomik ilişkiler, sınır güvenliği gibi konular başta olmak üzere birçok konuda ilişkilerin geliştirildiğini söylemiştir (Duman, 2011b: 43).

Mesut Barzani liderliğindeki Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi 15 Eylül 2017 tarihinde bağımsızlık referandumunu gerçekleştirmiştir. Başta Irak Merkezi Hükümeti olmak üzere Türkiye, İran ve çok sayıda devletin karşı çıkmasına rağmen gerçekleştirilen bu adım sonucunda IKBY'nin hem merkezi hükümetle ilişkileri hem de komşuları ile olan dış ilişkileri olumsuz etkilenmiştir.

Türkiye, Kuzey Irak'taki referandum sürecine ilişkin en net ve sert tepki ortaya koyan bölgesel aktör konumundadır. Türkiye IKBY ile güçlü ticari, siyasi ve güvenlik ilişkilerine sahip olmasına rağmen referanduma ilişkin açık karşı pozisyon almaktan

geri durmamıştır. Barzani Haziran ayında referandum kararını açıkladığında Dışişleri Bakanlığı bir açıklama yayımlayarak referandum kararını “vahim bir hata” olarak nitelemiştir (Kekilli ve Keskin, 2017:8)

Yapılan referandum sonrasında Abadi yönetimindeki Irak Federal Hükümeti IKBY’ye krizin çözümü ve önlenmesine yönelik diyalog ve müzakere çağrısı yapmıştır. Ayrıca Irak diplomasisinin Türkiye ve İran’daki yetkililerle koordineli bir şekilde üst düzey ziyaretler gerçekleştirilerek IKBY’yi siyasi yönden baskı altına almak ve izole etmek istemiştir. Bu baskılar daha çok ekonomik cezalar olmakla birlikte, referandumun uygulanması durumunda karadan, havadan ve denizden ekonomik kuşatma olması şeklindedir.

IKBY’nin referandumu yürürlüğe girmesine yönelik ısrarcı söylemleri sonucunda Irak Türkiye ve İran ile ortak askeri tatbikat yürütmüştür. Erbil ve Süleymaniye uluslararası havalimanları uçuşa yasaklanmış, İran ve Türkiye Irak’ın Kürt bölgesinde yer alan sınır kapılarını kapatma kararı almıştır. Ayrıca Irak merkezi hükümeti bölgesel hükümete merkezi bütçeden ayırdığı payı 2018 yılı için % 17’den 2005 yılı öncesinde uygulanmakta olan % 12 oranına indirmiştir. Irak merkezi hükümeti IKBY’nin hak iddia ettiği ve tartışmalı bölgeler olarak adlandırılan Kerkük başta olmak üzere Sincar, Mahmur, Ninova Ovası, Başika, Hanekin ve Celevle bölgeleri gibi birçok bölgeyi Irak ordusu, federal polis güçleri, Haşdi Şaabi güçleri ile birlikte ele geçirmiştir. Bu referandum Türkiye’nin Irak’ta daha fazla ilişkide bulunduğu IKBY ile ilişkilerine sekte vurmuş, sınırlı ilişki yürüttüğü Şii Arapların yönetimde söz sahibi olduğu Irak merkezi hükümeti ile ilişkilerinin olumlu bir hal almasını sağlamıştır. Türkiye Irak ile olan Habur sınır kapısına alternatif olacak olan Ovacık sınır kapısının açılmasına yönelik çalışmalar başlatmış ve en kısa zamanda yürürlüğe gireceğini belirtmiştir (El-Cumeyli, 2017: 32-35).

Türkiye Kürt grupların bilinçaltında yatan bağımsız devlet kurma niyetlerini hiçbir zaman aklından çıkarmayarak temkinli davranmalı ve ekonomik olarak kazançlı çıkma politikasını sürdürmelidir.

2.2. Şİİ KÜRTLER İLE İLİŞKİLERİ

Irak'ta yaşayan Kürtlerin az bir kısmı da mezhep olarak Şii'dir. Şii Kürtler genellikle ticaretle ilgilenmekte olup, Irak siyasetinde önemli bir yere sahip değillerdir. Bu etnik ve mezhepsel grup Irak-İran sınırında yaşamakta olup, Irak'taki Kürt siyasetinde etkili olan KDP ve KYB gibi bir yere sahip değildir. Türkiye'nin Irak'ta yaşayan Şii Kürtler ile herhangi bir etkileşimi ve ilişkisi bulunmamaktadır.

2.3. YEZİDİLER İLE İLİŞKİLERİ

Yezidiler daha çok inanç sistemlerinin farklılığı ile adlarını dünyaya duyurmuş olan bir topluluktur. Bu topluluk Irak, Türkiye, Suriye, Rusya, Ermenistan, Gürcistan ve Avrupa Birliği ülkelerinde yaşamlarını sürdürmektedir. Yezidilerin nüfusu 750.000 civarında olup yarısına yakını Irak'ın kuzeyindeki Dohuk ile Musul iline bağlı Sincar ve Şeyhan bölgelerinde yaşamaktadır (Adıyaman, 2012).

Irak'ta yaşayan Yezidilerin Türkiye ile olan ilişkileri yok denecek kadar azdır. Yezidilerin Irak siyasetinde herhangi bir etkinliklerinin olmamasının temel sebebi siyasi ve askeri olarak bir varlık göstermemeleridir.

Türkiye'nin Yezidiler ile ilişkileri daha çok insani değerler kapsamındadır. Türkiye dünyada nerede zor durumda olan kişi ya da topluluklar varsa bunlara elini her zaman uzatmış ve yardımlarını esirgememiştir. DEAŞ'ın Irak'ın önemli bir kısmını işgal etmesinin ardından işgal edilen bölgelerden biri olan Sincar bölgesinde çok sayıda Yezidi vahşice öldürülmüş ya da esir edilmiştir. DEAŞ'ın saldırılarından kaçabilenler Irak'ın daha kuzey kesimleri ile Türkiye'ye sığınmışlardır. 2014 yılında Yezidilerin yoğun bir şekilde yaşadığı bölge olan Sincar ve çevresinin DEAŞ tarafından işgal edilmesi sonrasında yaklaşık 4000 civarında kişi kaçarak Türkiye'nin Şırnak iline bağlı Silopi ve Uludere ilçelerinin köylerine yerleşmişlerdir (<https://www.haberler.com>).

2014 yılında Türkiye Cumhuriyeti DEAŞ tarafından topraklarından çıkarılan binlerce Yezidi'ye kapılarını açıp yardım etmekle kalmamış, kuşatma altında kalan Yezidilere de insani yardım çerçevesinde çok sayıda yardım paketinin Irak helikopterleri tarafından ulaştırılmasını sağlamıştır.

3. TÜRKİYE’NİN IRAK’TAKİ TÜRKMEN GRUPLAR İLE İLİŞKİLERİ

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı’na Almanya ile ittifak yaparak girmiş ve Irak’ta dâhil birçok yerin kaybedilmesine neden olmuştur. Irak’ın kaybedilmesi sonucunda bu bölgede yaşayan tarihi, kültürel, dil ve soydaşlık bağı olan Türkmenler de Türkiye’den ayrı düşmüşlerdir. Bu bölgede kalan Türkmenler uzun bir süre Türkiye tarafından dikkate alınmamış ve Irak’ta bulunan Kürt ve Arap grupların baskısı altında kalmışlardır.

Irak’ta yaşayan Türkmenler Türkiye’nin geleceği için adeta bir sigorta görevi görmektedir. Türkiye’nin kırmızıçizgilerinden olan Kürt Devleti’ne karşı elinde bir koz olarak kullanabileceği tek grup Türkmenlerdir. Türkmenler hem soydaşlarımız olduğu için hem de bu bölgede yaşanacak siyasi gelişmelere karşı başka hiçbir devletin tam olarak kullanamayacağı bir grup olması nedeniyle önemlidir. Türkiye yapacağı hamlelerde çok yönlü bir değerlendirmeye giderek burada Türkmenlerin yaşayacağı olumsuzlukların önlenmesi için plan, politika ve programlar üretmelidir. Böylece hem soydaşlarına sahip çıkmış olacak hem de Türkiye’nin geleceğine olumsuz etki edecek olan bağımsız Kürt Devleti’nin önlenmesi noktasında önemli bir adım atılacaktır. Ayrıca Türkmenlerin nüfus bakımından Musul, Kerkük, Erbil gibi şehirlerde önemli oranda bulunması buralarda Türkiye’nin yaşanacak siyasi olaylara etki etmesini sağlayacaktır.

3.1. SÜNNİ TÜRKMENLER İLE İLİŞKİLERİ

Türkiye’nin Irak’ta yaşayan Türkmenlere karşı çok etkin bir politika yürüttüğünü söylemek güçtür. Mustafa Kemal Atatürk döneminde 5 Haziran 1926 tarihinde Irak ile imzalanan Ankara Antlaşması’nda Türkmenlerin kültürel haklarının korunması ve Irak’ın siyasi geleceğinde yer alması talebi dışında uzun yıllar bir politika yürütülmemiştir (Börklü, 2008: 5-8) . Böylece Atatürk Musul ve Kerkük’teki Türkmenlere olan ilgisini devam ettirmiş, bunların temel hakları olan dil ve kültürünün korunmasını Irak Hükümeti’ne kabul ettirmişti.

Türkiye’nin Türkmen politikasına baktığımızda 1926 yılından itibaren pasif bir politika izlenmiş olsa da hiçbir zaman Musul ve Kerkük bölgelerinden vazgeçmediğini söyleyebiliriz. Bu durumun toprakların ilhak edilmesinin istenmesinden ziyade

Türkmenlere yönelik ilgiden ve sahiplenmeden kaynaklandığını söylemek mümkündür. 1959 yılında Türkmenlere yönelik gerçekleştirilen katliamlara ve asimilasyon politikalarına karşı Türkiye Irak Hükümeti'ni uyarak bu olayların bir daha yaşanmaması noktasında ciddi girişim ve müdahalelerde bulunmuştur (Saatçi, 2003: 227-232).

Irak'ta 1968 yılında Baas Partisi'nin iktidara gelmesiyle Türkiye ve Irak arasında olumlu ilişkiler kurulmuş, Türkmenlere yönelik birçok konuda verilen haklar, bu ilişkilerin daha ileri düzeye taşınmasında olumlu etki oluşturmuştur. Türkiye'nin bu ve buna benzer girişimleri olmasına rağmen gerek Irak Hükümetleri gerekse Kürt Gruplar tarafından Türkmenlere yönelik baskıcı ve asimile edici politikalar gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin dış politikada özellikle soğuk savaş yıllarında yürüttüğü dış Türkler politikası uygulamaya konulmuş olmasına rağmen bu destek sadece manevi anlamda kalmıştır.

Turgut Özalp yıllara kadar Türkiye'nin Irak ile ilgili politikaları Kürt sorunu, su sorunu, petrol ve ekonomi çerçevesinde gelişmiştir (Gözen, 2000: 47). Irak'ın Kuveyt'i işgali sonucunda bir politika değişikliği söz konusu olmuştur.

II. Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ta yaşanan gelişmeler Irak'ın toprak bütünlüğünün tehlikeye girmesi sonucunu ortaya çıkarmış ve Türkiye'nin Türkmenlere yönelik fiili desteğinin başlamasına yol açmıştır. Türkmenlerin siyasi temsiliyetini ortaya koyabilmesi için Türkiye'nin desteği ile 1991 yılında Ankara'da Irak Türkmenlerini temsil eden Irak Milli Türkmen Partisi kurulmuştur. Daha sonra Türkmenlerin tek çatı altında siyasi örgütlenmelerini sağlayabilmek ve Türkiye'nin tek bir kanaldan Irak'taki Türkmenleri koordine edebilmesi için Irak Türkmen Cephesi kurulmuştur (Mazin, 2004: 1-36).

Bu dönemde Türkiye, Irak'ı toprak bütünlüğünün korunması ve bağımsız Kürt Devleti'nin ortaya çıkmaması hususunda azami gayret göstermiştir. Tarihi bağları ve ekonomik gerekçelerle Türkiye, Musul ve Kerkük bölgelerinin ayrılıkçı Kürt grupların eline geçmemesi noktasında mücadele etmiştir. II. Körfez Savaşı'nda Irak Ordusu yenilince güneyde Şiiler, kuzeyde Kürtler birçok şehrin yönetimini ele geçirmişlerdir. Irak'ın kuzeyindeki Erbil, Dohuk, Kerkük ve Süleymaniye gibi şehirleri ele geçiren isyancı Kürt gruplar kurmak istedikleri devletin geleceğinin olabilmesi için petrol

zengini şehirlerin yönetiminin kendilerinde olması gerektiğine inanmaktaydılar. Bu düşünce ile Musul ve Kerkük havzasını ele geçirmek isteyen KDP ve KYB'ye Türkiye'nin müdahale olasılığının gündeme gelmesi nedeniyle bu bölgelerden Kürt gruplar güçlerini geri çekmek zorunda kalmışlardır.

1991 yılında Irak'ta merkezi hükümete karşı başlayan isyanların bastırılması ile kuzeyde 500 bin civarında kişi Türkiye sınırına yığılmıştır. Hem mülteci akımının engellenmesi hem de Kürtlerin koruma altına alınmak istenmesi nedeniyle 36. paralelin kuzeyi uçuşa yasak bölge haline getirilmiş ve merkezi hükümetin buralara operasyonu engellenmek istenmiştir. Bu durum sonucunda kuzeyde yer alan Erbil, Dohuk, Süleymaniye ve birçok bölgede silahlı Kürt grupları hâkimiyet sağlamıştır. Bu bölgelerde aynı zamanda Türkmenlerin de yaşıyor olması ile "Türkmeneli" diye adlandırılan bölge, merkezi hükümet ile Kürt grupların hâkimiyet kurmak istedikleri alan haline gelmiş ve toprakları bölünmüştür. Kuzey Irak'ta oluşan bu yapıya karşı Türkiye Türkmenleri korumak ve kullanmak istemiştir. 1991 yılının sonunda güvenli bölge 36. paralelden 34. paralele indirilerek Kerkük ve Musul'da yaşayan Türkmenlerin de koruma altına alınması sağlanmış ve Kürtler ile Türkmenlerin birlikte hareket edeceği bir yapı Özal, Talabani ve Barzani tarafından görüşülmüştür (Özdağ, 1999: 79).

1992 yılında Irak'ın kuzeyinde Kürt Parlamentosu kurulmuş ve seçimler yapılmıştır. Türkmenler burada en büyük 2. etnik grup olmalarına rağmen seçimlere katılmayarak Kürt oluşumuna meşruiyet kazandırılmaması noktasında hareket etmişlerdir. Türkmenlerin seçimlere katılmaması meşruiyet kazandırılmaması noktasında önemli olsa da seçimlere katılması temsiliyet açısından ve haklarının yasal bir ortamda savunulması ve korunması hususunda daha önemli olacaktır.

1990'lı yıllarda Türkiye'nin Irak'ta yaşayan Türkmenlere yönelik politikalarına baktığımızda genellikle eğitim, kültür ve gıda noktasında yardımlarının olduğunu görmekteyiz. Türkiye'nin desteğiyle Türkmenlerin yaşadıkları bölgelerde ilkokul, ortaokul, lise gibi eğitim kurumları ile Türkçe yayın yapan radyo-televizyon istasyonları kurulmuştur. 1996 yılında Erbil'de Türkmen okullarının KDP tarafından kapatılması Ankara tarafından tepkiyle karşılanmış, bunun sonrasında bu okulların tekrar faaliyetlerine izin verilmek zorunda kalmıştır. Türkiye'nin Türkmenlere

yönelik eğitim, kültür ve sosyal destek vermesinin nedenlerine bakacak olursak bu bölgede hem Arap hem de Kürt grupların asimile edici politikalarının varlığı, Türkmenlerin siyasi ve sosyal varlıklarının yok edilmesi gibi hususlar görürüz. Bu sayede Türkmenlerde milli bilinç birlik artmış ve Türkiye ile olan bağları kuvvetlenmiştir.

Türkmenlerin Irak'ın kuzeyinde tek çatı altında hareket etmeye başlaması özellikle Kürt grupları harekete geçirerek tabela partisi olarak adlandırılan kukla partiler kurdurmalarına neden olmuştur. Böylece Türkmenlerin birlikteliği engellenecek ve güçlü bir konumda olmaları yok edilecekti. Bunu gören Türkiye tüm Türkmen parti ve oluşumlarını Ankara'ya toplayarak tek çatı altında hareket etmeleri gerektiğini ve Türkiye tarafından desteklenmeleri noktasında güvence verileceğini belirtilmiştir. Bunun sonucunda 24 Nisan 1995'te Irak-Türkmen Cephesi kurulmuş, böylece Türkiye'nin 1990'lı yılların başından itibaren sürdürdüğü desteklere siyasi destek de eklenmiştir.

1996 yılında Türkiye Cumhuriyeti başbakanı Tansu Çiller döneminde Irak'ın kuzeyindeki Türkmenlerin silahlı bir güç olmaları gerektiği yönünde politika değişikliğine gidilmiştir. Bunun sonucunda “Akıncılar Grubu” projesi başlatılarak Türkiye'nin desteğiyle eğitilen ve silahlı teçhizatla donatılan bir Türkmen Barış Gücü oluşturulmuştur. Bu politikayla Türkmenler Kuzey Irak'ta önemli bir güç haline getirilmeye çalışılmıştır (Özmen, 2001: 28).

1996 yılı sonrasında ABD öncülüğünde Irak'ın kuzeyindeki etkili Kürt gruplar olan KDP ve KYB arasında yaşanan anlaşmazlıklara son vermek üzere 1998 yılında Washington Anlaşması imzalanmıştır. Böylece Irak'ın kuzeyinde ileride kurulacak bir bağımsız Kürt Devleti'nin temelleri atılmaya çalışılmıştır. Silahlı Kürt gruplar kendilerine en büyük engel olarak gördükleri Türkmenlere yönelik şiddet politikalarını artırmışlar, Türkmenlere ait kuruluşları yağmalamış ve bazı Türkmenler öldürmüşler, bazılarını ise göçe zorlamışlardır. KDP'li silahlı grupların Türkmenlere yönelik bu tarz davranışının altındaki sebep olarak Türkiye'nin Irak-Türkmen Cephesine olan desteği gösterilebilir (Mazin, 2004: 36).

Türkiye'nin Irak'ın kuzeyine yönelik her türlü faaliyeti KDP ve KYB tarafından açıkça reddedilmiştir. Türkiye bu dönemde Türkmenlere yönelik baskı,

katliam politikalarının sürdürülmesi ve Kürt grupların Musul ve Kerkük'e müdahalesi durumunda Kuzey Irak'a müdahale edeceğini belirtmiştir (Ketene, 2002: 108).

ABD Irak'a yönelik yapacağı savaşta birçok devlet gibi Türkiye'nin de desteğini almak istemiştir. Buna karşılık Türkiye ABD'den çeşitli konularda güvenceler istemiştir. Ankara Türkmenlerin de Araplar ve Kürtler gibi Irak'ın asli unsurları olduğunu ve Irak'ın geleceğinde söz sahibi olmasını ve haklarının garanti altına alınmasını istemiştir. Bunu hem Türkmenlerin nüfusunun önemli bir oranda olması hem de ileride Irak'ta yaşanabilecek bölünme durumunda kendisine o bölgede tam anlamıyla bağlı bir partner arama gibi gerekçelerle yapmıştır. Ankara Türkmenler için "Kurucu Halk Statüsü" verilmesini muhataplarından istemiş olup, bu durumun Türkmenleri Kürtlerle eşit statüye getireceğini düşünmüştür.

Türkiye her ne kadar Türkmenlerle ilgili olumlu adımlar atmak istese de hem bölgesel ve küresel güçlerin hem de bölgede yer alan diğer etnik grupların politikalarının kendi politikaları ile örtüşmemesi sonucunda istediği sonucu alamamıştır. ABD'nin Irak'a yönelik gerçekleştireceği savaş öncesinde TBMM'den geçmeyen 1 Mart Tezkeresi Türkiye ile ilişkilerinde adeta bir dönüm noktası olmuştur. ABD istediği sonucu Türkiye'den alamayınca Türkiye'yi özellikle Irak konusunda cezalandırma yoluna gitmiştir. ABD Irak ile ilgili Türkiye'den destek göremeyince her an kendisine muhtaç durumda olan KDP ve KYB gibi silahlı grupları kullanmıştır. KDP ve KYB'ye bağlı Peşmergeler ABD'ye verdikleri destek karşılığında Irak'ın kuzeyinde ileride oluşturmayı düşündükleri bağımsız Kürt Devleti ile ilgili her türlü desteğin verilmesini talep etmişlerdir. ABD'den aldıkları destekle güçlenen Kürt gruplar Türkmenleri baskı altında tutmaya ve onları kendilerinin temsil edeceğine vurgu yapmışlardır. Bu süreçte Irak Türkmen Cephesi'nin teşkilatları başta olmak üzere siyasilerde dâhil pek çok kişi bu durumdan olumsuz etkilenmiştir.

Türkiye'de Ak Parti'nin iktidara gelmesinden hemen sonra ABD'nin Irak'ı işgal etmesi öncesinde 1 Mart tezkeresi önüne gelmiştir. Bu durum Türkiye'nin Irak'ta en çok önem verdiği ve güvendiği Türkmenler için de önemli bir durum olmuştur. Ak Parti iktidarları döneminde Türkiye Irak'ta yaşayan hem Kürtler ile hem de Türkmenler ile ilişkilerini geliştirme ve sürdürme yolunu tercih etmiştir. Türkiye, Irak'ın kuzeyinde meydana gelen gelişmeler ve bölgede yaşanan değişimler karşısında

geçmişte yürütmüş olduğu politikaları gözden geçirerek farklı bir politika sürdürmek istemiştir. Geçmişte daha çok güvenlik eksenli politikalar yürüten Türkiye bu politikasının yanına ekonomiyi de koyarak sürdürme yolunu tercih etmiştir.

Türkiye'nin Türkmenler konusunda yaptığı ve yapması gerekenlere bakacak olursak;

- Asimile edilmelerini engellemeye yönelik politikalar
- İletişim ve medya altyapısının desteklenmesi
- Dünyaya doğru ve haklı bir şekilde Türkmenlerin tanıtılması
- Türkmenlerin Türkiye dışında diğer devletlerle ilişkilerini geliştirmek
- Irak Türkmen Cephesi'nin desteklenmesi ve güçlendirilmesi
- Türkmen işadamlarının örgütlenmesi ve desteklenmesi
- Türkmenlere yönelik askeri, silahlı eğitimlerin verilmesi ve silah araç gereçleri bakımından lojistik olarak desteklenmesi gibi birçok durumun bir arada yürütülmesi gerekmektedir.

Genel olarak Türkiye'nin Türkmenler için yapması gerekenleri ifade etmeye çalıştığımız bu maddelere değinecek olursak; Türkmenlerin asimile edilmeleri durumu hem Irak merkezi hükümeti hem de Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi tarafından gerçekleştirilmekte olduğunu, Irak'ın bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkmasından bugüne kadarki süreçte en büyük 3. etnik grup olan Türkmenlere yönelik kısa süreli uygulamalar haricinde genel olarak baskıcı ve sindirici politikaların olduğunu, siyasi olarak teşkilatlanmalarına müsaade edilmediğini ya da engeller çıkarılarak sorunlar çıkarıldığını, temel haklardan olan anadilde eğitim haklarının çeşitli sözleşmelerde taahhüt edilmesine rağmen göz ardı edildiğini söyleyebiliriz.

Irak merkezi hükümetinin Türkmenlere yönelik bu yaklaşımlarının altında hakları verilmiş, örgütlenmiş ve yüzü Türkiye'ye dönük nitelikli ve güçlü bir kitlenin olmasını istememesi yer almaktadır. Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'nde yer alan Kürt gruplar ise Türkmenlerin nüfus olarak daha çok Irak'ın kuzeyinde yer alması, Musul ve Kerkük gibi zengin yeraltı kaynaklarına sahip yerlerde ikamet etmeleri, güçlü olan Türkmenlerin arkasında Türkiye'nin olacak olması, hâkim oldukları toprakları pay edecek olmaları ve ileride hedefledikleri bağımsız Kürt Devleti'nin

önünde engel olarak durmaları gibi birçok nedenden dolayı baskı ve sindirme politikalarını sürdürmektedirler.

Günümüzde her olayın yazılı ve görsel medya kuruluşları aracılığı ile anında her yere ulaştırılabilmesi, iletişim ağının güçlü, yeterli olması ile kaliteli donanımının ve o alanlarda yetişmiş insanların olması ile mümkün olacaktır. Türkmenlerin de iletişim ve medya altyapısına gereken önemi vermeleri ve bu alanlarda Türkiye tarafından desteklenmeleri önemlidir; çünkü Türkmenler bu iletişim ağı ve medya kuruluşları ile kendilerini daha çok kitleye duyurabileceklerdir.

Türkmenlerin Türkiye'nin öncülüğünde ve yardımlarıyla hem haklı davalarını dünyadaki diğer devletlere ve toplumlara anlatmaları hem de uluslararası ilişkilerde güçlü olan devlet ve kuruluşlarla tanışma, sözleşme ve anlaşmalar imzalama, temsilcilikler açma, yardım alma gibi yollarla ilişkilerini geliştirmeleri gerekmektedir. Günümüzde haklı olmaktan ziyade güçlü olmanın benimsendiği uluslararası ilişkilerde Türkiye'nin, Türkmenlerin her platformda yanında yer almasını sağlayarak atacağı adımlar şüphesiz çok önemlidir.

Türkmenlerin tek çatı altında toplanması ve ilişkileri tek merkezden yönlendirerek güçlü bir ses çıkarması için 1990'lı yıllarda kurulan Irak Türkmen Cephesi'nin siyasi, askeri, ekonomik alanlar başta olmak üzere her alanda desteklenmesi ve böylece hem haklarını elde etmelerinde hem de karşılaşılabilecek her türlü olumsuzluklar karşısında kendilerini savunmada diğer taraftan da Irak Meclisi'nde Türkmenlerin güçlü bir şekilde temsili açısından önemli bir durumdur. Irak Türkmen Cephesi'nin güçlü ve etkin duruma geçmesiyle oyların Türkmen toplumunun bölünmesine neden olan partiler yok olacaktır. Böylece Türkiye'nin Irak'ta her yönüyle kendisine bağlı olan ve birlikte hareket edeceği bir grup olacaktır.

Türkmen İşadamlarının örgütlenmesi, ulusal ve uluslararası alanda ticaret hacimlerinin genişletilmesi sonucunda Türkmenlerin ekonomik anlamda serbestçe hareket etmelerinin önü açılmış olacak ve bu durum her yönüyle diğer sektörleri de etkileyecektir.

Türkmenlerin Irak'ta kendilerini koruyacak silahlı unsurlarının tam anlamıyla olmaması veya yetersiz olması 3 milyon civarında nüfusları olmasına rağmen

etkinliklerini sınırlandıran en önemli gerekçelerdendir. Nüfus olarak ve ekonomik zenginlik olarak yeterli olan Türkmenlerin silahlı unsurlarının oluşturulmasında ve her türlü lojistik desteğin sağlanmasında Türkiye'ye çok önemli görevler düşmektedir. Kürt unsurların eğitilmesinde önemli rol oynayan ülkelerden biri olan Türkiye'nin aynı durumu Türkmenler özelinde de yapması gerekmektedir. Böylece eğitilmiş ve silahlı bir güç konumuna ulaşan Türkmenler, hem kendi haklarının korunması ve geliştirilmesinde hem de Irak'ın kuzeyinde var olan PKK terör örgütüne ve ortaya çıkması muhtemel bağımsız Kürt Devleti'ne karşı adeta bir sigorta görevi görecektir.

Türkmen siyasetçilerden Ali Haşim Muhtaroglu, Türkmenlere sahip çıkan tek devletin Türkiye olduğunu ifade etmiştir. Türkiye'nin Irak'ta etkinliğini artırması gerektiğini ve Türkiye ile Türkmenler arasındaki ilişkilerde arabuluculuk görevi gören bazı kişilerin Türkiye'yi yanlış yönlendirdiğini, bu durumun düzeltilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Duman, 2011b: 50).

Irak İslam Yüksek Konseyi'nden Türkmen Şeyh Taki el Mevla Türkiye'nin Türkmen bölgelerinin imarında katkı sunmasını ve kendilerine daha çok destek vermesini beklediklerini ifade etmiştir (Duman, 2011b: 52).

Türkmen Vefa Partisi'nden Feryat Ömer Abdullah Tuzlu, Türkiye'nin Irak'ta saygınlık kazandığını ve Irak politikasında her grupta ilişkilerini artırmasının önemli olduğunu ifade etmiş ve Türkiye'nin Irak'taki Türkmen meselesinde daha fazla rol almasını beklediğini belirtmiştir (Duman, 2011b:57).

Yukarıda ifade etmeye çalıştığımız tüm gerekçelerin Türkmenlerin kendilerinin ve bölgelerinin güvence altına alınmasını sağlayacak bir durum oluşturmasının yanında Türkiye'nin olumsuz bir şekilde etkileneceği bağımsız bir Kürt Devleti kurulmasının engellenmesi ve PKK terör örgütünün geriletilmesi konusunda da önemli olacağı tahmin edilmektedir.

3.2. Şİİ TÜRKMENLER İLE İLİŞKİLERİ

Irak'ta yaşayan Türkmenlerin mezhepsel yapısına baktığımızda yarısına yakın miktarının Şii Mezhebinden olduğu görülmektedir. Şii Mezhebinden olan Türkmenlerde etnik aidiyetten daha çok mezhepsel aidiyetin ön plana çıktığı

görülmektedir. Şii Türkmenler birçok yerde Sünni Türkmenler ile beraber yaşamakta ancak birlikte hareket etmemektedirler.

Şii Türkmenler özellikle İran etkisinde olup, yürüteceği politikalarını bu devlet belirlemektedir. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali ile yönetime gelen Şii Araplar da bu grup için önemli partner konumundadır. Türkiye'nin Irak'ta yaşayan Türkmenleri tek çatı altında toplayabilmesinin önündeki en önemli engel mezhepsel farklılıktır. Türkiye'nin Sünni bir devlet olarak görülmesi bu bölgede yaşayan Şii Türkmenleri kendisinden uzaklaştırmakta ve Şii bir devlet olan İran'a ve Irak'ın yönetiminde söz sahibi olan Şii Araplara yaklaşmasına neden olmaktadır.

4. TÜRKİYE'NİN IRAK'TAKİ ASURÎ, KELDANİ VE DİĞER GRUPLAR İLE İLİŞKİLERİ

Irak'ta Asurî, Keldani gibi etnik olarak farklı olduğu gibi dini olarak Hristiyanlığı benimseyen gruplar vardır. Bu grupların Irak'ın siyasi ve ekonomik olarak şekillenmesinde ön plana çıkan durumları olmasa da yaşam şekilleri, tarihsel geçmişleri ve dini hayatlarındaki inanışları dikkat çekmektedir. Örneğin Asurîler geçmişte Irak merkezli olan ve bölgesinde en güçlü olan bir imparatorluk olarak tarihteki yerini almıştır. Bu toplulukların nüfusu günümüzde sayıca gittikçe azalmış olmasına rağmen halen Irak'ın nüfusunun % 2,5'ini oluşturmakta ve 550 bin civarında olduğu bilinmektedir.

Osmanlı Devleti zamanında aynı ülke sınırları içerisinde yaşayan bu topluluklar, I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti'nin parçalanmasıyla daha çok Türkiye sınırları dışında kalmışlardır. Keldaniler günümüzde halen Türkiye'nin özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Mardin-İdil, Şırnak, Uludere, Silopi, Hakkâri, Beytüşşebap, Siirt-Pervari' de meskûn olup, bunların bir kısmı İstanbul'a ve oradan da çeşitli Avrupa ülkelerine göç etmişlerdir (<http://www.sadecegercek.net/>, 2014).

Irak sınırları içerisinde kalan Keldaniler farklı bölgelerde yaşamakla birlikte bu yerlerden biri de Musul'dur. 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali sonrasında Hristiyanlardan tahminen 60 bin kişinin ülkeden ayrıldığı bilinmektedir. Irak'ta

Keldanilerin en tanınmış kişisi olarak Saddam Hüseyin'in yardımcısı olan Tarık Aziz karşımıza çıkmaktadır (<http://www.bbc.co.uk/turkish/>, 2008).

Türkiye'nin sözde Ermeni Soykırımı olarak karşısına çıkan ve uğraşmak zorunda kaldığı soruna ilaveten Keldani - Asurîler de sözde soykırımı uğradıklarını iddia etmektedirler. Özellikle Fransa'da yaşayan Keldanilerin lobi faaliyetleri yapmaları sonucunda 1915 olaylarında kendilerinin de sözde soykırımı uğradıklarını iddia etmeleri ve Paris'te Sarcelles şehrinde sözde soykırım anıtı dikmeleri dikkate değerdir. İddialarında 1915 olayları sırasında 250 bin civarında kayıplarının olduğunu ve sorumlusunun da Osmanlı Devleti ve onun devamı niteliğinde olan Türkiye Cumhuriyeti olduğunu ifade etmektedirler. Yapılan bir araştırmada Keldani nüfusunun 1908 yılında toplam olarak 110 bin civarında olduğu Anadolu'daki Keldani nüfusunun ise 80 bin civarında olduğu; 1914 yılında ise Osmanlı resmi belgelerine göre 30 bin civarında olduğu belirtilmektedir. Bu durum iddianın temellerinin sağlam olmadığını göstermekte ve asılsız olduğu izlenimi uyandırmaktadır. Türkiye'nin Irak'taki ve Anadolu'daki Keldaniler ile ilişkileri sadece bu kadar olmayıp, Irak kökenli olan 3 binden fazla Keldani İstanbul'da yaşamlarını sürdürmekte ve dini yaşamlarını hiçbir baskı ve asimile edici tarzda olmayan şekilde serbestçe sürdürmektedirler (<http://www.sadecegercek.net>, 2014).

Türkiye'nin Irak'taki Asurî, Keldani ve diğer topluluklarla ilişkileri siyasi, askeri, ekonomi gibi alanlarla ilgili olmayıp sadece insani ve evrensel değerler çerçevesindedir. Bu toplulukların Irak özelinde de bir etkinlikleri söz konusu olmayıp, tarihi olarak bulundukları yerlerde yaşamlarını sürdürme durumları vardır. Sonuç olarak bu gruplar ile Türkiye'nin temasları sınırlı ve yok denilecek kadar azdır.

SONUÇ

Irak, Ortadoğu’da bulunduğu konum itibarıyla jeopolitik - jeostratejik açıdan önemli bir yere sahip olan ve Arap ülkesi olarak adlandırılmasına rağmen çok farklı etnik, mezhepsel ve dini grubu barındıran bir ülkedir. Sahip olduğu yer altı ve yerüstü kaynakları ile tüm egemen güçlerin özellikle 1800’lü yılların sonlarından itibaren ilgisini çekmiştir. Bu ilginin günümüzde de artarak devam ettiğini söylemek yerinde olacaktır. Mezhepsel gruplar olarak Şiiler ve Sünniler; etnik gruplar olarak Araplar, Kürtler, Türkmenler; dini gruplar olarak ise Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yezidiler ön plana çıkmaktadır. Bu bakımdan Irak’ın homojen bir yapıya sahip olmayıp, kozmopolit bir yapıda olduğunu söyleyebiliriz.

Irak’ta siyasi aktörlerin etki ve etkinlikleri, silahlı güçlerinin olup olmaması ile yakından ilişkilidir. Örneğin Irak’ın kuzeyinde çok sayıda Kürt partisi olmasına rağmen Irak Kürdistan Demokrat Partisi ve Irak Kürdistan Yurtseverler Birliği’nin etkin olduğu görülmektedir. IKDP ve IKYB Peşmerge adını verdikleri silahlı militan gruplar sayesinde bulundukları yerlerde hâkimiyetlerini kurmuşlar ve pekiştirmişlerdir. Diğer siyasi partilerin etkin olamamasında silahlı militanların baskı ve caydırma politikaları gütmesi önemli bir unsurdur. Liderliğini Mukteda el- Sadr’ın yaptığı Sadr Hareketi’nin de Şii Araplar arasında ön plana çıkmasında silahlı milis güçlerinin varlığı önemli bir rol oynamaktadır. Kısaca hangi etnik ya da mezhepsel yapıdan olursa olsun Irak’ta etkili ve etkin olabilmenin yolu silahlı güçlere sahip olmaktan geçmektedir.

Osmanlı Devleti’nin yönetimi altında yüzyıllarca kalan Irak’ta, bu süre içerisinde etnik ya da mezhepsel farklılıklardan oluşan sorunların genel olarak yaşanmadığı görülmektedir. I. Dünya Savaşı sonrasında Osmanlı Devleti’nin kaybeden blokta yer alması nedeniyle Irak, İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Sonrasında İngilizlerin onay verdiği kişiler yönetime gelmiş ve uzun bir süre, darbeler ile yönetimin el değiştirmesine kadar, iktidarda kalmışlardır. Darbe ile iktidara gelen yöneticiler arasında olan Saddam Hüseyin ise, 2003 yılındaki ABD işgaline kadar, Irak’ta en uzun süre iktidarda kalan kişi olarak tarihe geçmiştir. 2003 sonrasında yönetime uzun yıllar bu mekanizmaların dışında kalan Şiiler ile Kürtler gelmiş ve önemli yönetim koltukları bu gruplar arasında paylaşılmıştır.

Türkiye'nin kuruluşundan itibaren Irak ile olan ilişkileri üzerinde Musul – Kerkük meselesi, su sorunu, Türkmenlerin durumu, ticari ve ekonomik konular ve 1980'li yılların sonundan itibaren bölücü PKK terörünün faaliyetleri oldukça etkili olmuştur. Bu etkenler nedeniyle ilişkilerde bazı dönemlerde sorunlar yaşanmıştır.

Türkiye'nin özellikle 1991 yılındaki I. Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ta oluşan yeni durumla ilgilenmesi ülkenin geleceği açısından zorunluluk oluşturmıştır. ABD'nin Körfez Savaşı ile beraber Irak'ın kuzeyinde Çekiç Güç'ü konuşlandırması ve kuzeydeki Kürt grupları koruması altına alarak serbestçe hareket etmelerini sağlaması Türkiye'nin dikkatini çekmiştir. Bu süreçle birlikte kuzeydeki Kürt grupların devletleşme girişimleri ve PKK terörünün Türkiye'ye dönük eylemleri ile Türkmen varlığının tehlike altında olması Türkiye'nin bölgede yeni dinamikler aramasını ve işbirlikleri geliştirmesini gerektirmiştir. Irak'ta batılı güçlerin desteği ile kurulmak istenen bağımsız bir Kürt devletinin Türkiye'nin toprak bütünlüğünü tehdit etme riskini taşıması Türkiye'yi tedirgin etmiştir. Tüm bu etkenler nedeniyle Türkiye, Irak'ta etkin ve etkili olabilmek için bu ülkedeki tüm etnik, dini ve mezhepsel yapılar ile ilişkilerini en üst düzeye çıkarma ve bu durumu sürdürülebilir hale getirme yollarını aramaya başlamıştır. Bu çalışmada görüldüğü gibi Türkiye Irak'ta bulunan Türkmenler ve Kürtler ile özellikle 1991 yılındaki I. Körfez Savaşı'ndan sonra artmaya başlayıp, 2002 yılında Ak Parti iktidarı ile yoğunlaşan bir ilişki içerisine girmiştir.

Türkiye-Irak ilişkilerinde Ak Parti dönemine kadar sadece Irak merkezi hükümeti ile ilişkiler kurulmuş olup, Ak Parti iktidarı ile birlikte Irak Merkezi Hükümeti'nin yanısıra Şii Sadr Hareketi, Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, önde gelen Sünni aşiretler, Irak Türkmen Cephesi gibi etkili olan etnik ve mezhepsel yapılarla ilişkiler geliştirilmiştir. Türkiye'nin bu tarz bir politika yürütmesinin sebebi 2003 yılından itibaren Irak'ta merkezi otoritenin kaybolması ve bu otorite boşluğu nedeniyle Şii, Sünni, Kürt ve az da olsa Türkmen grupların kendi bölgelerinde hâkimiyet kurarak bu hâkimiyetlerini pekiştirmeleridir.

Merkezi otoritenin yok olması ve dış güçlerin etkisi nedeniyle Irak'ın güneyinde Şiiler, kuzeyinde Kürtler, orta ve batı kesimlerinde ise Sünniler güçlü konuma geçerek resmi olmasa da Irak üçe bölünmüş durumdadır. Bu bölünmüş olma durumundan dolayı Irak ile ilişkilerde tek bir merkezin dikkate alınması yeterli

olmayacağı ve birçok alt grubun da etkili olacağı düşünüldüğü için Türkiye yerel boyutta etkin olan aşiret, etnik ve mezhepsel gruplar, bölgesel yönetimler ile yakın ilişkilerini sürdürmektedir.

Türkiye resmi anlamda Irak merkezi hükümeti ile ilişkilerini sürdürse de bunun yanı sıra Musul ve Kerkük, Türkmenlerin durumu ve PKK terör örgütünün faaliyetleri gibi meselelerde Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi, Sünni aşiretler, Şii grupların da etkili olacağı düşünüldüğü için bu grupları dikkate alması ve politikalarını yeni oluşan dengelere ve konjonktüre göre ayarlaması yerinde olacaktır. Türkiye subaktörler sayesinde Irak'ta daha etkin bir dış politika yürütecek ve bu sayede oluşacak yeni durumlara anında müdahil olabilecektir. Türkiye Irak'ta yaşayan etnik, dini ve mezhepsel grupların yakın akrabalarını kendi içerisinde de barındırdığından yaşanabilecek her türlü olumlu ya da olumsuz durumdan direkt etkilenebilecek durumdadır. Bu nedenle Irak'ta meydana gelecek olaylar Türkiye'yi de etkileyeceği için kayıtsız kalması düşünülmemelidir.

Türkiye, Türkmenleri Irak Türkmen Cephesi etrafında örgütleyip tek merkezden yönetilen, güçlü ve istikrarlı bir konuma getirmek istemekte ve her türlü desteğini vermektedir. Kürtler ile ilişkileri ise Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile ekonomi, askeri ve ticaret başta olmak üzere çeşitli alanlarda sürmektedir. Türkiye'nin IKBY'yi desteklemesindeki amaçlardan biri Kürtleri İran'ın ve Batı'nın etkisi altına girmesini engellemek ve özellikle Irak'ın kuzeyindeki petrolün Türkiye üzerinden Avrupa'ya transferinin sağlanmasıdır. Türkiye'nin Irak'taki Sünni Araplarla ilişkileri ise Irak'ın kuruluşundan 2003 yılında Şii Arapların iktidara gelmesine kadar iktidarda olmaları nedeniyle devletlerarasında resmi düzeyde olmuşsa da Sünni Arap aşiretleri üzerinde Türkiye'nin etkinliği söz konusudur. Asurî, Keldani ve diğer gruplar ilişkileri daha çok savaş, doğal afet vb. gibi durumlarda insani boyutta olmaktadır. Şii Araplar üzerinde Türkiye'nin etkisi yok denilecek kadar azdır. Şii Araplar İslam Dini kimliğinden ziyade mezhepsel kimliği ön planda tutmakta ve Sünni olarak gördükleri Türkiye'ye karşı temkinli ve ön yargılı bir bakış açısıyla yaklaşmaktadırlar. Şii Araplar kendilerini daha çok İran ile yakın görmekte, ilişki ve işbirliklerini de bu yönde sürdürmektedir.

Türkiye Kürt, Türkmen, Araplar ve diğer grupları ayırt etmeksizin insani boyutta her türlü desteği vermektedir. Nüfus bakımından etkili olan ve İran'a yakın olan Şii Arapları dizginlemek ve Irak'ta etkili olabilmek için Kürtleri, Türkmenleri ve Sünni Arapları şartlar elverdiği ölçüde desteklemektedir. Bu durumun Türkiye'nin ulusal ve uluslararası çıkarları bağlamında da etkisinin olacağı göz önünde tutulmaktadır.

Türkiye'nin Irak'ta aktif olarak yürüttüğü dış politika ve terör örgütleri dışında etkili olan grupları muhatap alması sayesinde politika bağlamında etkinliği söz konusudur. Irak'ta Türkmenlerin hakları ve durumları ile ilgili yaşanan ve yaşanabilecek olaylarda Türkiye'nin fikirleri büyük önem taşımakta olup, aynı şekilde kuzeydeki IKBY ile Irak Merkezi Hükümeti arasında ya da Sünni ve Şii gruplar arasında meydana gelen olumsuzluklarda arabulucu olarak devreye girdiğini ve dikkate alındığını söylemek mümkün olacaktır. Bu durum da Türkiye'nin sadece merkezi hükümet üzerinde değil, birçok farklı etnik, mezhebi ve siyasi grup üzerinde etkili olduğunu göstermektedir. Kısaca Türkiye, Irak'ta yürütmekte olduğu geniş bakış açısı sayesinde sözü dikkate alınan, etkili olan grupları yeri geldiğinde dizginleyebilen, Irak iç politikasında dengelerin kurulmasına katkı sunan bir devlet olma özelliği göstermektedir.

KAYNAKÇA

Acun, C. (2014a). Irak'ta İsyanın Haritası: Silahlı Gruplar. *SETA Perspektif*, 55, 4-5.

- Acun, C. (2014b). Neo El-Kaide: Irak ve Şam İslâm Devleti (İŞİD). *SETA Perspektif*, 53, 6.
- Adıyaman, M. (2012). Kim bu (Y)Ezidiler, Nerede Yaşar Neye İnanırlar. 12.09.2017, <https://www.timeturk.com/bundesbank-tan-almanya-icin-risk-degerlendirmesi/>.
- Akbaş, Z. (2011). *Irak*. Ankara: Barış Kitabevi.
- Alaca, M. (2016). Kerkük'ün Kaderi Kimin Elinde. *Ortadoğu Analiz*, 8 (75), 08-22.
- Albayrak, K. (1997). *Geçmişte ve Günümüzde Keldani Kilisesi*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Al Jazeera (2004). El Hareketu'l İslamiyye fi Kurdistan, 12.04.2017. <http://www.aljazeera.net/analysis/pages/37d4dd68-4024-408e-acfb-576dfe774156>.
- Al-Kifae ve Reda, (2010). *The Role of Hawza of Najaf and Ayetullah Ali al-Sistani in Restructuring the Iraqi Governance System in Post-Baa'athist Iraq*, (Master Tezi), The American University of Cairo, Kahire.
- Al-Sudani, T. (2016). *Irak ile Türkiye Arasındaki Başika Gerginliği Büyürken En Büyük Milis Güçlerinden Bedir Tugayı Sert Uyarılarda Bulundu*. 12.12.2017, <https://tr.sputniknews.com>.
- Altaş, G. (2017). *Türkmen Haşdi Şabi Avantaj Olabilir*. 23.11.2017, http://www.rudaw.net/mobile/turkish/kurdistan/170320175?ctl00_phMainContainer_phMain_ControlComments1_gvCommentsChangePage=2_50.
- Altunışık, M. B. (1999). *Türkiye ve Ortadoğu, Tarih Kimlik Güvenlik*. İstanbul: Boyut Kitapları.
- Amnesty International, (2009) Hope and fear: Human Rights in the Kurdistan Region of Iraq, *Amnesty International Report*, 17.08.2017, <http://www.refword.org/docid/49e6e8922.html>.
- Arafat, M. (2009). *Türkiye ve Komşuları*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Aras, B. (2004). *Türkiye ve Irak Krizi, Irak Savaşı Sonrası Ortadoğu*. İstanbul: TASAM Yayınları.

- Armaoğlu, F. (2010). *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi* (17.Baskı). İstanbul: Alkım Yayınları.
- Arpacık, Y. Z. (2007). *Yolbaşı Irak Gerçeği ve Türkmenlerin Direniş Öyküsü* (15. Baskı). İstanbul: İteriş Yayınları.
- Ateş, D. (2014). *Türk Dış Politikasına Giriş*. Dora Yayıncılık, Bursa, s.1-18.
- Atmaca, A. Ö. (2011). Yeni Dünyada Eski Oyun: Eleştirel Perspektiften Türk-Amerikan İlişkileri. *Ortadoğu Etütleri*, Cilt 3 (1), 177.
- Aydın, M., Özcan, N. A., Kaptanoğlu, N. (2007). *Riskler ve Fırsatlar Kavşağında Irak'ın Geleceği ve Türkiye*. 14.04.2017, http://www.tepav.org.tr/uploa/files/1271232024r5640.Riskler_ve_Firsatlar_Kavsaginda_Irak_in_Gelecegi_ve_Turkiye.pdf.
- Ayhan, V. ve Duru, O. (2010). Irak Yüksek İslam Konseyi Başkanı Seyyid Ammar El Hekim: Irak Yüksek İslam Konseyi'nin Seçimlerde Düşmanı Yoktur, 15. 01. 2017, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/15/9hekim.pdf>.
- Ayhan, V., Erkmen, S., Turan, K., Duman, B., Orhan, O. (2010). 7 Mart 2010 Irak Parlamento Seçim Sonuçlarının ve Yeni Siyasal Denklemin Değerlendirilmesi. *Orsam Rapor No:17*, s. 9-16.
- Balıkçı, F. (2003). Tapuları Siliyorlar. 28.03.2018, [www.hurriyet.com.tr / gündem /tapulari-siliyorlar-139558](http://www.hurriyet.com.tr/gundem/tapulari-siliyorlar-139558).
- Barkey, H. (1992). Re-Casting Turkish Foreign Policy, *Ortadoğu Çalışmaları Derneği Toplantılarına Sunulan Tebliğ*, Portland, Oregon, ABD.
- Barut, E. (2013). *Irak Kürt Bölgesel Yönetiminde Dış Politika ve Güvenlik Ekseninde Türkiye Algısı*, (Yüksek Lisans Tezi), Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü Uluslararası Güvenlik Anabilim Dalı, Ankara.
- Baştürk, L., Torlak, F., Ziya, S., Akkaya, G. N., Küçükkeleş, M., Demir, Z. S. (2013). *Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu*, (I). Ankara: SETA Yayınları.
- Benli, Y. (2003). Irak'ta Şiiliğin Tarihi Temelleri, *Irak Dosyası I*, İstanbul: Tarih ve Tabiat Vakfı Yayınları.
- Bila, F. (2007). *Ankara'da Irak Savaşları: Sivil Darbe Girişimi ve Gizli Belgelerle 1 Mart Tezkeresi*. İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Blaga, R. (1997). *İran Halkları El Kitabı*, İstanbul: Yeni Zamanlar Dağıtım, s. 50-80.

- Börklü, Y. M. (2008). Lozan'dan Sonra Irak Türklerinin Durumu ve Genel Problemleri, 18.06. 2017, <http://bizturkmeniz.com>.
- Carnegie Endowment for International Peace .(2009). Iraqi National Movement, 27.06.2017, http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/d-iq/dv/d-iq20091202_06_/d-iq20091202_06_en.pdf.
- Chon, G. (2009). Disunity Threatens Sunni Iraq. *The Wall Street Journal*. 21.11.2017, <https://www.wsj.com/articles/SB125409363151844891>.
- Çakmak, H. (2013). Turgut Özal'ın Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları, *Liderlerin Dış Politika Felsefeleri ve Uygulamaları*, Der. Haydar Çakmak, Ankara: Doğu Kitabevi, s.117-119.
- Çakır, R. (2009). *Irak Ekseninde ABD ve Türkiye'nin Politikaları* (Yüksek Lisans Tezi), Ufuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Çayan, E. (2013). Bülent Ecevit'in Dış Politika Felsefesi ve Uygulamaları, *Liderlerin Dış Politika Felsefeleri ve Uygulamaları*. Der. Haydar Çakmak, Ankara: Doğu Kitabevi, s. 81-86.
- Çıkrıkçı, T. (2009). *Son Gelişmeler Ekseninde Türkiye - Irak İlişkileri* (Yüksek Lisans Tezi), Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Trabzon.
- Çubukçu, M. Ve Özhan, T. (2010). *İşgal Altında İstikrar Arayışları 2010 Irak Seçimleri*, Ankara: SETA Yayınları.
- Dağı, İ. (2002). *Ortadoğu'da İslam ve Siyaset*, İstanbul: Boyut Kitapları.
- Dai, Y. (2008). Transformation of the Islamic Da'wa Party in Iraq: From the Revolutionary Period to the Diaspora Era. *Asian and African Area Studies*, 7 (2), s.245-255.
- Davutoğlu, A. (2013). *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Dedeoğlu, B. (2011). Türkiye-Irak İlişkileri: Doğu-Batı Ekseni ve Değişkenler. *Civitas Gentium*, 1 (1).
- Deliceoğlu, S. (2006). *Kuzey Irak'taki Etnik ve Dini Gruplar ve Bölge Politikalarındaki Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi,

- Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, Siyasi Tarih ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Dikmen, A. ve Filiz, İ. (2015). Siyasal İslam'ın Yeni Bir Deneyim Alanı: Kuzey Irak'ta İslamcı Hareketler. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 17, s. 260-270.
- Duman, B. (2011a). Irak'ta Türkmen Varlığı. *ORSAM Rapor No 33*, s. 27- 50.
- Duman, B. (2011b). Iraklı Grupların Temel Siyasi Sorunlara Bakışı Ve Türkiye İle İlişkiler: Saha Araştırmasına Dayalı Bir Çalışma. *ORSAM Rapor No 54*, s. 10-57.
- Duman, B. (2012). Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Kerkük Ziyareti. *ORSAM Rapor No, 132*, s. 19-29.
- Duman, B. (2014). Irak'ta 2014 Seçimleri, IŞİD Operasyonları ve Irak'ın Geleceği. *ORSAM Rapor No 190*, s. 8-14.
- Duman, B. (2015). Işid Sonrası Irak'ta Tartışmalı Yeni Aktör: Haşdi Şaabi (Halk/Millet Yığınları). *ORSAM Rapor No 198*, s. 14-18.
- Duman, S. (2003). Irak: Bir Ulus Yaratma Çabaları. Der. Ali Ahmetbeyoğlu, Hayrullah Cengiz ve Yahya Başkan, Irak Dosyası II (45-70) . İstanbul: TATAV.
- Duman, Ç. (2013). *1990 Sonrası Dönemde Irak Türklerinin Siyasi Yapısı*. (Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Tarihi Anabilim Dalı, İzmir.
- Duran, H. ve Karaca, A. (2011). Tek Parti Dönemi Türk-Arap İlişkileri, *SDÜ İİBF Dergisi*, 16, s.209-212.
- Durmazuçar, V. (2002). *Ortadoğudaki Su Sorununun Türkiye'ye Bakan Yönü ve Türkiye'nin İzlemesi Gereken Hidrostrateji*, (Yüksek Lisans Tezi), Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Strateji Bilimi Anabilim Dalı, İstanbul.
- Duru, O. (2010). Irak Kürt Muhalefet Hareketinde Uluslararası Boyut: 1918-1975 Arası Dönemin Analizi. *Alternatif Politika* (Özel Sayı 1), s.74-112.
- El-Cumeyli, G. Y. A. (2017). IKBY Bağımsızlık Referandumu ve Bağdat Hükümetinin Kriz Yönetimi. *ORSAM Yayınları*, 9 (83), s.32-35.

- Entessar, N. (1984). The Kurds in Post-Revolutionary Iran and Iraq. *Third World Quarterly*, 6 (4), s. 910-930.
- Erdeğer, B. (2014a). Irak'taki Silahlı Şii Gruplar, 01.05.2017, <http://aa.com.tr/tr/dunya/iraktaki-silahli-sii-gruplar/150181>.
- Erdeğer, B. (2014b). Irak'ta Hangi Silahlı Gruplar Etkili. *Anadolu Ajansı*, 21.11.2017, <http://aa.com.tr/tr/dunya/irakta-hangi-silahli-gruplaretkili/150534>.
- Erdoğan, Ş, ve Deligöz, E. (2015). Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği. *Savunma Bilimleri Dergisi*, 14(1), s. 5-37.
- Erkmen, S. (2007). Türkiye'nin Kuzey Irak Perspektifi ve Hareket Alanı, *Stratejik Analiz*, 86, s. 40-50.
- Erkmen, S. (2010). Irak'ta İşgal Sonrası Siyasal Yaşam ve 2010 Parlamento Seçimleri. *Ortadoğu Etütleri*, 2 (3), s. 107-145.
- Erkmen, S, ve Oytun O. (2011). Kuzey Irak'ın Toplumsal Siyasal Yapısı ve Kürt Bölgesel Yönetiminin Türkiye ile İlişkileri. *ORSAM Rapor No: 43*, s. 6-10.
- Erkmen, S. (2011). Irak'ta Savaş Sonrası Savaş, Fırat Üniversitesi, *Ortadoğu Sempozyumu*, Elazığ, s. 290-295.
- Erkmen, S. (2013). 2013'te Türkiye - Irak İlişkileri İçin Beklentiler ve Olasılıklar. *Ortadoğu Analiz*, 5 (49), s. 90-95.
- Erol, S. (2011). Doğu Süryani Kilisesi Tarihi Çerçevesinde İran Asurî- Keldanilerine Genel Bir Bakış. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (16), s. 129-138.
- Erol, S. (2012). 1939-1949 Dönemi Türk Dış Politikası, *Türk Dış Politikası*, Der. Haydar Çakmak, Ankara: Barış Kitap, s. 240-250.
- Ertuğrul, Ü. (2006). *Irak Türkleri ve Türkiye: Ortadoğu'nun Yeniden Yapılanması İle Irak'ın İşgali Ekseninde I*. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.
- Faya, M. (2008). Iraq: National Front for Salvation of Iraq Leader Vows to Fight Islamic Party. *Asharq al-Awsat*, 21.11.2017, <https://eng-archive.aawsat.com/theaawsat/news-middle-east/iraq-national-front-for-salvation-of-iraq-leader-vows-to-fight-islamic-party>.
- Fink, G. (2009). Iraq's Assyrian Christians; More of the Same Old. *New York Times*, 05.09.2017, <http://www.nytimes.com/2009/02/17/opinion/17iht-edlet.1.20242064.html?pagewanted=all>.

- GE İmagination at Work, (2010) Iraq 2010-2014 Council of Representatives & The Cabinets, *GE Iraq Political Status 2010*, 15.05.2017, <http://www.iraq-businessnews.com/wp-content/uploads/2011/01/Iraq-cor-and-the-cabinets-2010-2014-V1.pdf>.4
- Gökcan, Ö. (2014). Ortadoğu’da Bir Kürt Topluluğu: Feyliler, *Alternatif Politika*, 6 (3), s. 359-386.
- Gözen, R. (2000). *Amerikan Kısılcığında Dış Politika Körfez Savaşı Turgut Özal ve Sonrası*. Ankara: Liberte Yayınları.
- Gözen, R. (2002). *Türkiye’nin Orta Doğu Politikası: Gelişimi ve Etkenleri*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Gözen, R. (2006a). 21. Yüzyılda Türk Dış Politikası, *Kuzey Irak Sorunu*, Ankara: AGAM Yayınları.
- Gözen, R. (2006b). ABD’nin Irak’ı İşgali: Yeni Muhafazakâr, Demokratik Emperyalist Bir Proje, *II. Körfez Savaşı*, Der. Mesut Taşgetiren ve Mehmet Şahin, Ankara: Platin Yayınları, s.30-31.
- Gözen, R. (2009). *İmparatorluktan Küresel Aktörlüğe Türkiye’nin Dış Politikası*. Ankara: Palme Yayıncılık.
- Gözler, M. Z. (2015). Yeni Mezopotamya’da Irak’a Olan Alakanın Sebebi. 15.04.2017, <http://www.21.yyte.org.tr/arstirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2015/03/17/8143/yeni-mezopotamyada-iraka-olan-alakanin-sebebi>.
- Gunter, M. (1993). A de facto Kurdish State in Northern Iraq. *Third World Quarterly*, 14 (2), s.295-319.
- Gunter, M. (2010). *Historical Dictionary of Kurds*, Macmillan: Scarecrow Press.
- Günay, B. (2005). *Avrupa’dan Asya’ya Sorunlu Türk Bölgeleri I*. İstanbul: IQ Kültür Sanat ve Yayıncılık.
- Hale, W. (2003). Türk Dış Politikası 1774- 2000. (P. Demir, çev.). İstanbul: Mozaik Yayınları.
- Hamid-Abdel, H. (2010) Iraq’s Witch Hunt Continues, *Al Jazeera*, Iraq’s Uncertain Future: Elections and Beyond, International Crisis Group, Report No:94, p.27.

Haninke, A. (2011). Assyrians Don't Want to Be a Part of a Part of Iraq. *Assyrian International News Agency*, 25.09.2017, <http://www.aina.org/guesteds/20111125105023.htm>.

Hürmüzlü, E. (2003). *Türkmenler ve Irak*, İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları.

Hürriyet, 29.11.2017, <http://fotoanaliz.hurriyet.com.tr/galeridetay.aspx?cid=6755&rid=4369&p=1>).

<http://arama.hurriyet.com.tr/arsivnews.aspx?id=139399>, (2012), 21. 03. 2018.

http://www.bbc.co.uk/turkish/news/story/2008/03/080313_chaldeans.shtml, Erişim Tarihi, 16.09.2017.

<http://www.diplomaticobserver.us/yazdir?BD51F234D5505FC28BD611AADF15F884>, Erişim Tarihi 28.11.2017.

<https://www.haberler.com/isid-den-kacan-ezidiler-turkiye-ye-siginiyor-6409306-haberi> , Erişim Tarihi, 29.11.2017.

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/kerkukte-pesmergenin-kacisinin-ardindan-yeni-tehlike-40614491>, Erişim Tarihi, 21.12.2017.

<https://irakdadirenis.wordpress.com/2009/11/26/1920-devrim-tugaylari-kimdir>, Erişim Tarihi 12.07.2017.

<http://www.kurtulussavasi.gen.tr/musul-sorunu.html> , Erişim Tarihi, 13.09.2017.

<https://www.sabah.com.tr/dunya/2017/10/04/maliki-turkiyenin-rolunden-memnuiyet-duyuyoruz>, Erişim Tarihi, 20.12.2017.

<http://www.sadecegercek.net/2014/07/kim-bu-keldaniler.html>, Erişim Tarihi, 29.11.2017.

<https://populerakim.com/wp-content/uploads/2017/05/haşd-bölüm1.rtf>. Erişim Tarihi, 01.06.2017.

<https://tr.sputniknews.com/ortadogu/201610171025332409-sadr-yandaslar-turkiye-protesto-cagrisi/>, Erişim Tarihi 25.12.2017.

International Crisis Group, (2002). Iraq Backgrounder: What Lies Beneath. 21.11.2017, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iran/iraq-backgrounder-what-lies-beneath>.

International Crisis Group, (2007). Shiite Politics in Iraq: The Role of the Supreme Council C. 21.11.2017, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north>

africa/gulf-and-arabian-peninsula/iraq/shiite-politics-iraq-role-supreme-council.

International Crisis Group, (2009). Iraq and Kurds: Trouble Along The Trigger Line, *Middle East Report No: 88*, s. 11-16.

International Crisis Group, (2012). Iraq's Secular Opposition: The Rise and Decline of Al- Iraqiya. 21.11.2017, <https://www.crisisgroup.org/middle-east-north-africa/gulf-and-arabian-peninsula/iraq/iraq-s-secular-opposition-rise-and-decline-al-iraqiya>.

Iraqi National Accord, (2013). 26.05.2017, <http://www.al-bab.com/arab/docs/iraq/ina02.html>.

İkbal, M. A. (2006). *Irak Kürt Bölgesinin Jeopolitiğine İlişkin Stratejik Öngörüler*, (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.

İnan, A. (2013). Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı ve Türkiye-Irak İlişkileri (1973-2011), *Ortadoğu Analiz*. 5 (56), s. 68-83.

İzzetullah, İ. (2005). *İran ve Bölge Jeopolitiği*. (Çev: Hakkı Uygur) İstanbul: Küre Yayınları.

Jawhar, R. T. (2010). *The Iraqi Turkmen Front*, Beirut: Presses de l'Ifpo.

Kahraman, A. (2008). *Irak'ın Geçmişi, Bugünü Ve Geleceği Üzerine Muhtemel Senaryolar* (Yüksek Lisans Tezi). Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, s. 56-65.

Karakoç, E. (2014). *Atatürk'ün Hatay Davası*. 10.09.2017, <http://www.altayli.net/ataturkun-hatay-davasi.html>.

Kardaş, Ş. (2011). Türk Dış Politikasında Eksen Kayması mı?. *Akademik Orta Doğu*, 5 (2), s. 25-30.

Kasım, K. ve Bakan, Z. (2004). *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, Ankara: ASAM Yayınları.

Kaştan, Y. (2008). II. Dünya Savaşı Sonrası Türkiye Irak Siyasi İlişkileri. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12, s. 1-14.

Kavak, G. (2011). "I. Körfez Savaşı Sonrası Irak'tan Türkiye'ye Göçler ve Sonuçları", *II. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi Bildiriler Kitabı II*, İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Basın ve Halkla İlişkiler Birimi, s. 435-444.

- Kaya, Z. (2004). Musul Meselesine Genel Bir Bakış. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (8): s. 120-130.
- Kaymaz, İ. Ş. (2003). *Musul Sorunu: Petrol ve Kürt Sorunlarıyla Bağlantılı Tarihsel ve Siyasal Bir İnceleme*, İstanbul: Otopsi Yayınları.
- Kaymaz, İ. Ş. (2005). Arap – Kürt Karşıtlığı Temelinde Irak’ın Parçalanmasına Giden Yol ve Türkiye. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 1 (1), s. 5-15.
- Kazancı, H. (2004). Irak’ın Hassas Dengelerindeki Türkmenler. *2023 Dergisi*, Sayı. 3B, s. 38-44.
- Kekilli, E. ve Keskin, B. (2017). Kapıdaki Kriz: Barzani’nin Bağımsızlık Israrı. *SETA Yayınları*, 217, s. 1-28.
- Kerküklü, A. (2006). *Oyun İçinde Oyun Kerkük I*. İstanbul: Kum Saati Yayınları.
- Ketene, O. (2002). Kuzey Irak’ı Türkiye’ye Bağlayacak Yegâne Güç Türkmenler. *Stratejik Analiz*, 22, s. 100-115.
- Keyman, F. (2010). *Türk Dış Politikasında Eksen Tartışmaları: Küresel Kargaşa Çağında Realist Proaktivizm*, Ankara: SETAV Yayınları.
- Kısıklı, E. (1999). Yeni Gelişmelerin Işığında Geçmişten Günümüze Musul Meselesi. *Ankara Üniversitesi Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 6 (24), s. 491-493.
- Kibaroglu, M. (2012). What Went Wrong With The “Zero Problem With Neighbors” Doctrine?. *Turkish Policy Quarterly*, 11 (3), s. 80-90.
- Köksal, S. (2014). *Irak’ın Kuzeyindeki Muhtemel Gelişmelerin Türkiye’ye Etkileri*. 13.04.2017, <http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-96-201404097rapor6.pdf>.
- Köylü, H. (2005). Irak’ın Etnik Haritası. 29.03.2017, <http://www.dw.com/tr/irak%C4%B1n-etnik-haritas%C4%B1/a-2525420>.
- KRG UK Representation, (2009). The status of Christians in the Kurdistan Region in Iraq, 18.04.2017 http://cabinet.gov.krd/uploads/documents/Status_Christians_Kurdistan_Region_Dec_09__2009_12_22_h16m26s16.pdf.
- Kurdistan Presidency, (2009). Statement in Response to Amnesty International Report, *Kurdistan Regional Government Report*. 15.08.2017, <http://cabinet.gov.krd/a/d.aspx?a=28956&r=&area=60&s=02010000&l=12&s=010000>.

- Kurubaş, E. (2004). *1960'lerden 2000'lere Kürt Sorununun Uluslararası Boyutu ve Türkiye* I. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Kürdistan İslam Birliği, 18.04.2017, <http://www.kurdiu.org/>.
- Küzeci, Ş. (2016). 21 Yıllık Irak Türkmen Cephesi. *Kerkük Gazetesi*. 25.08.2017, <http://www.kerkukgazetesi.com/21-yillik-irak-turkmen-cephesi/>.
- Lewis, B. (2008). *Modern Türkiye'nin Doğuşu* (3. Baskı). (B. B. Turna, çev.). Ankara: Arkadaş Yayınevi, s. 20-30.
- Marr, P. & Marashi, I. A. (2017). *The Modern History of Iraq*, England: Westview Press.
- Mazin, H. (2004). Türkiye'nin Türkmen Politikası: Yapılması Gerekenler. *Stratejik Analiz Dergisi*, 1559 (611), s. 30-40.
- Mazin H. (2005). Irak Türkmenlerinin Barışçı Politikaları ve Sonuçları. *Stratejik Analiz Dergisi*, s. 50-60.
- Mazin, H. (2007). Irak'ın Geleceği. *Stratejik Analiz Dergisi*, s.30-40.
- Mc Dowall, D. (2004) *A Modern History of the Kurds*, Newyork: St. Martin's Press,.
- Mc Dowall, D. (2007) *A Modern History of the Kurds*, London: I. B. Tauris Co. Ltd, s.300-310.
- Meray, S. L. (1993). *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler I*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Milliyet, (2016). Türkiye'ye Başsağlığı Diliyorum. 21.12.2017, <http://www.milliyet.com.tr/irak-cumhurbaskani-yardimcisi-nuceyfi-istanbul-yerelhaber-1287390/>.
- Mir-Hosseini, Z. (1994). Inner Truth and Outer History: The Two Worlds of the Ahl-i Haqq of Kurdistan. *Int. J. Middle East Stud.* 26, s. 267-285.
- Miş, N., Ensaroğlu, Y. (2014). *Irak Siyasetini Anlama Kılavuzu*, SETAV Yayınları, s.210-220.
- Morad, M. (2005). The Situation of Kurds in Iraq and Turkey, *The Kurds: A Contemporary Overview*, Der. Kreyenbroek ve Stefan Sperl, New York: Routledge Publishing, s.90-104.
- Muhtaroglu, A. H., Bozarslan, F., Musul, K. B. (2016). Irak İslam Yüksek Konseyi Başkanı: Türk Askeri Anlaşma İle Gelmeliydi. 23.12.2017, [www. cnnturk](http://www.cnnturk)

com/dunya/irak-islam-yuksek-konseji-baskani-turk-askeri-anlasma-ile-gelme
liydi.

- Muratlı, İ. (2009a). *Irak Türklerinin Siyasi Tarihi*. 25.08.2017, <http://www.turansam.org/makale.php?id=347> .
- Muratlı, İ. (2009b). Irak'ta Son Perde İnerken Türkmenler. *21.yy Dergisi* 74, s. 60-70.
- Nakip, M. (2013). Irak'ta İhtilafı Bölgeler ve Türkmenler. *Ortadoğu Analiz*, 5 (49) s. 95-100.
- Nakip, M. (2014). Başlangıcından Günümüze Türk Hükümetleri ve Irak Türkleri. *ORSAM Rapor No 35*, s. 60-70.
- Nazım, M. (2017). Bağdat'ta İlan Edilen Büyük Türkmen Projesi, 10.02.2018, <https://medium.com/@mervannazim/bagdatta-ilan-edilen-buyuk-turkmen-projesi-2f8f90c828c8>.
- Onay, Y. (2015). Rusya'nın Orta Doğu Politikasını Şekillendiren Parametreler. *Bilge Strateji*. 7 (12), s. 17-21.
- Oran, B. (2001). *Türk Dış Politikası*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Orhan, O. (2010). Iraklı Yezidi Emiri İsmail: Yezidiler Baskı Altında. 20.04.2017, <http://www.orsam.org.tr/files/OA/22/11soylesi.pdf>.
- Özdağ, Ü. (1999). *Türkiye Kuzey Irak ve PKK Bir Gayri Nizami Savaşın Anatomisi* (1. Baskı). Ankara: ASAM Yayınları.
- Özdağ, Ü. (2015). Kesnizani Tarikatı veya Büyük Bir Örtülü Operasyon. Erişim Tarihi 18.03.2018, <http://www.21yyte.org.tr/arastirma/orta-dogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/2015/02/25/8085/kesnizani-tarikati-veya-buyuk-bir-ortulu-operasyon>.
- Özey, R. (1997). *Dünya Denkleminde Ortadoğu, Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar*. İstanbul: Öz Eğitim Yayınları.
- Özmen, H. (2001). *Irak ve Türkmen Dosyası*. Ankara: Türkmeneli Vakfı Yayınları.
- Özmen, U. (2010). *Irak'ın Kuzeyinde Kurulması Muhtemel Kürt Devletinin Türkiye'ye Etkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Öztuna, Y. (1977). *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Büyük Türkiye Tarihi I*, İstanbul: Ötüken Yayınevi.
- Öztürk, S. (2007). *Sınır Ötesi Savaşın Kurmay Günlüğü*. İstanbul: Doğan Kitap.

- Öztürk, O. (2010). *Türkiye-Irak İlişkileri ve Kürt Sorunu (1926-1990)*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ankara.
- Pappe, I. (2011). *Ortadoğu'yu Anlamak*, İstanbul: NTV Yayınları.
- Pazarcı, H. (2014). *Uluslararası Hukuk Dersleri II. Kitap*, Ankara: Turhan Kitabevi.
- Pehlivanoğlu, A. Ö. (2003). *Ortadoğu ve Türkiye*. İstanbul: Kastaş Yayınevi.
- Ramzi, K. (2009). Final Election Results, Niqash, 12.06.2017, <http://www.niqash.org/articles/?id=2395&long=en>.
- Rûdaw (2016). Şengal'de kaç silahlı güç var?, 23.08.2017, <http://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/0407201613>.
- Saatçi, S. (2003). *Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri* (2. Baskı). İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Saatçi, S. (2004). *Hasretin Adı Kerkük*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sander, O. (2005). *Siyasi Tarih 1918 – 1994*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Sandıklı, A. ve Salihi, E. (2011). İran, Şii Hilali ve Arap Baharı. *BİLGESAM Raporları* 35, s. 3-30.
- Sandıklı, A. (2015). Terörün Geldiği Yeni Boyut: IŞİD Örneği. *BİLGESAM Raporları* 67, s. 3-78.
- Semin, A. (2013). Türkiye Irak İlişkilerinde Normalleşme Arayışları ve Enerji Faktörü, 22.12.2017, http://www.bilgesam.org/incele/196/-turkiye-irak-iliskilerinde-normallesme-arayislari-ve-enerji-faktoru/#.WnBqEVRL_Dc.
- Serwer, D. ve Parker, S. (2009). *Maliki's Iraq between Two Elections*, *Usipeace Briefing*, Washington: United States Institute of Peace, s. 1-18.
- Sıradağ, A. (2017). *Türkiye'nin Afrika Politikası-2016*, SETA Türk Dış Politikası Yıllığı (1. Baskı) içinde (441), İstanbul: SETA Yayınları.
- Silleli, T. (2005). *1958'den Günümüze Türkiye-Irak İlişkileri*, (Yüksek Lisans Tezi), Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Isparta.
- Soysal, İ. (1965). *Dış Münasebetleriyle İlgili Başlıca Siyasi Antlaşmaları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Sönmezoğlu, F. (2006). *II. Dünya Savaşından Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.

- Şahin, M. (2010). Türkiye'nin Ortadoğu Politikası: Süreklilik ve Değişim. *Akademik Orta Doğu*, 4 (2), s. 9-15.
- Şahin, M. (2012) *Orta Doğu İle İlişkiler, Türk Dış Politikası*, Der. Haydar Çakmak, Ankara: Barış Kitap, s.10-15.
- Şardan, T. (2012). Haşimi'ye Ankara Oturma İzni Verdi. 21.11.2017, <http://www.milliyet.com.tr/hasimi-ye-ankara-oturma-izni-verdi-siyaset-1573598/>.
- Şenol, D., Erdem, S., Erdem, E. (2016). IŞİD: Küresel Bir Terör Örgütü. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26 (2). s. 280-285.
- Şimşir, B. (2004). *Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler*. İstanbul: Bilgi Yayınevi.
- Taşkıran, C. (2006). Türkiye-ABD: Güven Bunalımından Yeni Bir İşbirliğine mi? 21. 03. 2018, www.asam.org.tr/tr/yazidosyagoster.asp?ID=706.
- Temiz, K. (2017). *Türkiye'nin Asya-Pasifik Politikası-2016*, SETA Türk Dış Politikası Yıllığı (1. Baskı) içinde (495). İstanbul: SETA Yayınları.
- Teule, H. (2009). *The Christian Minorities in Iraq, In Between Spaces, Christian and Muslim Minorities in Transition in Europe and Middle East*, Der. Christiane Timmerman ve Johan Leman, Brüksel: Peter Lang Publication.
- Tiryaki, O. (2003). *Sınır Aşan Sular ve Ortadoğu'da Su Sorunu*, İstanbul: Cem Ofset Yayınları.
- Torlak, F. (2013). Irak Yerel Seçimleri: Kırılgan Siyasi Süreç. *SETA Perspektif*, 17, s. 1-5.
- Torun, E. (2005). Türk-ABD İlişkilerinin Dünü, Bugünü ve Yarını. *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 5, s. 250-255.
- Tripp, C. (2000). *A History of Iraq*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Tunç, F. (2014). *Türkiye ile Kürdistan Bölgesel Yönetimi İlişkileri 2000-2010* (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, İstanbul.
- Turgut, H. (2008). *Barzani Olayı*, İstanbul: Doğan Kitap.
- Tutar, B. (2009). Kuzey Irak'ta Neler Oluyor. 29.11.2017, https://www.sabah.com.tr/dunya/2009/07/31/kirakta_neler_oluyor.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, (2010a), Sayın Bakanımızın Irak Ulusal Diyalog Cephesi Salih El-Mutlak ile Ortak Basın Toplantısı, 21.12.2017,

- http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-irak-ulusal-diyalog-cephesi-lideri-salih-el-mutlak-ile-ortak-basin-toplantisi_-4-mayis-2010_-ankara.tr.mfa.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, (2010b), Sayın Bakanımızın Irak Başbakan Yardımcısı Rafi El İsavî ile Ortak Basın Toplantısı, 21.12.2017, http://www.mfa.gov.tr/sayin-bakanimizin-irak-basbakan-yardimcisi-rafi-el-isavi-ile-ortak-basin-toplantisi_-6-ekim-2010_-ankara.tr.mfa.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, (2013). Komşularla Sıfır Sorun Politikamız, 24.11.2017, <http://www.mfa.gov.tr/komsularla-sifir-sorun-politi kamiz.tr.mfa>.
- Türkiye Cumhuriyeti Dışışleri Bakanlığı, (bt). Bilişim Altyapısı. 27.11.2017, <http://www.mfa.gov.tr/bilisim-alt-yapisi.tr.mfa>.
- Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı (2017). Türkiye'nin DEAŞ ile Mücadelesi Bakanlık Raporu, 21.07.2017, http://sahipkiran.org/wp-content/uploads/2017/07/Turkiyenin_DAES_ile_Mucadelesi_-_Turkeys-Fight-with-ISIS.pdf.
- Uçar, F. ve Akandere, O. (2017). Turgut Özal'ın Kürt Sorununa Yaklaşımı. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 61, s. 365-392.
- Uçarol, R. (2000). *Siyasi Tarih 1789-1999*. İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Van Bruinessen, M. (2009). *Kürtlük, Türklük, Alevilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Wing, J. (2012). Kurdistan Democratic Party About To Assume Kurdish Premiership, *Ekurd Daily*, 22.11.2017, <http://ekurd.net/mismas/articles/misc/2012/2/state5846.htm>.
- Wyer, S. (2012). *Weekly Iraq Update #50*. 15.06.2017, <http://www.understandingwar.org/backgroundunder/weekly-iraq-update-50>.
- Yakın Doğu Haber* (2014). IŞİD ve Peşmerge Kıyaslaması, 15.12.2017, http://www.ydh.com.tr/HD12913_guardiandan-irak-ordusu-isis-ve-pesmerge-kiyaslama.html.
- Yalçın, E. S. (2000). Misakı Milli ve Lozan Barış Konferansı Belgelerinde Musul Meselesi, *Atatürk Araştırma Merkezi*, Ankara, s. 315-334.
- Yavuz, M. H. (2006). *The Emergence of a New Turkey: Democracy and the AK Parti I*, Utah: University of Utah Press.
- Yavuz, T. (1998). *İkinci Dünya Savaşı'ndan Körfez Savaşına ABD'nin Kürt Kartı*. İstanbul: Milliyet Yayınları.

- Yazıcı, N. (2011). 1926-1956 Dönem Türk Dış Politikasında Musul Sorunu. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14, s. 142-144.
- Yeni Şafak, (2009). Irak'taki Türkmenler Silahlı Güç Kurmak İstiyor. 02.09.2017, <http://www.yenisafak.com/dunya/iraktaki-turkmenler-silahli-guc-kurmak-istiyor-198529>.
- Yetim, M. (2017). *Türkiye'nin Latin Amerika Politikası-2016*, SETA Türk Dış Politikası Yıllığı (1. Baskı) içinde (515). İstanbul: SETA Yayınları.
- Yılmaz, S. (2010). Irak'ın Kuzeyi İçin Yanılgılar ve Gerçekler. 29.11.2017, http://www.academia.edu/7647517/Irak%C4%B1n_Kuzeyi_ve_T%C3%BCrkiye.
- Yılmaz, İ. (2006). Geçmişten Günümüze Irak'ta Türkmen Politikası. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12, s. 127-142.
- Zafar, S. S. (2012). Turkey's 'Zero Problems with Neighbours' Foreign Policy; Relations with Syria. *Journal of European Studies*, 28 (1), s. 145-146.
- Zubaida, S. (2006). Islam and the Left in Iraq. *The Middle East Online Series 2: Iraq 1914-1974*, 2, s. 1-5.